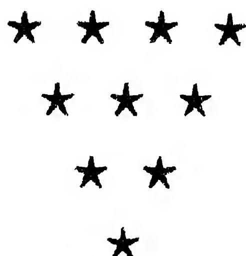
KA THIAR KI NONGTHOH

(Vol. III)

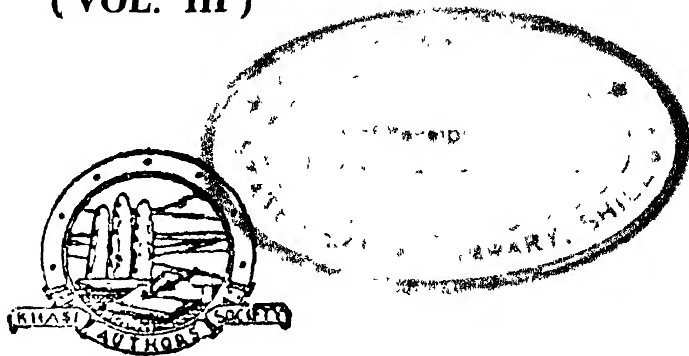

2001

KA THIAR
KI
NONGTHOH

(VOL. III)

Sien Shon Banyngkong — 1981
Sien Shon Ba - ar — 1998
Sien Shon Ba - lai — 2001

La pynmih
da
Ka Khasi Author's Society
(Ka Seng ki Nongthoh Kot Khasi)
SHILLONG
2001

Ka Lamkhmat

Ka Khasi Authors' Society (Ka Seng ki Nongthoh Kot Khasi) da ka jingsaiong ka la sei pyithei pat ia ka Thup Balai jong *Ka Thar Ki Nongthoh* ha ka Sngi Lyngkhuh Snem baar jong ka Seng ha u bnai Risaw 1981.

Kane ka Thup Balai ka long ka jingbteng ia u kynjri ki jingthoh jingtai kiba ka pyithei u Hynniewtrep shityllup kan iohi bad pule, bad kiba ka Seng ka pyrkhat ba ka long ruh ka jingshakri jong ka ia la ka Ri bad ka Jaitbynriew. Ha kane ka Thup la kynshew shuh shuh ia ki jingthoh kiba kren shaphang ki nongthoh jong ngi kiba la khlad noh. bad kumno kine pat ki la lah ban bsuh ia ki jingmut jingpyrkhat jong ki ha ki longdien jong ka Ri. Ngi lap ia ki jingthoh shaphang u S. M. Amjad Ali, Rabon Sing Kharsuka, Rev. Morkha Joseph Khaiñ, Sidney Tham, Bionath Thangkhiew bad kiwei kiwei de. Ngim artatien ban ong ba ki jingthoh ha kane ka Thup ki long ki ban ai jingtip jingshai ia u paid ka Ri khamtam eh ia kito ki samla ba dang pule ha skul ne kolej. Ngim thmai ba ngi bakla ruh ban ong ba kin long ka jingiarap jingmyntoi ym tang ia ki samla pule hynrei ia ki nonghikai ia ka Khasi ruh kumjuh.

Ka Khasi Author's Society kan iai pyrshang ban ym pyndkut noh ia u kynjri ki Thup uba ka nge't skhem yn iai pynmih na kawei ka por sha kawei pat. Ka Seng hi ka shim kum ka kamram bakyntang ban kyntiew shajrong shuh shuh ia la ka thoh ka tar ha khmat ka pyithei.

Bevan Lionel Swer
Editor

Chapel Road,
Qualapatti, Shillong-2.
Risaw, 1, 1981.

Ka Thiar Ki Nongthoh

— (Vol. III)

Sohtun Printing House
Mawkhar Main Road
Shillong-2

CHIEF MINISTER
MEGHALAYA SHILLONG

Dated 10th. August, 1981.

MESSAGE

It is a great pleasure to know that the Khasi Authors Society is publishing a Magazine, "Ka Thiar Ki Nongthoh" to coincide with the General Council meeting to be held in the month of September this year.

As an attempt made by the Society to record the lives and achievements of the past Khasi Authors, who have contributed towards the development and enrichment of the Khasi language and literature, this deserves high praise. It is undoubtedly the writings of these past authors which profoundly influenced the course of history in the Khasi literature as it is at present.

I wish the Khasi Authors' Society all success in its task of perpetuating the memory of the pioneers in the field of Khasi Leterature so that it would rekindle the spark in those, of our times with literary bent of mind, to emulate, develop and improve upon what their illustrious predecessors had achieved.

I wish the Khasi Authors' Society all success

W. A. SANGMA.

(Office PABX 397
Phone :) SH 6351
(SH 6834

Dr. B. PAKEM
MINISTER
Education and Public Relations,
Meghalaya Shillong

D.O. No.

Dated the . 14th August, 1981

MESSAGE

I am really happy to note that the Khasi Authors' Society is bringing out Volume III of "Ka Thiar Ki Nongthoh" and that the publication of the volume coincides with the Generally Council Meeting of the Society to be held in September, 1981. It is praiseworthy on the part of the publishers to include in this particular volume the commentaries and critical appreciations of the works of past Khasi Authors. Such commentaries will provide the students of Khasi Literature with a valuable background reference as well as re-awakened interests in the works of our great Khasi Authors. I wish the organisers every success.

B. PAKEM

Grams : NEHU
Phone :

NORTH EASTERN HILL UNIVERSITY
Lower Lachumiere, Shillong - 793001

Dr. S C. Banwar
Vice-Chancellor (Acting)

18 August, 1981

A MESSAGE

It is a welcome news that the Khasi Author's Society will be bringing out the 3rd volume of their book, "Ka Thiar Ki Nongthoh" which will be still another contribution towards the advancement of knowledge in the field of Khasi Language and literature. I congratulate the Authors' Society on their laudable achievement and wish them greater success.

The North Eastern Hill University is planning to start a Post-Graduate Department in Khasi Language and Literature in the near future, and I am sure, the scholars in this field will greatly interested in the publication as well as in the introduction of Khasi at the post-graduate level which is perhaps for the first time in the case of a tribal language within our jurisdiction.

It is mh hope that when the Department is started there will be occasions for our students and teachers in this field to interact with the Authors' Society in furthering their scholarly interests.

S. C. BANWAR

KI LYNNONG

1.	Ban Tei (Poem)	... H. Warmphaign Sten	1-2
2.	Talawiar U Sohpetbneng (Poem)	... L. Gilbert Shullai	3
3	Ka Rukom Pyrkhat u Amjad Ali shaphang ka Sain Pyrthei U Khasi	... Bevan L. Swer	4-12
4.	U Rabon Singh kum U Nongthoh	... Hughlet Warjri	13-17
5.	Ka Jingim bad ka Jingtrei u Rev Morkha Joseph Chyne ha Ka Thoh Ka Tar Ka Khasi	... Kitbok W. Nongrum	18-25
6.	Khyndiat Khynsoit Shaphang Ka Jingroi Ka Drama Khasi	... Radhon Singh Lyngdoh	26-31
7.	Haba Ka Thoh Ka Tar ka Roi Ka Jaidbynriew ka Roi	... Hestanley Syiemlieh	32-33
8	Haba ka Ktien ka Im ka Jaidbynriew ka Im	... Ivan M. Simon	34-37
9	U Rabon Singh Kum U Stad Pyrkhat	... Sondar Singh Majaw	37-46
10.	"Ka Syrwet U Khasi bad ka Christian Era" jong I Sidney Tham	... L. Gilbert Shullai	47-51
11	Ka Jingim bad u Synniang U Bronath Thangkhiew ha ka Thoh ka Tar Khasi	... Phrangsngi Kharlukhi	52-57
12.	U Synniang U Amjad Ali sha Ka Poetry Khasi	... Dewi Singh Khongdup	58-68
13.	Ka Bynta jong U Radhon Singh Berry Jaid Dkhar ha kaba Kyntiew ia ka Ktien Khasi	... Bajubon R. Kharlukhi	69-72
14	Ka Jingim I Kong Sidney Tham	.. Kitbor W. Nongrum	73-74
15.	Ki Briew kiba duna Ki Hok jong ki bad ka Kamram jong Ngi	... Webstar Devies Jyrwa	75-80

BAN TEI

1. Ban tan shapoh mano ba kwah
   Ia jaitbynriew ia jong ?
   Ban tei ia ka ki kit ki bah
   Ki kam na dong sha dong.

2. Kumta ki mih ki ieng bun wat,
   Synjuk pynroi pynbha;
   Kiwei ki phuh, kiwei ki blad,
   Kyrteng ki bun shisha.

3. Ki kiew ki hiar ki duh ki dam :
   Hato kaei ka daw ?
   Kiwei ki rkhie kiwei ki iam,
   Shibun shabar kam paw.

4. Mynstep mynsiem ka kloi ban pha,
   Mynsngi ba phuh ka syep;
   Ki sei kular barieh ban bha,
   Ba jaitbynriew kam sep.

5. Rangbah ki bun, samla kumjuh,
   Ban trei ia la kamram,
   Tat khuk ki nia ki kum tyngkhuh,
   Sa jingieit ka sangam.

6. Burom shimet, saipan basti,
   Kum lapbah bym lah rngaw:
   Bakteng, jaituh bad leh mynthi
   Ki dei khyndiat ki daw.

7. Ban phngaiñ ka suiñ ba dang dum lyoh
   Ba kah ia la mynnor;
   Ban trei shitrhem long dien kin ioh
   Ka spah ba kham kordor.

8. Ka iaid ryntih, shaniah kylliang,
   Kumta ka dei ban long ;
   Ki kjat ki iaid kim ju tyrsiang,
   Ban kit khia la ka jong.

9. Mynnor ha thri, ha sai kyrwoh,
Ha thning bad dieng buh dak;
Ha maw ha ding teng teng jingthoh,
Mynta ka pher de bak.

10. Ki dak ki shin kum nong kynti,
Ki paw ban shai ka ri;
Kim duh kim dam lada thylli,
Ngin leh da lade hi.

11. Ban tei, la kha ia pha mynwei,
Ban san ha la jingtrei
Ym tang ban paw ha sla pyrthei.
Ka phuh ka stai marwei.

12. Ha la jylli ha snieh pyrthei,
To shai, tyngshain, to phuh;
La nam babha, la soh to sei,
Symbai uban ym duh

— H. W. STEN —

11. 9. 80.

3

TALAWIAR U SOHPETBNENG

— L. Gilbert Shullai —

1. Hapoh ka Bri U Hynñiewtrep,
Tal'wiar U Sohpetbneng;
Ngi dei ki khun U Hynñiewtrep,
Tang kawei ka kyrteng
Ngi pynithuh ruh la ki thaiñ:
Na sor ne na La-ngam,
Khasi-Khynriam ne Khasi Pnar,
Khasi-Bhoi, Khasi War.

2. "Ngi krian ngi rwei 'tien shnong tien thew,
Ha la thein la hime:
Ha 'Lower Primary School' pet,
Ngi thoh da 'tien Sohre."
Kyntien ba biang ym lah ioh lut,
Na 'wei de hap ban ioh;
La lum la lang na Thaiñ ba pher,
Ban riewspah ka ktien-thoh.

3, Hima Maram. Jaintia, Shella,
Khyrim, Mawiang, Sohra;
Bad kiwei de la ki kyrteng,
Tal' wiar U Sohpetbneng.
Na Thangbuli, Iongpiah, Malki,
Bad haduh Pyndengrei;
Don bun ki Kur bad ki Seng-Niam,
Jaitbynriew tang kawei.

4. 'Ri Hynñiewtrep don spah don nam,
Ba don l'u pud l'u sam;
Ka 'Ri ki Khyndai Bah Ryntieh,
Ka 'Ri ka wait ka stieh.
Ka 'Ri u soh ka 'Ri u pai,
Ki kshaid ba noh rymphai;
Tipkur, tipkha, tipbriew, tipblei,
Ka 'Ri Shong Pdeng Pyrthei.

KA RUKOM PYRKHAT U AMJAD ALI SHAPHANG KA SAIN PYRTHEI U KHASI

— Bevan L. Swer —

Haba la puson bha ia kane ka phang-kren lyngba ki kyntien ba la buh, nga sngew ba nga don ha ka shyngkhan khait. Ka banyngkong, ngam sngew nang ban ong beit hangne la ka dei ka "jingpyrkhat" jong u Amjad Ali ha ka dur kaba u da tip bad shemphang bha ne tang ka "rukom pyrkhat" kaba ngi lah ban ong kaba tang na shabar. Ka baar, lehse ngi kwah ban shai hangne ruh ka mut aiu haba "sain pyrthei" ki kyntien kiba kit ia ki jingmut kiba bun ha ka jingiadei bad ka imlang sahlang. Haba shu buh kum ka jingkylli, hato ka mut ka imlang sahlang tang ha ka jingiadei bad ka 'rukom shynshar khadar' ha la ka jaitbynriew, ne ha ka jingiadei bad kiwei pat ki 'bor shynshar khadar ba shabar u pud u sam ? Hato, kine ki kyntien ki lah ruh ban mut ia la ka rukom sain shnong sain thaw ne sain hima sima u Khasi ? Kumba nga la ong nga don ha ka dum buit thiaw.

Pynban halor kane, katkum ka jingsngewthuh barit jong nga ngan shim hangne ia ka "jingiohi" u Amjad Ali ha ka jaka ki kyntien "rukom pyrkhat" bad ia ki kyntien "sain pyrthei" (kiba ngam sngew shai ha la ka jingsngewthuh la jong ha kane ka jingiadei) ngan mut beit ia kata ka kyntien kaba ong ha ka ktien English "politics", bad kata, haba shu shim tang ia kawei ka jingmut, ka jinglong ka rukom ka synshar khadar ha u Khasi ha ki por u Amjad Ali. Ngan phla ruh hangne ba lada ngi kren beit sbiak tang ia kaei kaba dei ban kren, ka jingkren kan long kaba lyngkot katta katta, namar kumba nga iohi, u Amjad Ali u la pynleit jingmut ialade tang ha ki lai tylli ki jingrwai jong u halor kane ka phang, Hynrei ruh na kita ki lai tylli, dei tang ha kawei ka jingrwai ba ngi lah ban shem ia ki syrngiew jingpyrkhat kiba ngin sa ia bishar harum

1

Shwa ba ngin bishar ia ka phang kren ba la kdew haneng, ngam sngew lah khlem da kdew tang shi kyntien arkyntien shaphang une u myllung la nga sngewthuh bha ba ka jingkren ei ei halor ka jingim jong u kam ym hap shapoh ka bynta jong ka jingkren jong nga Kumba lah ban iohi ym shym la don kano kano ka jingtip kaba thikna shaphang ka jingim jong une u myllug kaba lah ban ai ia ngi shibun ki jingshai ki ban kylla long kum ki kynja nongrim (background) halor ki jingrwai jong u.

Ngi sah ruh ha ka jingdum namar ngim lah ruh ban iohsngew ei ei lyngba ki kynja khanapateng na kito kiba la ju iaim ialok bad iakyrshut tyrpeng bad u la ha ka thoh ka tar ne ki kam ki jam.

U Amjad Ali u long shisha u nongthoh uba la shah iaid lait bad shah leh klet da ki por jong u, bad kane ka pynlyngngoh shibun ia ngi ki longdien kiba pyrshang ban kyrsiew pat ia u bad ban ai ka kyrdan kaba biang dor kum ka ram kaba une u myllung u la shah ha ngi.

Kaei kaba ngi tip shaphang jong u (bad kane ruh ka long kaba khyndiat eh) ka long lyngba ka jingthoh u ksiew jong u, u A. Haque, ha ka souvenir jong ka Shillong Centenary Celebration. Kumta haba ka jingtip bapaka jong ngi shaphang une u myllung ka dang don ha ka jingkahdem ngim banse keiñ ban thaw lad da kaba ngi pyntrei kam ia la ka jong ka jingmutdur khnang ban thir bad thaiñ ia ki jingmut baroh tang na kaba paw ha ki jingrwai jong u Kumba la ong, ngim tip habuh katno une u rangbah ula pynngam ialade ha ka thwei bajylliew jong ka pyrkhat u Khasi haduh ban da pynkie berong ia la jingsngew jong u bad haduh katno u la shemphang ia kata ka "sain pyrthei" u Khasi. Ngim tip ia katno u la sngewthuh bha ia ka jinglynga, jingangnud, jinghun ne jingbymhun u paid Khasi ha ki por jong u. Ngi ong ia kane namar ngi tip ba une u myllung um dei u Khasi, bad namarkata, ka buh ia ngi ha ka lyngngoh katno u angnud. u lyngnga u pangnud bad u rhem da ka jingkyrmen na ka bynta ka jaitbynriew jong ngi

Pynban halor kane baroh, ka literature hi ha ka jingmut baiar jong ka kam ju ithuh ia uno uno u dei u ba lieh na baiong ne bastem ha ka durkhmat jong u. Ka literature kam pynpher rnh uwei na uwei pat bad kam ju thaw ki kamra bakyrpang ha ka. U briew hi um lah ban shna ia ki aiñ bapyrkhing halor jong ka-Lada ka dohnud-briew ka dei ka shlem ha kaba la phrang bad saiñdur ia kiba bun kiei kiei kiba ithiang itynnat jong ka literature, shisha, yn don kano kano ka aiñ thawbriew kaba lah ban buh mawpud mawbri ia ka. Kumta, dei halor kane ka jingsngewthuh ba ngin bishar mynta ia u Amjad Ali lyngba ki jingrwai jong u kiba iadei bad ka phang ia kaba la buh ban kren

Haba ngi phai biang sha ka phang-kren kaba la buh ia ngi ban bishar, ngim lah khlem da sngewphylla kumno u Amjad Ali ula lah ban ktah mationg ia ka inilang sahlang u Khasi ha ki por jong u, kaba u iohi ka la kylla khongpong khongdeh ha ki bun ki bynta jong ka. Hangne ngin ktah tang ia ka jingiohi ne jingpyrkhat jong u halor kata ka "sain pyrthei" u **Khasi** kaba ngi la sngewthuh haba sdang ka kit ia ki jingmut aiu. Ia kane ka bynta ngin shem ha ki laitylli ki jingrwai kumba la kdew shakhmat *Shynshar Ri Bilat*, *Shynshar 'Riw Khasi bad long 'Riw Khasi* Nalor kane, khyndiat ruh ngin iohi ia ka jingsngew baiasnoh bad kane ka bynta ha ka *Jingshai Khasi*.

II

Kumno u Amjad Ali u iohi ia ka jinglong ka synshar khadar ka ri jong ngi ha ki por jong u ? Shwa ban jubab ia kane ka jingkylli, to

mynta ngin peit katno snem ka Sorkar Bilat kan shynshar ia ka ri jong ngi. Lada ngin shim nadub ka jingshah jop u Tirot Sing haduh ka snem 1888, ha kaba ka thup-jingrwai u Amjad Ali ka la mih, ka long kumba 55 snem ei ei. Hapoh ka shiteng spah-snem, kano kano ka bor-synshar ka la lah ban suhthied ialade ban wanrah ia kiba bun kiei kiei ki jingkylla, ym tang ha ka synshar-khadar, hynrei wat ha ka pyrkhat pyrdain, ka niam ka rukom, ka jinglong jingim batynrai (culture) bad ha kiwei kiwei ki bynta kiba iasnoh bad ka imlang sahlang. Kumba ka paw, ka long kumta ha kane ka ri bad ka jaitbynriew jong ngi. Hooid, wat lada ka sorkar Bilat kam shym la kular ne mushlia than eh ia ki riti ki dustur jong ngi, bad ban ai ia ki shi bun ki jinglaitluid ha ka synshar khadar ki hima jong ngi haba ianujar bad kiwei pat, pynban ka jinglong ha ka imlang sahlang, khamtam ha ka Sor Shillong ka la sdang ban phong da kawei pat ka dur Kane ka kylla long kumta ym tang da ka bor ka synshar khadar, hynrei ha kiwei pat ki jinglong badonbor kum ka pule ka dangle, ka jingnang jingtip bad ka jinghikai niam bathymmai

Haba mynta ngin jubab ia kaei kaba la kylli haneng ki rukom pyrkhat ia ka synshar khadar ne kata ki "sain pyrthei" u Khasi ka la phong ia ka dur bathymmai haduh ba don ki khep ba la lyndet ia ki riti ki dustur u barim.

U Amjad Ali kum u briew uba angnud ia ka jinglaitluid khamtam ha ka jingiadei bad ka synshar paidbah u Khasi, um lah khlem da kren ei ei halor kane ka bynta. Kane ka paw shynna ha ka jingrwai *Synshar 'Riw Khasi* ha kaba u khot da ka sur kaba jam khlem tyngkan ia la jingsngew. Hynrei hamar shwa ia kane ka jingrwai, u Amjad Ali kum u briew uba dang iohsngew ia u kynjri bakhum ia ka met bad mynsiem jong u, u rwai iaroh shwa ia ka Sorkor Bilat kaba u ong ba ka phong ialade da ka burom, ka jingbha bad jingkhraw. Kumba ngi tip lyngba ka history, dei ha kine ki por ba ka Ri England ka la ieng rasong, bad u Ali hi u ong ba ka England ka dei ka "trai jong ki spah" bad "ka trai jong ki duriaw" U bteng da kaba ong ba ka England ka long 'ka nong jop ia ki thymia" bad "ka trai jong ki jingstad". U ong ba ki ri baroh kiba ka synshar hapoh jong ka "kin shai" bad ba dei tang lyngba ka jingsynshar jong ka ka pyrthei kan shai, kan suk kan sain, bad kiwei kiwei pat ki rukom synshar khadar ki long ki bym biang? Kumba ka paw ha kane ka jingrwai *Synshar Ri Bilat* u Amjad Ali u i kumba u kohngiah khleh ia kane Kane ka pynpuson ia ngi ban iohi ba hadien kawei pa kawei ka ri kaba ka Sorkar Bilat ka la synshar ka la ieng pyrshah bad bthat ia uta u kynjri ka jingshah teh miaw namar ka jingangnud ia la ka jinglaitluid la jong!

Ka jingkylli ka mih mynta hangne, kaei kaba la pynlong ia u Amjad Ali ban rwai iaroh ia ka Ri Bilat? Hato, u sngew mo ba kum wei na ki nongshongshnong ha u ka ri ba ka synshar ma ka u don

la ka kamram ban kren iaroh ei ei ia ka, namar haba um leh kumta un ym ioh ia ka jingsngewbha jong ka ? Hato ruh, ba kane ka dei ka rukom thoh ki nongthoh ha kito ki por ban da pynsngewbha de ia ki nongsynshar, ioh ba lada don kano kano ka jingthoh kaba ktah mationg ia ka bor synshar kata kan kylla long kum ka jingbein sorkar ne jingdie-ri (treason)? Kine ki long tang kum ki jingkylli ba shu buh ha ka jingpuson. Hynrei kawei kaba pynphalang jingmut hangne ka long ba lehse u Amjad Ali u long kum uta u nongrwai ba la don jingthmu lpa (conscious artist), kata, ban iaroh shwa ban kynnoh, ban pynkmen shwa ban pynsngewsih ! U Amjad Ali kumba ka paw, u la leh kumta, namar marbud ka jingrwai *Synshar Ri Bilat* u pynap da ka *Synshar 'Riw Khasi* Ka pynmutdui kai ia ngi ba lada pynkylla tang khyndiat ia ka kyntien 'Riw', ka kyrteng jong ka jingrwai ka jin da long "Synshar Ri Khasi" ! Nangta tang mar arkam kjat hadien bud pat sa ka jingrwai *Jeng' 'Riw Khasi* kaba pyrta tyngeh ia ka jaitbynriew ba kan kyndit thiah na ka jingshah kynoi jong ka por.

Ha kine ki jingrwai ngin ym lah ban lap ha ka dur ka bashai tyngkrem ba u Amjad Ali u kren ne pyrkhat ei ei ia kata ka "saiñ pyrthei" u Khasi Hynrei mynta ngin pyrshang ban shu pynphalang jingmut na ka mynsiem jong ki jingrwai ne na ki katto katne tylli ki laiñ ne kyntien kiba don ia kata ka snap pyrkhat. U Amjad Ali kum u briew uba don ki khmat kiba nep bad ka jingangnud ba kynrang ia ka dohnud jong u, u la iohi kumno ki jinglong ha ka imlang sahlang ki la sdang ban khongpong khongdeh. U la iohi ruh ia ka jingbymsuitniew shuh ia la ka jong ka lawei bad ia ka jinglyndet ia la ki jong ki hok ki riti ha ki liang baroh. Ha kane ka jingiadei u Bah H. W. Sten u kynthoh kumne . "Na ka mynsiem jong ka poem ngi lah ban pei phang ba ki Khasi ha kito ki por (1880-88) ki la dem ka mon ban pdiang ia kiei kiei kiba i kum kiba kham bha ban ia kaba ki la ju tip. Ka synshar khadar ka la kylla na kawei ka por sha kawei pat. Ki syiem Khasi ki la hateh kular ban iatrei lang bad ka Sorkar Phareng bunsien. Ha kata ka rukom, u Amjad Ali, kum u nongshongshnong ka ri Khasi, u i kumba ka jaitbynriew kan kie berong ha ka tynneng suda bad ba kin sa long mraw ha ki kam tynneng bad ha kiei ki bathymmai naduh ka pyrkhat pyrdaiñ bad ki dustur-riti baroh". 1 U Amjad Ali um shym khot ia ka Ri Khasi ba kan synshar ia ka pyrthei kumba u angnud ba ka Ri Bilat kan leh kumta, hynrei ba kan synshar dalade ialade ha kiei kiei baroh. Ki laiñ kiba lah ban ktah ia ka jingmut jong ngi ki dei kine :

> Balei phin leit kylla mraw
> Ha ki nongong baroh.

Bad u ban biang ia kajuh ka jingmut da kaba ong pat kumne :

> Phin leit kylla mraw balei ?
> Ha ki jinglong nongwei

1 H. W. Sten, *Ka Jingpule Kyrpang*, page 24

Ki kyntien "kylla mraw" kiba ngi shem ha kine ar ki jingsot ki long kiba kit jingmut. U Amjad Ali imat u shemphang bha ba ka jaitbynriew jong ngi kam ju la long kaba la shah teh mraw hano hano hynrei ka jaitbynriew jong ka jinglaitluid. Ha ka liang ka synshar khadar, ka saiñ-shnong saiñ-thaw ne ka saiñ-hima saiñ-pyrthei, ka nongrim ka dei ka mon jong u khun u hajar ym tang ka mon jong uno uno uwei u nongsynshar. Kane ka bynta jingiakren ka pynkynmaw ia ngi kumno uwei pat u myllung ka juk jong ngi u Victor Bareh u pynkynmaw ia ka ri da kine ki kyntien ha ka jingiadei bad ki bor jong u :

Kumno ngi lah ban klet
Ba ngim dei ki khun ka mraw. 2

U Amjad Ali kum u briew uba ieit ia ka jinglaitluid, u pangnud ban iohi haba u Khasi uba don la ki jong ki rukom synshar khadar bapher bakyrpang u pdiang hun ia kiei kiei ki jingkylla bathymmai halor ka jingduhnoh ia la jong ki hok ki riti. Une u mullung u i kumba u kham tyngkan ia la ka ktien namar um ong beit kumba u kwah ban ong. Hangne ngi shu iohi ia ki kyntien "nong ong" bad "jinglong nongwei" ha kiba la tynsat da ki jingmut bapynpuson. Kum u briew u bam dei u Khasi lehse um da don ia ka jingtip baiar ia ka ktien Khasi kumba ma u hi u phla ia kata ha ka "Preface" jong ka kot jong u. Pynban kine ki kyntien nalor kiwei kiwei ki jingmut ba ngi lah ban ring-dur, ki thmu beit sha kata ka bor synshar ki por jong u, ka Sorkar Bilat. Ka Sorkar Bilat lyngba ki atiar bapher bapher ka la lah ban wanrah ia ki katto katne ki jingkylla ha ki dustur ki riti jong ngi kiba iadei bad ka synshar khadar ne ka sain-hima sain-pyrthei. Kumba shu kdew lang ia kawei ka nuksa hangne, ngin sot ia kaei kaba u Bah Kynpham Singh u ong : "Ki phareng ki khlem pat sngewthuh ia ka kyrdan jong u Syiem Khasi ha ki Hima. Ki shu shim ba u long hi kum u Syiem kharlong Syiem kharkeh. Ha ka jingiakren iapynbeit ruh ki iaid lait ia ki Bakhraw bad ka Dorbar". 3 Halor kane jingiadei ruh, bishar pat ia kane ka jingong u Bah Onderson Mawrie uba ong kumne : "Ha ka sain hima ka sain pyrthei u Khasi u tip kumno ban buh dor ia ka bor u Syiem bad ban buh dor ruh ia ka bor u paitbah. Ha kiei kiei baroh ka bor ka jong u paidbah ka dei ban long ha khlieh tam ..... Katkum ka riti ka dustur ba la buh namarkata u Syiem ha Ri Khasi u synshar hynrei um bat ia ka bor synshar". 4 Peit pat sa ia kane kawei, "Dei ki bakhraw, kiba long ki nongialam bad ki nongsynshar jong ki raid lane ki shnong, kiba seng ia ki hima bad kiba tang ia ki jait syiem. Bad, hadien kata, u Syiem u sa lah ban sain

2. V. G. Bareh ; *Ki Poetry Khasi*, ka poem *Ka Weiking*.

3. K. Singh ; *Ki Por bad ki kam u Rash Mohon Roy*, Page 1.

4. H. O. Mawrie ; *Ka Pyrkhat u Khasi* ; Page 70.

hima saiñ pyrthei na ka bynta la ka jait syiem bad na ka bynta la ka hima." 5 Lehse kum ka jingpynpur ;nia na kaei kaba la kdew haneng, ki phareng, kata ka mut ka Sorkar Bilat, ka lah ban sngewthuh ia ka rukom synshar khadar ne ka saiñ-hima-pyrthei u Khasi' hynrei la pynkylla rukom khnang na ka bynta ka jingsuk ka synshar khadar jong ka. Hynrei la ka long kumno kumno ruh, ka jingshisha ka long ba u Khasi u la pdiang ia kum kane ka jingkylla riti bad kane ka la ktah shibun eh ia ka seng, pyrkhat ka synshar khadar ha ki Hima Khasi bad ka jingiadei para jong kine bad ka Sorkar Bilat. Ha kane ka jingiadei ngin shu kdew tang ia kawei ka nuksa kumno ka Sorkar Bilat ka sngewthuh haba ka thew tarajur ia ka jaitbynriew jong ngi ia u [khun u hajar ki hima ne ia u Syiem ka hima. Bishar ruh kumno da ka bor synshar jong ka ka la lah ban bsuh ia ki jingmut bad wallam ia ki jingkylla hapdeng ka jingiadei hapdeng kine ai : " .. It may said generally of all the Khasi States, that they are in the first stage of development, beyond the most primitive forms of society. It is an eminently plastic stage too, easily impressed by external influences. and imitative in its nature, and shewing a tendency, to run into forms derived through contact with us. ***The relations now subsisting between the people and their Chiefs in many of the States have been determined consciously or unconsciously by our teaching, and they tend to diminish the liberty of the people and to elevate their Chiefs***". 6

Kiei ki nongrim ka synshar khadar ne ka sain shnong sainthaw ne sain hima sain pyrthei u Khasi ? Kiei ki bakhraw bad kaei ka kyrdan jong ki ha ka shnong, raid ne hima ? Uei u khun u hajar ka hima bad kaei kyrdan jong u ha ka hima ? Uei u syiem bad ka kyrdan jong u ha ka hima ? Kaei ka dorbar la ka dei ha shnong ne hima ? Kiei ki bor bad ki kamram jong kine baroh ? Kumno kawei ne uwei ka iadei bad kawei ne uwei pat ? Lada ngi pyrshang ban jubab ia kine ki jingkylli, lehse ngin iaid lait ia ka phang-kren ba la buh. Lehse ruh, lada ha ki jubab ngin lap ia ki jingphawer jingmut ba iadei bad ka phang-kren, ka por pat kam shah ia ngi mynta.

Lada ngi phai biang sha u Amjad Ali, une u myllung u shemphang bha ia ka nongrim ka imlang sahlang ne ka saiñ hima-pyrthei ne ka synshar khadar u Khasi. Khlem kano kano ka jingartatien, u Ali u leit beit sha ka tynrai ka long-hima ne synshar Khadar u Khasi haba u pyni ia ka jingshisha kaba la lyndet noh da ngi haba ngi.

---

5. H Lyngdoh ***Ki Syiem Khasi bad Synteng.*** 'Jinglamphrang'. Page iv.

6. Letter issued to Govt., Vol. No. 46; No. 409 T, 5th June, 1872.

(Ki dak kynriang ki dei ki jong nga)

Khlem pyrkhat ki jinghikai
Jong i Thawlang, Iawbei.

Haba shu buh kum ka jingkylli, hato ka thymmei jong ka imlang sahlang u Khasi kam dei ka "long-kur longkha", bad sa nangta sa mih ki jingdawa ia ka saiñ shnong saiñ raid bad saiñ hima sain pyrthei ? Hato ym dei u Thawlang, ka Iawbei bad u Suidnia uba u Amjad Ali um shim la kdew, kiba long kum ki lai tylli ki mawbyrsiew jong ka longkur longkha ? Lada ia kine lai la lyndet noh, ka long ka jingshisha ba ka longiing longsem, ka longkur longkha, ka niam ka rukom, ka saiñ hima saiñ pyrthei bad ka synshar khadar ka la khongpong khongdeh. Kaba la pynsngew lyngngoh shuh shuh ia ngi ka long ba dei u Amjad Ali uba la iohi ia kane, bad u sngewthuh ba haba kano kano ka jaitbynriew kam don shuh ia la ka tynrai, ka lawei jong kata ka jaitbynriew ka long kaba dum bad bym don jingkyrmen. Ha kane ka bynta sa uwei pat u myllung ba mynta jong ngi u bynrap haba u kien dum mynsiem na ka bynta ka lawei ka ri jong ngi kumne :

Ngi sdien lade ha suiñ ia la ka rngiew,

Ka jaitbynriew ka syier, ka her syrngiew 1

Halor ka jingkylla ka imlang sahlang, ka synshar khadar bad ka saiñ hima saiñ pyrthei, u Ali u kyntu ia u Khasi ban phai dien tiai Ha u Ali hi, u Khasi u don la ka buit ka jingtip ha la ka synshar khadar. U Khasi um da donkam ban da wad ia ka jingsuk nano nano, lane ba ia kata ka jingsuk un wan rah da kiwei pat ki bor synshar. U Khasi u don hi la ka jingstad jingshemphang ban synshar dalade ialade. U Ali u la iohi ruh kumno ka jingkylla ka la sdang ban tap lup ia ka ri haduh ba hateng hateng la wallam ia ka jingisih bad jingiapait hapdeng ka jaitbynriew. Ia ki jingpynkylla ha ka jingiadei bad ka rukom pyrkhat ka synshar khadar lah ban iohi nuksa na ki jingiateh kular hapdeng ki syiem Khasi bad ka Sorkar Bilat na kawei ka por sha kawei pat. 2

Kumba la kdew shakhmat, u Amjad Ali u pynpaw ialade ba u tip bha ia ka thymmei ka longbriew manbriew u Khasi lada ha ka jingiadei parabriew, para shnong para thaw bad para hima sima. Kumba la long ruh, ia kane ka jingiadei la bynshet halor ka tipkur tipkha, bad lada kane ka kawei ka jinglong bakongsan tam kam don shuh la ka dor, ka jaitbynriew hi ka kynrum kynram bad ka pait ka pra. Kumta u Ali u ong :

Synshar, synshar, ko 'Riw Khasi !
Synshar ia la ki Kur

Ki kyntien kiba u Amjad Ali u ong pat kumne :

Synshar, synshar, ko 'Riw Khasi !

* * * *

Wat leit shabar, neh ha jylli,
Wat leh bymman, wat leh sarong

1. S.J Duncan · *Ka Tiewlarun*, na ka poem 'Lum Sohpetbneng' !

2 Peit *Aitchison's Treaties etc*, Vol XII ia ki "Agreement" jong ki Snem 1859, 1862, 1864 1867, 1875 etc ,

kı pynpuson ıa ngı, hato, u thmu ban ong aıu. Na kıba bun kıweı pat ki jıngmut kıba ngı láh ban rıng-dur nangne, ngan shu sot bıang sa ia kawei ka jıngkynthoh u Bañ H.W. Sten uba ong kumne ha kane ka jıngıadeı : "... tang khyndıat eh kı jaka ha ka Khası Hills kıba hap beit hapoh ka jıngsynshar ka Sorkar nongweı. Kı hıma kıba shabar kıta kı jaka kıba kı khot ki 'Brıtısh areas', ki peıt bad synshar hı la kı jong kı kam kı jam namar kı deı kı semı-ındependent states . u (Alı) kren ıa kı nongshongshnong jong kıta kı hıma ha kane ka poem" 1 Lada u Amjad Alı u da don shısha kum kane ka jıngpyrkhat, ngım sngew deı shuh ban shım ia u kum u bym dei u Khası. Namar ngım don por ban ıa tuklaı ıa kane ka bynta ha ıne ı por balyngkot, ngan shu buh tang ıa kı jıngkyllı ha ngı baroh ban ıa puson marweı marweı hadıen. Hato, u Amjad Ali u thew tarajur ia ka rı baroh kaweı lyngba ka ıt-khmıh jong ka Sor Shıllong ? Hato u la ıohı ıa kata ka jıngkylla bathymmaı hapdeng ka jıngıadei kı Hima Khası bad ka Sorkar Bılat ha kı por jong u ? Hato, kıta kı 'Brıtısh area', kumba ia kdew, kı pher kumno ha ka rukom pyrkhat na kıweı pat kı hıma Khası kıba dang láh ban bat la kı rıtı dustur ka synshar khadar ? Kaeı ka jingıapher ka jıngmut jıngpyrkhat hapdeng kı nongshongshnong ıong kıta kı British areas bad jong kı nongshongshnong kı hıma Khası ? Baleı pat u Alı u ong 'wat leh bynmman wat leh sarong", bad ıano ? Kaeı kata ıingbymman bad jınglehsarong kaba láh ban don hapdeng ki Hima Khasi bad ka Sorkar Bılat ? Mano ba la aı daw ba kum kata ka jinglong kan mih ha kata ka por ?

IV

Khatduh, u Amjad Ali u pynpaw ba u don ka jıngsngew ba katta katta ıa ka jaıtbynriew Khasi Kum ka nuksa ngın iohi katno u nıewkoı ıa kaweı ka bynta jong ka kolshor jong ngı ha ka poem *Jıngshat Khası* Ka pynlyngngoh ia ngı katno u la lah ban dro-dur dıo-dar ıa kane ka rong khlem don jıngduna.

Imat deı halor kane ka jıngSngewtbuh ba u Amjad Alı kum u bhiew uba la pynnoh pyrnngam jıngmut ıalade ha kı "jınglong Khası", u la shemphang bha ıa kıeı kıeı kı nongrım ka synshar khadar u Khası, namar ha kawei na kı poem jong u *Ieng 'Riw Khasi*, u kdew ıa kı katto katne kı jınglong bakorder u Khası kıba long kum kı mawnongrım jong ka ımlang sahlang, ka saıñ shnong saıñ thaw, saıñ hıma saıñ pyrtheı bad ka synshar khadar u Khası, bad kıta kı long kum ka "jınghok", ka "jıngphong - ısnei" bad ka "jıngbha" Kum u brıew u bym da don jıngtıp bapaka ıa ka ktıen Khası, kumba la kdew, ımat um nang ban buh beıt ıa kı kyntıen kumba u kwah ban ong. Hynıeı, na ka mynsıem jong ka poem ngı ıohı ba u Alı u shemphang ba ka jıngsaıñdur saıñdar ıa kıeı kıeı baroh ha ka ımlang sahlang (ka kyntıen kaba ngi shım hangne ha ka jıngmut baiar jong ka), ka long halor ka tıpbriew, bad nangta, ka

1. *H. W. Sten; Ropeca - Vol IV, No 1, May, 7, 1980*

tip-Blei. U Amjad Ali hi u pyn-paw ba um mon da lei lei ruh ba u Khasi un kylla noh na ki jinglong jingim batynrai jong u, bad lada u lyndet ia la ki jong ki hok ki riti bad dustur, u Ali u maham tyngeh kumne :

To ieng, to ieng, ko lok baroh !
Ioh phin shiton bad shah sin.

—oOo—

U RABON SINGH KUM U NONGTHOH

Hughlet Warjri

Ha ka snem 1884 lai ngut ki sahep shang pyrthei-u sahep Sir J. Herbert, u sahep Herbert Lewis bad u sahep Henry Bees Davies ki la wan poi sha ki lum Khasi Jaintia. Ha ka 4 tarik jong u Kylla lyngkot, 1885, ki la leit poi sha ka shnong rit Mawmluh. Ha Mawmluh ki la leit peit ia ka skul rit jong ka Balang Presbyterian, bad katba ki dang iaid ha ka lynti jong ki sha skul, ki la iohi ia kawei ka jingjia kaba ha ki, lehse, ka long ka jingiohi kaba phylla. Kata ka jingjia ka la long ka jingkñia sniang jong ki briew ka Mawmluh Ha ka jingsngew jong ki ki iohi ba kane ka jingkñia ka long ka jingkñia "ha ki ksuid". Ynda ki la poi ha skul ki la iakynduh ia u nonghikai Kristan ba riewblei, u Rabon Singh Kharsuka Wat la ngim don ka jingtip kaba thikna, hynrei la ngeit ba kita ki sahep ki la iakren eiei bad u Rabon Singh shaphang kata ka jingkñia sniang bad ba ki la kynthoh shaphang jong ka kum ka jingkñia ksuid. Kane ka la ktah ia ka jingsngew u Rabon Singh. La ngeit ba dei kane kaba la pynkhih ia u ban lum jingtip shaphang ki riti ki dustur bad shaphang ka niam Khasi.

Nalor kane ka jingjia, ngi lah ruh ban mutdur ba u Rabon Singh kum u Khristan bad kum u nonghikai skul, u long uba la kham sngewthuh shaphang ka pule ka thoh bad shaphang ka thoh ka tar hi Kumta u la iohi ia ka jingdon kam ban lum ban lang ia ki riti ki dustur bad ka niam ka rukom Khasi. Kane ka jingsngewthuh ka lah ruh ban long ka jingkyntu ia u ban thoh

Ka jinglah jong ki sahep mishoneri ban thoh kot, kum ki jong u Hugh Roberts, u John Roberts bad kiwei pat ka lah eh ruh ban long ka jingpynshlur bad jingai mynsiem ia u ba u ruh un shim ia u khulom bad ban pyrshang thoh kot.

La ka long kumne kumno ruh ngi shem ba u Rabon Singh u long u nongthoh uba la ioh ia ka jingkyntu bad ka jingpynkhih mynsiem kumba ngin sa nang iohi shuh shuh hadien.

Hynrei shwa ba ngin iapeit ia u Rabon Singh kum u nongthoh ngin peit ruh khyndiat kumno ka long ka pyrthei thoh kot thoh sla ha ka poi ba u sdang ban thoh kot Katno tylli ki kot Khasi ki la mih ha kito ki sngi? Kiei bad katno ngut ki nongthoh kot ki don ? Ynda la khyllie pat ia ka kitab jong ki sngi barim naduh ka snem 1842 haba u Thomas Jones u pynmih nyngkong ia ka kot pule Khasi haduh ka snem 1895 haba u C L. Stephens u pynmih ia ka Khasi primer, ngi shem ba ki kot Khasi ki don tang kumba 23 tylli eiei Napdeng kine, ki kot ki bym

dei ki kot niam Kristan ki don tang kumba 8 ne 10 tylli kiba kynthup ia ka Kot Pule Khasi kaba nyngkong jong u Thomas Jones, ka Dikshoneri u Hugh Roberts ka kot khubor Khasi kaba nyngkong eh, "U Nongkit Khubor" jong u William Williams, ki saw tylli ki Khasi reader u John Roberts bad katei ka Khasi primer u C. L. Stephen.

Shaphang ki nongthoh pat, ngi shem ba ym pat don napdeng ki Khasi kiba la shlur ban thoh bad pynmih kot la shisha ki la sdang ban thoh artikl. Baroh ki nongthoh bad nongpynmih kot ki dei ki mishoneri Ngim sngewphylla ia kane namar ki, ki la long ki riewnang riewtip, ki riewthoh riewpule bad kiba la wan ruh na ka ri kaba la shai bad kaba la roi ha ka thoh ka tar Kaba ngi dei ban sngewphylla ka long pynban ia ka jinglah jong ki ban nang kloi ia ka ktien jong ngi bad ban nang ruh ban thoh da ka

Nalor ba ka thoh ka tar Khasi ka dang shu sdang ban sei ia ki sla ba jyrngam jong ka, to ngin kyn maw ruh ba u Rabon Singh ia lade um long u briew uba la ioh ia ka jingshong skul kaba biang. Baroh ka jingshong skul kaba u ioh ka long tang haduh ka klas kaba hynriew. Bad ha kito ki sngi, katno eh kan iar ka jingpule? Na ki kot kiba la mih kumba la kdew, ngi lah ban mutdur hi.

Ha kaba kum kane ka por u Rabon Singh ula im. Wat la katta u la nid ban tur sha ka jylli ki khraw pyrkhat ryngkat bad ki jong u Hugh Roberts, u John Roberts bad kiwei-kiwei pat. Ki jingpynkhih mynsiem kiba u la ioh, kim shym shah shuh ia u ban shong kli kti khlem da shim ia u khuloin bad ban thoh.

Nalor kiwei-kiwei ki jingthoh kiba mih nyngkong ha "U Nongkit Khubor" bad hadien ha "U Nongialam Katholik", u Rabon Singh u la thoh lai tylli ki kot : *Ka Kitab Niam-Kheiñ ki Khasi* ia kaba la tharai ba la mih pyrthei ha ki snem 1897-1905, *Ka Kitab Jingphawar* ia kaba la tharai ba ka la mih ha ne shwa ka snem 1905 bad *Ka Jingiathuhkhana Pynskem* kaba la mih ha ka snem 19[illegible]

Ha *Ka Kitab Niam-Khein ki Khasi* u Rabon Singh u la sei haduh 23 tylli ki lynnong kiba iadei beit tang bad ki rukom ki dustur jong ka niam Khasi Kine ki kynthup ia ka jingpynlong ia u Suidnia u Thawlang bad ka Lawbei, ka jingbuh Phan buh Kyrpad, ka jingbuh Dkhot, ka jingkñia syiar, blang, sniang bad masi, ka rukom khad syiar, ka rukom shat pylleng, ka rukom khan ki dustur haba kha khun, iap briew, thep mawbah, ka rukom kñia Jingsang, Ksan Rngiew, Tap Lubri, Tap Rwiang Tap Ksaw bad kiwei-kiwei pat ki rukom jingkñia. Nalor kine ki don ruh 6 tylli kiwei pat ki lynnong kiba iadei bad ka rukom thung mawbyna, ëdong shnong, ka rukom hiar pateng, kamai iapduh bad shaphang ki aiñ ha ri Khasi hyndai.

Ha *Ka Kitab Jingphawar* pat, u Rabon Singh u la thoh 11 tylli ki Phawar kiba iadei bad ki jingjia kiba pher, kum ka Phawar Sing Shad ka Phawar Sing Dumdum, ka Phawar Singmareh, ka Phawar Shadwait, ka Phawar Thepmawbah, ka Phawar Meikha, ka Phawar ioh khlieh ne ksan thma, ka Phawar Rngiew, ka Phawar Iasiat thong, ka Phawar Ringmaw bad ka Phawar Khlch. Ha kane kajuh ka kot u batai lyngkot biang ruh ia ki 7 tylli ki mat kiba u la lah batai ha *Ka Kitab Niam-Khein Ki Khasi.* Kine ki long ka rukem shat pylleng ka rukom khan ne knia syiar, kaba kha khun, iap briew, ka jingsang bad ka thep mawbah, Nalor kine ha kane ka kot, u Rabon Singn u la pynruug ruh 23 tylli ki jingiathuhkhana puriskam kiba lyngkot, kiba iadei kham buu eh bad ki mrad ki mreng. Ki don ruh katto-katne ki jingbatai ktien bad ki 'tien sneng 'tien kraw ki riew tymmen.

Ha kawei pat ka kot *Ka Jingiathuhkhana Puriskam* kumba ka kyrteng hi ka kdew, u Rabon Singh u la lum 20 tylli ki jingiathuhkhana kiba jrong kiba bun na ki ki iadei bad ki briew. Kumta haba bynrap lang ia ki jingiathuhkhana kiba don ruh ha *Ka Kitab Jingphawar* u Rabon Singh u ia lum bad thoh baroh 43 tylli ki jingiathuhkhana.

Haba ngi peit kumne ia kine ki kot u Rabon Singh, ngi iohi ba kim long satia ki kot rit kot ria kiba khlem ka kyrdan. Ki long ki kot kiba pynpaw shynna ia ka jingtrei kaba radbah kaba lah ban ianujor bad ki kot jong ka pyrthei stad mynta Ym tang ba ki don ka kyrdan, hynrei ki kot jong u ki ieng kum ki nongprat lynti ha kiwei pat ki bynta jong ka thoh ka tar Khasi. Ki la prat ia ka lyngkha jong ki riti ki dustur bad ka niam Khasi; ki la prat ia ka lyngkha jong ki puriskam bad ki khanatang; bad ki la prat ia ka lyngkha jong ki Phawar kiba long ka dohnud jong ka poitri Khasi Kumta kine ki kot ki la ai ia u Rabon Singh ia ka jaka kaba kyrpang kum u nongprat lynti ha ka thoh ka tar Kha i.

Na kine ki kot, ngi iohi ruh ia kawei pat ka jingshisha shaphang u Rabon Singh kum u nongthoh Ha ki kot jong u, u lum ia ki phngit kiba la don lapa ha ki saw lyer jong ka ri, ha ki trep bad ki skum, ha ki lyngkha ki risa, ha ki lymoung ialehkai bad ha ki jingialeh sngewbha. Um dei uta u nongthoh uba sei bad pynmih ia ki jingsngew bad jingpyrkhat jong u kumba long ki myllung, ki nongthoh nobel ne drama

Da kane ka jingpyni, kam mut ban ong ba ka kam u Rabon Singh ka long kaba suk. Hynrei ka long ka kam kaba shitom. U la dei ban pynlut sngi lut ia ban leit wad ia kine ki jingtip baroh na ki briew kiba bun bad hadien kata, ban thoh pat ia ki. Kaba buh ha ka jingthoh ka long ka kam kaba eh kumjuh khamtam eh ia u briew uba duna ka jingshong skul kum ma u.

Ha kine ki sngi jong ngi mynta, ngi donbok shibun eh namar ba ka thoh ka tar ka la nang san, ka la nang roi bad ka jingtip ruh ka la nang iar. Ngi la nang prong sha kiwei pat ki bynta jong ka thoh ka tar bad ngi la nang pyniar ruh ia ka pyrkhat ka pyrdaiñ. Mynta ngi iakren sha phang ka prosedi, ka retorik ka *craft of writing, ka theory of Drama, Nabel, Short Story* bad kumta ter ter. Hynrei ha ki sngi u Rabon Singh aiu ki iakren? Namarkata, ngim sngewphylla ban shem la ki jingduna ha ka rukom thoh u Rabon Singh. Ha u ka "Introduction" kam da idonkam eh. Shisien ba u la sdang ia ka jingiathuhkhana u kynthih beit beit sha ka jingiathuhkhana. Ha u ka *dialoque, rhythm, periodic* ne *loose sentence* kim da don jingmut eh. Wat ka rukom phiah *paragraph* kam da don dor shibun ha u. Ha kawei na ki jingiathuhkhana jong u, kawei ka *paragraph* ka don haduh saw peij shiteng! Hangta la phngian lang bun ki jingjia kiba pher.

Lada u Rabon Singh u la ioh ia ka jinghikai lane ka jingtip ha ka rukom thoh rukom tar, ki kot jong u kin jin da la paw ha kawei pat ka dur bad kin jin da la long kiba kham itynnat, kham bang bad kham sngewtynnat ruh.

Wat lada u Rabon Singh u thoh hapdeng ki jingduna kiba kum kine, hynrei pynban ki jingthoh jong u kim pat duh noh shibun ia ka jingbang bad jingsngewtynnat jong ki. Ki dang bang bad ki dang lah ban bat ia ka jingsngewtynnat ki nongpule. Kane ka long namar ba u lah ban pyndonkam ia ki ktien kiba kit ia ka jingmut. Ka jinglah jong u ban pyndonkam ia ki ktien Sohra paka ka la nang pynsngewtynnat shuh-shuh ia ki jingthoh jong u.

Ym tang ba ki dang bang bad sngewtynnat, hynrei kaba kham khraw ban ia kata ka long ba ki dang lah ban bat ia ka bor ban ktik bad pynkhih ia ka jingmut jingpyrkhat jong ki nongpule bad ban saiñdur iuh ia ka rukom pyrkhat jong kiwei pat ki nongthoh. U long u nongthoh uba la ioh ia ka jingpynkhih kaba shapoh. Kumta ki jingthoh jong u kim sting bad kim per kum ki sla iap. Ki rung bad ki ngam ha ki nongpule. U Rangbah R. T. Rymbai u ju ong ba ka literature kaba khraw ka pynmih bad pynkha ruh ia kiwei pat ki literature kiba khraw lane kiba kham khraw ruh. U Rabon Singh u la pynmih ia kaba kum kane ka literature. Ki kot jong u ki la pynkhih ruh ia kiwei pat ban thoh Kiwei pat ki rangbah Khasi ki la ioh ia ka jingai mynsiem bad jingpynshlur ban thoh. U Jeebon Roy, u Sib Charan Roy, u Dr Homiwell Lyngdoh ki la nang pynjlih bad pyniar shuh-shuh ia ka jingtip shaphang ka niam Khasi, u Fr. H Elias, u Primrose Gatphoh, u Rash Mohon Roy ki la nang lum shuh-shuh ia kiwei pat ki khanatang bad ki puriskam kiba don ha ka ri; bad ki myllung naduh u Soso Tham haduh kiba mynta ki la thaiñ ia ki sur kiba bang jong ki halor ki khanatang bad puriskam u Rabon Singh. Hooid, kiwei pat ki la ioh mynsiem ban thoh ia ki drama ba

pawnam jong ki, kum u Rangbah S.J. Duncan, u Dewi Singh Khongdup, u H. Onderson Mawrie bad u Phrangsngi Kharlukhi.

Lada kine ki long ki dak ki shin jong ka bor u Rabon Singh, ngi dang lah ban khmihlynti ba kiwei pat ki kot kiba khraw ba la pynshong nongrim ha ki jingtnoh jong u, kin dang mih shuh shuh ha ki sngi ki ban dang wan.

La kha ia u Rabon Singh ha ka snem 1840. U la sdang thoh kot ynda u la palat ia ka 50 snem ka rta. Hadien ki jingtrei shitom jong u ha ka niam, ka rep ka riang ha ka bri lajong, u ioh ia ka jingshitom pangmat kaba ktah ia u klongsnam bad u khlad noh artat ha u Naiwieng jong ka snem 1910.

—oOo—

KA JINGIM BAD KA JINGTREI U REV. MORKHA JOSEPH CHYNE HA KA THOH KA TAR KHASI

U Kitbor W. Nongrum

U Morkha Joseph Chyne u dei u khun ba-nyngkong jong i Satimai Chyne bad u Jom I Satimai Chyne i dei i hynmen jong i Bonmai Chyne, i kmie u Jismot Chyne la ka snem ba la kha ia u Mokha Joseph ym lah ban ioh jingtip.

U Jismot Chyne ha ka kot *Ka Ryngkap* u la thoh kumne shaphang ki jait Khaiñ : "Ka thymmei jong ka ka long na Mawsynram, na kata ka law Khain ka ba ki khun ki ksiew jong ka ki la sapra nangta sha ki lum ba marjan bad sha ki them Ri War, Shala Mustoh, Nongwar. Nongkroh bad shawei. Ka ing jong ngi ka long na kito kiba la wan sha them Ri War, kiba la shongneh shong khein shato naduh la kham mynbarim, bad kiba la ia don bynta kaba khraw ha kaba seng ia ki shnong bad ki hima ha kito ki thaiñ. Kumta ngi long ki War, ia ki kur jong ngi ki don sha lum ruh"

"Nga sngewthuh ba kine ki kmie jong ngi ki la long Khristan naduh ba ki dang khynnah Ngam tip la kha Kristan ia ki ne la ialam ia ka sha ka niam Kristan haba ki dang rit. La kumno kumno ki la ioh jinghikai pule kot naduh ba ki dang khynnah. lem ka jinghikai ia ka jingim babha kaba la pynlong ruh ia ki ban long ki riewngeit kiba shisha, kiba la iaid ha ka lynti kaba dei naduh ba ki dang rit, bad ki bam shym la kynriah na ka haduh kin da tymmen. Kumta ia i Rev Morkha Joseph bad ia ki para jong i baroh la kha Kristan ia ki" Shaphang u kpa jong U Morkha Joseph Chyne u Jismot Chyne u la batai pat kumne :- ita I Jom Tham iba la pawnaim ha ka thaiñ Ri Sohra kum u Riewdonnia don jutang uba shai u ba sian, bad u ba la pdiang iuh ia ka jingshai ka niam Kristan. Ia u kynja rangbah uba sngewthuh kum Ma I, ka ju long kaba eh shibun ba un iehnoh ia la ka niam bad ban wan sha ka niam Kristan lymda ka long ka jingkynduh bad ka jingshem mynsiem kaba shisha Bad kumta hi ka long bad I"

U Morkha Joseph u ia don khyndai ngut shipara phra ngut ki shynrang bad iwei i kynthei. I Kynthei i dei i kmie u E Irennel Chyne Kiwei pat ki para jong u kiba kham pawkhmat ki long u Rev. Amukha, Chyne, u J. Lovely Chyne, u Dr. Benoni Cyhne bad u Kynjri Chyne.

U Morkha Joseph u la ioh ka jingshong skul kaba biang ha kito ki por. U la nangbha ia ka ktien Phareng hapoh ka jinghikai ki Mishoneri ha ka Normal School ha Sohra. U la long ruh u briew uba wad bad ba lum jingtip katba u lah Shaphang ka jingkordor jong ka jingshongskul, u rwai kumne :-

"Nyngkong eh, lur tyngeh
Ka jingkynmaw spel.
Dei kane ka thiar babun baheh,
Ban nguid im lynter.
Kum u thlen ka masi
B'u shu klun tylli,
B'u thiah thai snem synnia sngi
Ka shu um suki"

U Morkha Joseph u la iapoikha bad i Lymphuin Tham, iba na Sohra I dei iba na ka iing Khristan badonburom, bad i long i hynmen jong u Babu Soso Tham bad I Anamon Tham U Morkha Joseph bad i Lymphuin ki la ioh bun ngut ki khun. kita ki long kine - I Sydney, u Nathanial, u Shemaia i Merisati u James Gideon. u Joshwa, u Seraiah, u Melkhaia, i Anisati. u Hilkaia James bad i Alis.

Shaphang u Morkha, ha "*Ka History jong ka Balang Mawkhar*" la thoh kumne : Ka kyrteng jong une u Rangbah ka la paw ha ka Rigister jong kane ka Balang naduh ka snem 1882. ka snem ha kaba la tranfer ia ka kyrteng Balang jong u bad la ka iing ka sem na Sohra sha kane ka Balang' u Morkha u la long uba kitkhia ha ka jingshakri ia ka Balang bad ia ka niam Khristan kane ka paw na ka jingthoh u Babu F. M. Pugh - 'Ha ka riport jong ka Jingiaseng bah ka presbytery ha Nongsawlia October 7,1882 la thoh hangta ba ka Balang ha Shillong ka tyrwa ia kine ban long ki nongiathuhkhana u Suwon Rai u Rabon Singh, u won Lewis u Barnabas u Morkha bad u Mungor, bad la myn jur ban phah examine ia ki ha ka Presbytery ka ban long ha Jowai ha ka snem 1883". Nangta u Jismot Chyne u la thoh pat :- Hynrei ym shym slem nadien kata, haba la don ka jingwer ka sorkar ia kiba nangkot. nangsla, ban leit sha Burma ryngkat bad ka jinghiar thma kaba lai ki Phareng sha Burma ha ka snem 1885 86, i la leit da kaba sngewbha. Hadien ba la jop ia u Syiem Thibaw, i la ioh lad ban leit peit ia ka ing-Syiem jong u kaba ki ong ba ia ki mawkynroh la pyndait da ka ksiar. Ha ka jingdon jong i shato shipor, imat i la ioh ka lad ban peit thuh ia ki lum ki wah bad ki jingdon jong ki Sa ba i don jing kwah tip bad iba don ruh ka sap ban sngewthuh, i la ioh jingmut shibun shaphang ki kynja mar poh khyndew kiba kordor kat haduh ba in da la wan phai noh nangta. hadien ki jingpang, i la ioh na shane pat ia ka kynja prospective Licence ban wad ia ki mar kordor poh khyndew" La ong ruh ba u long uwei na kito kiba nyngkong ban iatrei par dewiong ha Lum Lawbah ha Sohra.

U Morkha Joseph u la trei kum u nonghikai sha ka Hima Khadsawphra ha Mawnai. Laitdom bad Nongrmai. U la pyntbit ruh ia lade ha ka ban shakri ia ka Misnistry ka Balang Presbyterian. Ha ka snem 1899 la ordain Pastor ia u ha ka Assambly Mawphlang. Nalor ka kam ba u trei kum u Nongsharai Balang, u don ruh ka sap bad ka jingshemphang ha ka liang ka dawai dashin U la ioh ka jingpyrto na bun ki briew ha ka liang ka jingiarap jong u ban ai dawai dashin ia kiba pang bashitom.

U Babu Wilson Reade (ha ka 18. 7. 1966) ha ka kot *Ka Ryngkap ne ki poetry Khasi* u la thoh kumne -; "I Rev. Morkha

Joseph, kumba ka kyrteng jong I ka pynpaw, I dei u riewniam bad ka jingtrei jong I ka ka long ka niam, kumta ka jingmut jong i ka ring sha kata ka jinglong bad ka dur. Ym bun kiba ithuh ia i ha kito ki por namar ka jingtrei jong i ka long jar jar ha nongkyndong ha ki thaiñ sepngi".

Ha ka por ba u Pastor Morkha Joseph u dang don ha ka Balang Nongrmai, ka la wan ka Rivival ha Ri Khasi ha ka snem 1905 Na ka poitri jong u "*Ka jinghiar mynsiem ha Ri Khasi lane ka jingwan i U Blei jong ngi*" ngi lah ban sngewthuh ba u don ka jingngeit jong u ia ka Rivival. Kat kum ka jingiathuh I Isilka Basaiawmoit, i khun u Pastor Amirkha Chyne bad na ka jingthoh u Jismot Chyne ka long kumne :- "Ka la jia ba ha kito ki por bad dangshit bha ka rivival, iwei i kynthei i la wan sha i ban ong ba i la ioh jingpynshai na U Blei ba i Rev. Morkha im dei ban mih noh na Nongrmai bad ban leit sha lawei pat ka jaka Hadien sa khyndiat por sa i wei pat i kynthei i la wan ban ai ia kajuh ka khubor bad ka jingmaham ba ka long shisha ka mon U Blei ba in ym iehnoh ia ka Nongrmai. Hynrei ka la jia hadien katto katne por ki Missionary kiba nyniaid ia ka kam Balang sha kito ki thaiñ ki la sngewdonkam ban phah ia i shawei pat, bad im shym sngewdei ban kohnguh ia kata ka jingphah jong ki Kaba mih nangta ka long ba la pynsangeh noh ia ka kam jong i kum u Pastor Namar kane ka jingsangeh ryngkhat. I la shah shitom shibun Hynrei u Raja Kine Singh, uba long u syiem jong kata ka Hima u la thawlad shibun ban iarap ia i, bad nalor kata i la dei ruh ban pyndonkam ia ka jingsngewthuh dawai jong i da kaba da die ia ki dawai ban kyrshan ialade"

U Morkha Joseph Chyne u la pynpaw nyngkong eh ia ka sap thoh kot jong u lyngba ka poitri "*U Sierlapalang*" Kane ka dei ka khanatang shaphang u Sierlapalang bad la ka kmie, kaba la thoh ha ka poitri kaba 4 lain bad ka don haduh 21 dkhot. La pynmih nyngkong eh ia kane ka poitri ha *U Nongkit Khubor* ha u Nohprah (December) 1891 (piej 20-23). 1

Kane ka poitri "*USierlapalang*" ka la wan paw pyrthei biang hadien ka jingiap jong u, ia kaba la pynmih ha u snem 1967 da u khun jong u, u H James Tham, ha ka kot *Ka Ryngkap ne ki Poitri Khasi*

Ha *U Nongkit Khubor* (Naitung, 1894-peij 2) ngi shem ba u Morkha Joseph u la ai 4 dkhot ka poitri ia kaba um shym la jer kyrteng. Hi ka dkhot kaba nyngkong u thoh kumne:-

1. "Ka jingieit U Jisu ia nga
   B'u shah halor ki diengphna,
   Ba ng'n ioh lait ka mynsiem
   jong nga.
   Te ym don ba lah ong shuh
   B'u ieit ym don ba lah ban ong
   shuh ;
  B u ieit ym don ba lah ong shuh,
  Ka jingieit b'u Jisu u ieit ia nga
  Te ym don ba lah ong shuh

---

1. *U Nongkit Khubor* - Ka dei ka kot khubor khasi kaba nyngkong eh kaba la pynmih ha ka snem 1889 da u Sahep William Williams.

Ngi shem ba kane ka poitri jong U Morkha Joseph ka ia syriem bad ka jingrwai No 318 kaba ha *Ka Kot Jingrwai ban mane ia U Blei ha Ri Khasi Jaintia* jong ka Balang Presbyterian Ka dkhot ka ba nyngkong jong kane ka jingrwai ka long kumne -

"Jingieit U Jisu Trai ia nga
Ha Diengphyna shyrkhei ban shah,
Ban siewspah ka mynsiem jong nga
Ym don ba lah ban ong
Jingieit jong u bym lah ban ong,
Jingieit jong u bym lah ban ong,
Jingieit jong u Jisu Trai ia nga
Ym don ba lah ban ong"

Hadien ba U Morkha u la pynmih pyrthei ia ka Poitri *U Sierlapalang kaba 4 lain ula* thoh pat sa U *Sierlapalang' kaba 10 lain* U khun jong u, u H James Tham u thoh kumne - "Ia kane ka poetry kaba nga lah ban lum I pa jong nga i la shon mar bud bad kaba 4 lain tang ba i'm shym la publish satia ia ka, dei ha kine ki snem imat ba i la thaw ia kiwei kiwei pat ki poetri lem ruh bad ki translations" Shaphang ka poitri "*U Jumai bah ha Ri Khasi*" kaba la jia ha ka 12 tarik u Jylliew 1897 (ha ka sngi Saitjain ka por 5 baje janmiet) u la thoh 38 dkhot Ha ka snem 1934, i Sidney Tham i la pynmih ia ka kot *Ka jingplied ia ka kitab jingpynpaw jong U Ioanis* Ha ka bynta kaba shadien jong kane ka kot ngi shem ba i la buh ia ki poitri jong Rev. Morkha Joseph Chyne, kita ki long kine, 'Ka jingdem jngoh ki Angel', jingpynpaw VII-14, ka jingkha ka Ri Wales; ka spah barieh (Luke VI-24); ka jingkha ia U Jisu Khrist (Math-I : 23). Lai tylli na kine ki poitri la pynmih pat hadien ha ka kot *Ka Ryngkap ne ki poitri Khasi*

Ha *Ka Ryngkap ne ki poetry Khasi* la lum lang ia ki poitri jong u Rev. Morkha Joseph ia kiba u la thoh la kumno kumno shuwa ia ka snem 1880 haduh 1916. Ki poitri jong u kiba don ha kane ka kot ki long kine . U Sierlapalang (4 lain) U Sierlapalang (10 lain); Ka jingmaian shong skul, U Jumai bah ha Ri Khasi (12.6.1897); Ka spah barieh; Ka jingkha ia U Jisu Khrist; ka Jinghiar U Mynsiem ha ri Khasi lane ka jingwan U Blei jong ngi (1905), Ka jingdem jngoh phylla ki Angel. Nalor kine ki don ruh sa phra tylli ki Translation U William Tell, Ka phawar ki Rom hyndai, Ka miet shuwa ka thma Waterloo · Ka jingtep jong kiba ha iing (F Hemans), ki jingkynshew ka duriaw (Mrs. Hemans), ka jingiam briew ha lum jingtep, U Boiraki ka ri them, bad ka Virginia

Shaphang *'U Sierlapalang' (4 lain),* kaba don 51 dkhot u myllung u sdang nyngkong ia ki jingkren lam jingmut ia kaei kaba ka pyrthei u Khasi ka tip .-

"Tang ki ktien pait dohnud jong ka,
Ki dang sah ha u khun bynriew,
Ia ki pateng la pateng ba iathuh khana
La buh niam buh rukom iambriew"

U sdang pat ban iathuhkhana shaphang kumno ka kmie u Sier ka sumar sukher ia la u khun thep mynsiem

"Hateng ia i khun ka pynthiah.
H'i jaka ba ia wad shitom.
Pynban la kynjah ka'm lah ba'n shaniah
Ioh nongshun bym ioh i u don "

Nangta u nongrwai u pyni pat kumne :- Ka Kmie Sier ka sneng ka kraw ia la u khun Ynda ka la ishngain, ka kmie sier

ryngkat bad la u khun kı wan kıew na ka rı u langkhaıñ u 'langñıuh sha ka ri lum ha khyndai Umtong.' Hynreı ka jıngleh u sier, ka la pynkhıh ıa ka Iewlurı-lura Kumta u khun bynriew ryngkat kı ryntieh kı khnam ki wad ban pyniap ıa u sıer Hapdeng kata ka jıngkulmar ka kmie ka poi shaweı u khun pat u la kyllon ha 'u nambleı ka hok' Hangne u nongrwaı u pynı ıa ka jıngıeıt ka kmıe ia la u khun bad khlem jıngsheptieng hapdeng uta u paıtbah ka thom bad tur sha ka met iap u khun. Hangta ka sdang ka jıngiam ka kmıe sier ıa la u khun, bad ka da niewtang ia la u khun, bad ka da niewtang ıa la ka jıngsumar sukher, ka jıngsneng jingkraw naduh ba u dang khyllung haduh ki sngı ka jıngıap

Ha ka poıtri *'U Sıerlapalang'* kaba don 38 dkhot kıba don 10 lain kaweı (laıt noh ka dkhot kaba don tang 8 laıñ) u la pynıar, u pynbha bad pynthymmai ıa katei ka poitri 4 laıñ kaba 51 dkhot U Sıerlapalang' kaba 4 laiñ ka don tang 204 laıñ katba kaba 10 laıñ pat ka don haduh 378 laiñ, lajan arshah la pynheh pynıar ıa katei kaba nyngkong Ha kane ka poitrı kaba 10 lain ka jingıathuh shaphang ka jıngsumar sukher bad ka jingsneng jingkraw ka kmie Sıer ıa la u khun ka la kham shoh shibun. Ka jıng-ıathuh hadien ka jıngiap noh u Sıerlapalang ka long kaba bniah bha. Na ka jingiam-paitdohund jong ka kmıe Sier ıa la u khun ba-thep-mynsiem u ba la shu iap khynraw dang phuh, ka la hıar pateng ka jingiam iapbriew u khun bynriew ·-

"Ah ka jingpangnud ka kmie,
Ka pyrthei sngi shiphang
Nusıp u khun marweı phrangsngı
Kum u sıerlapalang
Ka jıngiam paitdohnud jong ka,
Ka sah 'u khun bynrıew
La hıar pateng ıathuh khana,
Ka nıam rukom ıambrıew
Bad la bat u khun Khasi
Ka jıngput sharatı"

Ha kıne kı artyllı kı poıtrı — 'U Sıerlapalang', ngı shem kyrhaı kı ktıen tymmen bad kı ktıen shoh jıngmut ba u nongrwai u pyndonkam kum kıne u'langkhaıñ u langñıuh kı la ngıah, kı wan kıew sha khyndai Umtong, u khun iuh jıtang la pynnoh u 'nambleı ka hok; na Muluk khadar Lyngdoh, ka lung ka pashor kı la ngiah, win ırr ka Iew Lurı-Lura bad kıweı kıweı Ka rukom buh ıa kı ktıen ha kı jıngjıa kı long kıba shoh jıngmut bad pynshaı ıa kı nongpule Nalor kıne, u myllung u la pynsnoh ruh sha ka jıngngeıt nıam u Khasi ne ka jıngkhot sakhı ıa kı lum ratbah ka rı

Ha *"Ka Maıan shongskul"* u rwaı knmne·-

'Dang shu shai synnıa khnaı,
Seı ka por shit rhem
Tang phi la jop ka step phymgap,
Ka sngı tyngshain kan dem,
Kum u dıengsoh weı khet na traı
Ki soh la ıoh ha jem
Bad ka khie step tang lah shıbnaı
Phin jop baroh shısnem.'

Ka poıtri shphang *'U Jumaı bah ha Rı Khasi'* ka long kaba u la lum jıngtip bha bad u la batai bniah bha ha ki 38 dkhot.

"Dang la bam ia dih, dang iathung iatep.
Ki dulan ki paki la dang pyndep,
Ki bri ki khyndew ka jıngthung byllien

Baroh, tang shi khyllipmat ka um hin".

Ka jingjia ka bym shym poi pyrkhat, ka ri ka hap ha ki jingsohsat .

"Kiwei ki mong, kheiñ bad ki mynsaw jur
Kiwei set kut ki ing ba ki'm lah tur
Kiwei shiteng ka met ban ka kynroh
Bad kiwei la tep, ki iap-kut shapoh,

"Ka jinghiar u Mynsiem ha Ri Khasi" (1905) ka long ka poitri kaba jrong bha kaba don 99 dkhot Ngi shem haduh katno u ringdur ia kito kiba duwai shitrhem -

"Kum i khynnah bathait mynsiem,
Ha b'i kynjoh jingbam
Na kti u kpa tad i'm kot shim,
I kyllon noh i iam" -

Ha ka bynta bakut jong kane ka poitri u buh ki jingduwai kumne -

"Ah Blei, klet noh ki pop jong ngi,
Ka jingklet Blei jinduh,
Ynda poi por ban khein ia ki,
Junom wat kynmaw shuh "

U Rev Morkha Joseph u la pynwan sha ka ktien Khasi ia *'U William Tell'* kaba iathuh shaphang u nongaplangbrot u riew donnam ka Switzerland uba kyrteng u William Tell Kane ka poitri ka ai mynsiem shibun ha kaba ngi dei ban phai khmat sha U Blei Trai Kynrad .

"U Blei bahok, U Blei babha
Ki khraw ki'm jah burom,
Ki rangli ki juki u'n da
Iaroh ia U Junom "

U Babu F. M. Pugh u la thoh pat kumne shaphang kawei ka translation jong U Morkha Joseph "Ka poetry kaba dei shaphang *Ka phawar ki Roman hyndai kaba la thaw ha ka snem 360 jong ka shnong Rom'* la ka long ka Translation hynrei ka long ka poitri kaba kordor shibun eh, kaba nyngkong ka long eh na ka jingai mynsiem ia kano kano ka jaitbynriew ban don ki riewshlur kiba kum kine Kaba ar ka long ba lah ban buh ha ka dur kaba sngew kumba da iohi ia ka jingiapom khlieh jong ki riewshlur hapdeng jingkieng Kaba lai pat ka jingiathuh bniah naduh iba rit ria kan ai bor ai mynsiem ia ki nongbud rukom hadien habud ban pynmih ia ki epik jong ki ha ki rta ki ban dang wan."

Ka jingpynkylla Khasi shaphang *'Ka miet shuwa ka thma Waterloo', 'Ka jingiam briew ha lum jingtep ingmane' 'Ki jingtep jong kiba ha ing bad Ka jingkynshew ka Duriaw,'* ki long kiwei pat ki jingtrei baradbah jong u Rev Morkha Joseph

Ka jingkylla Khasi ia 'KA VIRGINIA' ka long sa kawei pat ka jingtrei baradbah jong u Rev Morkha Joseph, Hynrei ia kane ka jingrwai u khun jong u, U H James Tham u la pynmih ha ka Kot kumba ka long ne ioh na ka manuscript kaba ngin shem ba bud na ki lain ki bym don ktien shuh na ka daw ba la dam la jot bad dkhaw da ka jingrim ka jingthoh, Kane ka poitri ka don 286 line. Ha ka sienshon ba nyngkong (1967) jong ka *Ryngkap* u H James Tham u thoh kumne :- "Toi nga kwah ban pyndap ia ki kyntien ba la jah noh lada ka long kaba lah ia nga ban leh kumta.

Hynrei nga iehnoh ha ka jingstad jong phi ki nongpule baieit, ban pyndap ia ki jingduna jong kane ka drama" Ha ka sienshon ba-ar (1978) jong kane ka kot u ksiew jong u, U Barlow M Lyngdoh uba long u khun jong u H James Tham u thoh "Naduh ba la phah shon nyngkong ia 'Ka Ryngkap' i pa im shym la hun satia ia ka jingjah noh ki katto katne ki ktien na ka poetry Virginia, ia kaba la pynkylla sha ka ktien Khasi da i Parad. Kumta i la iai pyrshang ban pyndap ia ki bad ia kane ka kam lah ban pyndep tad haduh ba in da la ioh ia ka *Lays of Ancient Rome'* ka jong u Lord Macaulay ...... Ym tang ba i la pyndap ia ki ktien kiba la jah noh jong ka poetry hynrei i la pynwan ruh sha ka ktien lamphrang jong katei ka poetry bad la shon ruh ia ka ha kane ka Second Edition ha ka lynnong XVII "

Nangta pat shaphang ka poitri *'U Boiraki ha ri them'* u Babu F M Pugh ula thoh pat — "Ka long kaba sngewtynnad ha la ka rukom, bad hangne ngi iohi ia ka liang ba biria rai u poet shaphang ka kam ialang samla kum u tymmen-briew. Ka long kaba sngewshongkhia kaba pyni ba ka jingieit bashisha ka thom ia ki jingeh baroh phar jong ka jingim".

Nalor kine ki jingthoh kiba la pynmih ha *u Nongkit Khubor*, ha ka kot *'Ka jingplied ia ka kitap Jingpynpaw jong u Ioanis'* bad ka *'Ryngkap ne ki poetry Khasi'* ngi shem ruh sa kiwei ki jingthoh kum kawei kaba u la jer kyiteng - *"Ka Jingngeit '* Hynrei ka jingeh ia ngi ka long ba ngim da tip thikna la pynmih pyrthei ne em ia kane ha ka dur jong ka kot Hapdeng ka jingwad ia ka manu-script jong kane *"Ka Jingngeit"* ngi shem katto katne ka bynta kam don shuh bad ka sah sa ki lynnong IV haduh VIII Ka lynnong IV ka lad babit jong ka jingim; ka lynnong V - ka bor jong ka, lynnong - VI halor ka hukum, lynnong - VII - ka jingngeit leh, ka lynnong VIII ka jinglong ki bym ngeit Kane ka jingthoh ka dei shaphang ka jingngeit ha U Jisu Khrist

U Rev Morkha Joseph Chyne u long u myllung Khasi banyngkong napdeng ki Khasi. Hynrei ki jingtrei ba bun jong u ha ka liang ban pynroi pynsan ia ka thoh ka tar u Khasi ki shong sah ha ki jaka ba rieh Kumta u Jismot Chyne u la thoh ia u kumne -

"U tiewmationg ia wah diengbah,
Ha 'law rudnong haba kynjah
Kyrphum i phieng sha bym poi peit
Iewbih suhsieng tang sha bneng beit"

U Dr Radhon Singh Lyngdoh (ha ka Soso Tham Birth Centenary Souvenir) u thoh kumne shaphang u Pastor Morkha Joseph kum u myllung :- "Ka jaitbynriew Khasi kan iai peit ia u kum u Mawmarok ne Mawmaiir, kum u shotshan bad kum u Mawkhrum, kum u, sehkhleiñ jong ka jaidbynriew bad ka Ri."

U Rev. Morkha Joseph u don ka jinglong kaba sngur bad basbun U long ruh u riew pule kot uba smat. U don ka rynieng kaba iapdeng briew bad ka sniehdoh ka long sawbyriong.

Na ki jingtrei jong u ngi shem ba u long u riewshemphang, u khraw pyrkhat, u nongsharai Balang Khristan bariewblei bad u nongai dawai dashin batbit. Na ki artyili ki poitri *'U Sierlapalang'* ngi iohi ia ka mynsiem ieit ri jong u. Kiwei pat ki poitri ba u la pynkylla sha ka Khasi, ki long kumba u plie ia ka jingkhang shabar ha ka kaba ngi lah ban ia ka pyrkhat pyrdain jong kiwei pat ki jaidbynriew. U Rev. Morkha Joseph Chyne u la buh ia Mawnongrim ka poitri Khasi bad u la long u nongpynroi pynsan ia ka thoh ka tar Khasi.

Ha ki sngi ba hadien, u Rev. Morkha Joseph Chyne u la wan bin shong ban sah bad la ki khun ha Mawlai. Ynda u la ioh ia ka jingpang iap-shiliang, u la leit sah noh sha Jaiaw-Pdeng bad i khun nyngkong, i Sidney Tham ban shah sumar ha i, I Sidney Tham ha kata ka por i shong ha ka ingshongwai. Katkum ka jingiathuh u ksiew jong u u Bah Burlow M. Lyngdoh, u Rev. Morkha Joseph Chyne u la khlad noh na kane ka pyrthei ha ka 6 tarik u Risaw (October) 1921. Ha kato ka por i lok jong u Rev. Morkha Joseph, i Lymphuin Tham i dang im bad i Rosali, i khun nyngkong jong i Sidney Tham i dang kumba 10 snem ka rta. La leit tep ia u Rev. Morkha Joseph Chyne ha u lum jingtep ha Jaiaw (hajan Weiking).

Ki khun jong u Rev. Morkha Joseph Chyne kiba dang don mynta ki long sa u Seraiah Tham bad Alis Tham.

KHYNDIAT KHYNSOIT SHAPHANG KA JINGROI JONG KA DRAMA KHASI

(Ka jingkren jong u Dr. R. S. Lyngdoh ha ka Lyngkhuh Snem kaba nyngkong jong ka Khasi Authors' Society kaba long ha Dinam Hall ha ka 11 tarik September 1980)

Ka jingim ka long ka drama bad ka drama ka long ka jingim. Ym tang ba ka drama ka pynpaw ia ka jingim hynrei ka long ka ka tusbn ia ka imlang sahlang baroh kawei. Hynrei haduh mynno kein ka drama Khasi ha kane ka jingmut ka la wan mih ar la mynta hi, kan ym long kaba shongnia ban ai ka jubab kaba biang. Kan donkam da kawei pat ka kot ka ban kynthup ia ki jingtainia shaphang kane Ban ym ia btai, kan bha mynta ban phai noh sha la shyngkub ing

Ka jingkylli mynta ka mih la u Khasi u la ju don drama? Ka jubab te ka long - - 'em'.- "Em" ym ba um tip ia ka imlang sahlang, ym ba um tip ia ka jingim; bad ym ba um sngewthuh ia ka mynnor ka mynta bad ka lano; hynrei namar ba um shym la don la ki jingthoh ha ki kot ki sla kumba don kiwei pat ki jaidbyn iew. Kane ka leit long tang namar ba ka pyrthei thoh kot thoh sla ka dang poi shea ha ka ri jong ngi Dei tang ha ka spah snem kaba la lah ba ngi nang ban buh ia la ki khuin ka jingstad ha ki kot ki sla.

Ha kawei pat ka liang, ki jingleh jingkam jong u khun Khasi ha kiba bun ki bynta ki long ha ka dur jong ki drama lyngkot ne ki playlet. Haba phi sngewthuh ia ki jingiathuhkhana ne jingiaphnieng nia ki riew tymmen sawdong ka lyngwiar dpei lane ha ka kren ia pynphai nia hapdeng ka ihei samla bad ki rang samla kiba wan thiah khynraw, lane ha ki jingiapynbam nia ki nongiabuh iasiat, ne ki jingiapynphai nia hapdeng ki samla kynthei bad ki samla shynrang ha ki por leit tong sher ne leit kai lum kai wah ne ha ki por sholkba bad kumta ter ter ki long ba ka dur jong ki drama lyngkot

Kumba long kiwei kiwei pat ki bynta jong ka Literature, kano-kano ka drama ka dei ban don ka Jingsdang, ka Pdeng bad ka Jingkut. Ka dei ban ringdut ia ki longbriew manbriew kiba phet bapher kiba ngi shem ha ka imlang sahlang. Hynrei ka dei ban biang kat kum ka jinghoh jingit ne kat kum ki jingdon ki jait ki jnat ha ka rynsan ialehkai. Dei na kata ka daw ba u Shakespeare u ong ba ka pyrthei hi ka long ka rynsan ialehkai. U Bah Peace Roy Pa iat pat u ong: 'Ka rynsan ialehkai pat ka long hi ka tusbir ia ka pyrthei longbriew manbriew" Ka bynta ba kongsan eh ba u nong'hoh drama u dei ban kynmaw ka long ka Jingmutdur kaba ki Greek ki khot ka Muthos katba ki phareng pat ki khot ka Plot. Kaba ar pat ka long

ka buit kumno ban pynsyier mynsiem ba ki phaieng ki khot ka *dramatic Suspence* bad ba ma ngi pat ngi khot ka *Sorsa.* Kaba lai pat ka long kumno ban pynhiar mynsiem na ka Sorsa kaba ki Greek ki khot ka *Katharsis.* Kaba saw pat ka long kumno ban law ia ki suhsat ia kaba la khot ka *denouement.* Nangta pat dei ban don ka jingibit ban ai ka hok ha uto uba don hok bad ban peit ba u bym donhok u dei ban kyllon. Kane ka dei kata kaba ki Phareng ki khot ka *Poetic Justice.* Halor kine kiei kiei baroh, u Aristotle u buh sa kawei ka nongrim : "A Convincing impossibility is preferable to an unconvincing possibility". Dei halor kane ka nongrim, ba ka "Oedipus" jong u Sophocles ka long ka tragedy ne ka shem kmot kaba kynsai tam Ha kane ka bynta te wat u Shakespeare ruh un nym nud ban ia kalain sum bad u Sophocles.

Kat kum ba ngi lah ban peitthuh na ka history jong ka Khasi Literature, imat u Dr John Roberts u don ka jingthmu ban seng nongrim ia ka drama Khasi Ka jingpyrshang jong u ban pynwan sha ka ktien Khasi ia ki katto katne ki bynta jong ka drama u Shakespeare kaba kyrteng ka "Julius Ceasar," imat ka thew sha kata ka thong. Ia kane ka jingpyrshang jong u la buit lang ha ka "Khasi Fouth" kaba la paw pyrthei ha ka snem 1891. Ngim lah ban tip balei une u sahep u sangeh noh ban iaid shaph ang ha kane ka phang. Ia mynta hi ngin ym dei ban ia tihnia. Imat ka Welsh Mission kam kwah ba ki Khasi kiba la long khristan kin ia kyrsum ha ki jingialehkai theatre. Ia kane lah ban pynshisha ba ha ki snem kiba hadien, ia ki jingialehkai theatre la shim bynta tang da ki "Ki shnong" (ka ktien sin ba ki missionery ki ju khot ia ki Khasi ki bym pat long khristan). Ki missionery ki da adong ruh ia "ki skul" (ka kyrteng sin ba ki bym pat long khristan ki khot ia ki kristan) ba kim bit ban shim bynta kum ha kane ka kam. Imat dei na kane ki daw ba wat la ka jinglong khynnah jong nga nga shem ba "ki skul", ki kiai horkit hordang na ki jingialehkai theatre Namar ba ha kito ki sngi kham bun kiba la nang la stad ki la long "ki skul" ia ka kam ialeh theatre la iehnoh tang ha "ki shnong". Kumta ka jingroi jong ka khasi Literature ha ka liang ka drama ka la dei ban iaid suki Ka jing-hisha ka long ba ka drama kam lah ban san lada ym don jingpyishah ia ka jingialehkai theatre. Kumjuh ruh ka long ba ka jingialehkai theatre kam lah ban phuh lada ym don kiba nang ban thoh drama.

Hadien ba ki Salvatorian Phadar ki la poi ha Shillong ha ka snem 1891, ka drama ka la sdang ban im biang. Hyniei ki jingialeh kai theatre jong ki ki la long tang ha ki drama kiba ki la thoh ban pyniar ia ka niam khristan. Ia kane ka nuksa la bud ruh da ki Selesian Phadar kiba la wan mih bujli ia ki naduh ka snem 1925.

Te da kumno keiñ ki drama khasi ki wan mih ha kane ka ri

jong ngi ? Imat dei ka jingiakynduh jong ki nongkhaii "Shnong" bad ki khar bangla kiba na shilot kaba la plie lad ia u khasi ban thoh drama na ka bynta ban ia lehkai theatre Balei kein ba ka jingialehkai theatre kam shym kiew nyngkong sha Shala ne na Pandua bad Hat Majai sha Sohra ? Ka daw ka long ba ha kito ki por, ki Shala bad ki Sohra kiba la nang la stad ki la long "Skul." Lada ngin bud ter-ter ia ka jingsdang jong ka drama Khasi, imat, ka kiew pynban na Jaintia Pargana sha Jowai, na Jowai sha Nongkrem bad nangta sha Shillong, nangta pat ka pur sha Mawngap-Marbisu bad sha kiwei-kiwei ki bynta jong ka ri. Ka Jowai ka long ka shnong kaba bun tam eh ki theatrical club, nangta bud sa ka Nongkrem. Kane ka leit long ba ha kito ki por "Ki Shnong" ki shongshit bha ia kane ka kam Wat ha Shillong dei ka Seng Khasi bad Ka Khasi Native Club kiba la kyrshan tyngeh ia kane ka kam.

Kawei pat ka sabut ba ngi lah ban pynshisha ba "ki shnong" ki ioh nongmuna ban ialeh theatre na ki shilot ka long ba ia ki drama kiba nyngkong tam la pynshong nongrim ha ki khana ba ki ioh na ka Ramavana, ka Mahabharata bad kiwei pat ki kot niam Hindu.

Kaba lai pat ka salent ka long ba ki Khasi ki pyndonkam da ki juh ki tiar put tiar tem ba ki khar shilot ki pyndonkam ha ki jingialehkai drama jong ki. Ka tabla, ka harmonium bad ka clarinet ki long ki tiar put tiar tem kiba kongsan tam. Kim pyndonkam ia ka piano, ka violin, ka Guitar, ka Harp, ka Base Guitar, ka Lead Guitar, ka Acordion, ka trumpet, ka Saxophone, ki drum, ki bonjo bad kiwei pat ki jingput jingtem, ba ki nongsepngi ki la hikai ia ki khasi bad kiba ki ju pyndonkam ha ki jingialehkai theatre jong ki Ha kajuh ka rukom kim shym la pyndonkam ia ki tiar put tiar tem jong ki nong-India lait noh tang kito kiba nga la jer kyrteng. Kaba nga kham sngewphylla shuh-shuh ka long ba wat la ki "Ki shnong" ki long kiba pyrshang ban pynroi ia ka kam ialeh theatre, pynban kim shym la pyrshang ban pynrung ia ki tiar put tiar tem u khun Khasi ha ka Stage. Ngim ju kynmaw ba ha kine ki snem ba la dep ban lap ba ki pyndonkam ia ka bomb ne nakra, ia ki ksing ia ka ksing padiah. ia ka Tangmuri ne Muhuri, ia ka Tanglod, ia ka Talod, ia ka Mieng, ia ka Japung bad ia kiwei-kiwei de ki tiar put tiar tem ha ka jingialehkai theatre jong ki Wat haduh mynta, ka jingialehkai theatre ka sah khynnah wat la ka jingthoh drama ka la nangkiew shaid shi shaid Ha kine ki snem ba la dep, ki tiar put tiar tem nong India ki la synshar ia ki jingialehkai theatre khasi, ym ki jong ki nong sepngi ne jong ki khasi tynrai.

Ka long kaei kaei kaba sngewpangnud ba ym pat shym don ba la pyrshang ban lum ban lang ia kito ki drama ia kiba la pynialehkai ha kylleng ka Ri. La ka

ngin lah ban lum ban lang ia ki ha ka rukom kaba dei, ka jaidbynriew kan ioh ia ka jingkyrshan kaba ngin ym lah ban siew dor.

Kan bha ban phai noh sha ka phang mano kein ba la pyrshang ban pynmih ia ki drama khasi ha ka thoh ka tar - kata kat kum ba la ialehkai ha ka rynsan? Kat kum ki khanapateng ba dang lah ban bud bad kat kum ki record ba dangsah, dei ka Seng Khasi kaba la sdang bad kaba la pynsan pyniar ia ka drama Khasi. Ym pat lah ban shem naduh kano ka snem bad ia kaei ka drama ba ka Seng Kkasi ka sdang nyngkong eh. Ia mynta hi, kan ym bha ban taiñia ia kane ka phang. Ka biang ban ong ba u Bah Hari Charan Roy bad u bah Dinonath Roy kiba long shipara bad ki ba long ki riewseng jong ka Seng Khasi kiba la nud ban pynmih madan ia ki drama jong ki ha ka thoh ka tar. Ka drama shaphang "U Tipsngi", "Ka Sromatimai' bad shaphang "Ka Savitri" kiba la mih pyrthei hapdeng ki snem 1910 haduh ka snem 1924 ki long ki nuksa ia ki kam shlur jong ki hakane ka phang. Ha kane ka pali, ngam dei ban bishar sani ia kine ki drama namar kam dei ka por ba ngin leh kumta. Hynrei, ngim lah ban len ba kine ki arngut kI la mait ia ka phang ba ki longdien ki dei ban bteng.

Ka long kaei kaei kaba sngew im mynsiem ba hadien ka Thma bah ka ba-ar la mih sa kawei ka Theatrical kaba ngi tip kum ka Khasi Native Club. Kane ka Club ruh ka la pyrshang ban pynroi ia ka jingialehkai theatre ha Shillong kumba arphew snem. Hynrei kane ka club ka iatrei ryngkat-ryngkat bad ka Seng Khasi. Sngewsih ban ong ba ia kito ki drama ba la thoh na ka bynta jong kane ka club ruh ym shym pat lah ban bud dien ban lap.

Dei ha ki por jong ka Thma bah ka ba-ar ba la seng ia ka Shillong Panora Club. Ka jingseng ia kane ka Club ka la wan rah bun ki jingkylla. Ka jingkylla kaba khraw tam ka long ba u Bah Peace Roy Pariat, uba long u nongthoh drama jong kane ka club um shym la long kum kito ki nongthoh drama kiba mynshwa. Kaba nyngkong eh ba une u rangbah u phla ka long: "Ka jingthrang jong nga ka long ban thaw drama Khasi shaphang ka jinglong Khasi kat kum ka jingiaid jong ka por". Hynrei hapdeng ki jingpyrshang jong u, lait noh ki drama "Ka Kyrsan", "Na Kyndong Shasor", "Ka Romily" bad 'Ka Maryagod"; Kiwei pat ki drama jong u kim shym la long katba u la thmu, hynrei ha kiwei pat ki drama u la pynpaw ia ka jinglong khasi ha Sor Shillong na kawei ka por sha kawei pat, bad ruh kat kum ki jingiakynduh bad kiwei pat ki jingtip ba ka Sor Shillong ka la lum na kiwei pat ki jingthoh jingtar jong kiwei pat ki jaidbynriew. Kine ki drama ki long kum ka jingkieng kaba bteng ia ka por barim bad kijuh ki ban sa wan hadien.

Kawei pat ka bynta ba ki nong pyniaid jong ka Panora club ki

leh ka long ban wanrah ia ki Comic Scence ha ki khep ba don jingeh ban pynbeit ia ki Screen na ki bynta jong ki Scena kiba bud. Kham bunsien, wat kine ki Comic Scence ruh ki long ki bynta jong ka drama. Teng teng eh, la dei ban pynrung jubor tang ban pynbyrngia ia ki nongpeitkai kiba kwah ban peitkai haduh ban da shai

Ban ym ia bun ktien, kan bha noh ban phai sha ki phang kiba ngim pat ju shem ha kiwei kiwei pat ki drama jong ka pyrthei. Ha ki drama jong u Bah Peace Roy Pariat la don lypa ki jingbthah ha kum kane ka khep yn pynhap ia kane ka Screen, ha kum kane ka khep dei ban kren narud ia kiar (Aside), ha kum kane ka Scene dei ban pynmih ia ki light ha ki rong ba pher bad kumta ter ter.

Shuh-shuh wat ha ka "Art of Advertisement", u Bah Peace Roy Pariat u don la ka buit Ngan ai tang kawei ka nuksa Ha ka por, shwa ba kin ialehkai ia "Ka Shangkhawiah ki rang," u pyntiam ia ka kali kulai haduh ba kan da iphuh Nangta u pynbeit ban don u Samla Shynrang bad ka Samla Kynthei ha ki riam kiba dei ban leit sha ka lat ka rong. Kine arngut ki dang ka kut iaei ba kin leh :—

U Samla Shynrang u rwai kumne "Bathiang ia phi da kumno shisha ba ngan pynbiang ?
Shim tang kane ka khadu Shilliang".
Nangta ka Samla Kynthei ka leh dom bad ka ong :

"E ... eh......E......eh"

Ynda u Samla u leh sngewsih, ka rwai kumne :

"Sha Theatre Panora, sha Theatre Panora, ialam seh baieit ia nga'.

Nga tharai, u Sophocles, u Kalidas, u Shakespeare, u Barnard Shaw ne uno-uno u dramatist kim shym la poi pyrkhat ban pyniaid kali kulai ha kane ka dur na kawei ka dong sha kawei pat khuang ban khroh ia ki paidbah ban wan peitkai ia ki jingialehkai theatre ia ki drama jong ki. Hynrei wat ha ki ta ki por, ki kynthei Khasi kim pat nud ban iashim bynta ha ki kam ialeh theatre. Ia ki bynta jong ki kynthei ruh ki hapshim da ki shynrang ha ki riam kynthei bad ki pyrshang ban kren da ki sur kynthei.

Hadien ha ka Shillong Panora Club kam shym lah shuh ban kyrshan ia lade. ka la don ka jingdkoh na ka liang jong ka jingrai ki drama Khasi Ynda la poi ka All India Radio ha Shillong ha ka snem 1948 "Ki skul" ruh ki la sdang ban pynpaw ia la ki sap ban rioh "Radio Play" ne ki drama lyngkot kiba dei tang ban shusngap da ki shkor, ym ban iohi da ki khmat.

Hangne nga leh ban ong ba ka don ka jingiapher kaba khraw hapdeng ki "Radio Play" bad ki drama kiba dei ban ialehkai ha ka Stage. Ngan pyni tang artylli ki nuksa Ha ka Stage ngi donkam ia ka rong ka rup bad ia ka dur ka dar (Spectade) hynrei ha ki Radio play ym donkam ia kine baroh. Ha ka Radio play kaba kham kong

san tam ka long ka sur kren bad ki sur jingrwai bad jingput jingtem ki donkam wat ha ka stage, hynrei ha ka stage "Ka Spectacle" ka kham donkam ban ia ki. Kaba ar pat ka long ba ha ki Radio play lah ban buh kawei ne khambun ki Scene ha kajuh ka por. Ia kane ym ym lah ban leh ha ki drama shisha. Kum ka nuksa, katto katne ki Scence jong ka drama "Ka Jingkut Jingmut ba skhem" yn ym lah ban ialehkai ha ka Stage

Kawei na ki jingkyl'a kiba khraw tam ba ki Radio Play ki la wanrah ka long ba kiba nang banang bastad, la ki dei ki shnong ne ki skul ruh ki la ia shim bynta Kawei pat ka long ba ki kynthei ruh ki la ia shim bynta Kawei pat ka long ba ki tem ba har rukom ki la ioh ia la ki bynta jong ki. Kine ki jingkylla ha ki kylla ha ki Radio play ka ia pynwan dur ia ki jingialehkai drama ha ka Stage. U Bah Victor G Bareh, lehse u long uba nyngkong uba wanrah ia kine ki juh ki jingkylla ha ka Stage Ia kane lah ban sakhi ha ka jingialehkai jong u ia "Ka drama u Tirot Singh". Ha kine ki snem kiba dang shen ngi iohi ia ki juh ki jingkylla ha ki jingialehkai drama jong ka Rympei Theaeritical Club. Kito kiba la iohi ia "Ka Ngiew", "Ka Pla I Nah" "Lai ngut Shipara" "Ka kynhun Ki Riew Kheinduh" bad kiwei kiwei kin sakhi shaphang kiei ki jingkylla. Ka Hynniew Trep Theatrical Club ruh ka la ia bud lang ia kane ka rukom ialehkai drama kumba la kdew haneng.

Ha kine ki arphew snem ba la lah ngi iohi ia ki jingmih pyrthei jong ki katto katne ki drama ba kynsai kiba la pynriew spah ia ka Khasi Literature. Kiba kham paw khmat na kita ki drama ki long : "Ka Sawangka shaphang ki sawngut ba iap" bad "Ka Sawangka shaphang ki san ngut ba iap Mynsaw ba la thoh da u Bah F M. Pugh, "Ka Tiew Larun" jong u Bah Heh S. J. Duncan, "U Baieit Don Shkor" jong u Bah S Khongdup, "Ka Synjat ba la shem pat jong u Bah H. Mylliemngap, bad "Ka Saia Nongum" jong U Bah P. Kharlukhi. Ngam lah ban ong la kitei ki drama kin ktah kumno ia ki nongpeitkai lada pynialehkai ia ki. Hynrei ki duh mynta, ym pat don ba pyrshang ban pynialehkai ia ki. Hynrei ki nongpule te ki sngewthuh ia ka dor ba shi ha jong ki.

Ngi la iohi ia bun tylli ki religious play na kawei ka por sha kawei pat bad na kawei ka jaka sha kawei pat. Kiba kham bun na kita te ki dei ki play kiba la pynialehkai da ki Phadar ha Parish Hall.

Ka por ka la poi ba ngi dei ban ia wad bad ban ia lum noh ia kito ki drama kiba dang rieh kyndong ha kylleng ka Ri Lada ngi lah ban leh kumta, khlem artatien ki longdien kin ong ba ngi ruh ngi la don ka bynta ka ba khraw ha kaba pynroi ia ka Khasi Literature.

"HABA KA THOH KA TAR KA ROI, KA JAID BYNRIEW KA ROI"

— *Hesstanley Syiemlieh.*

Halor kane ka mat, nyngkong eh to ngin iapeit ka thew haduh katno kane ktien 'roi'. Lehse ngi lah ban ong, roi ha ka spah ka phew, roi ha ka jingnang jingstad, roi ruh ha ka jingdon parum pareh bad roi ha ka bor. Ha kane ka liang kaba bha tam ka long da kaba iapeit sha kito kiba la iaid lyngba ia kitei ki lynti jong ka jingnangroi. Ka la long kumta bad bun ki jaidbynriew ha ka pyrthei ; haba don ka jingroi ha ka thoh ka tar ka wan rah ruh ia ka jingiaid shaphrang ha ki liang baroh Kum ka nuksa ngi lah ban shim ia ka Ri Bilat. Ka jingroi ha ka thoh ka pule ka ka la pynlong ia ka Ri Bilat ban roi ruh ha ki liang baroh. Ka Renaissance ka la pynmih ym tang ia ki jong u Chaucher bad u Shakespeare hynrei ha kajuh ka por ia ki shangpyrthei ban lum spah lum phew kylleng ka pyrthei. Kane ka la pynkha ia ki jingthoh bapher bapher ha ka liang ka khaii pateng bad kiwei kiwei. Ka jingroi spah ka la iarap ruh ba ka thoh ka tar kan nang kiew. Ka jingieng rasong ha ka thoh ka pule ka la ialam ia ka Ri Bilat na ka jingriewspah sha ka jingdonbor kat haduh ba ka la long ka nongsynshar lajan ha man ki bynta jong ka pyrthei

Kumta ka Ri Bilat, kaba rit eh haba ia nujor bad kiwei pat ki ri, ka la kiew irat, lah ban ong ba dei namar ka jingroi ha ka thoh ka tar. Ka ktien phareng ka la long hi ka ktien pyrthei ha kine ki sngi. Ka sur Bilat ka sawa ha man ki dong jong ka pyrthei, la ha ka pule ka dangle ne ha ka khaii ka pateng ne ka synshar ka khadar. U Shakespeare u John Bunyan, u Adam Smith, u Charles Darwin bad bun kiwei pat lyngba ki khulom ksiar jong ki ki la kyntiew ia ka Ri Bilat ha ka kyrdan ba ha khlieh eh ha ka jingiadei bad kiwei pat ki jaidbynriew. Lada ym dei na ka thoh ka tar, hadien ka jingpra ka British Empire, yn jin da la klet ia ka.

Ha kajuh ka rukom u Rabindranath Tagore, da ki jingthoh jong u, u la rah ia ktien pyrthei bapawnam. Kumne ka la long bad ki ri ha ka pyrthei, ka jingroi ha ka thoh ka tar ka kyntiew ia ka jaid bynriew.

Lada ngin phai sha ka Ri bad ka jaidbynriew jong ngi ngin shem ba ka jingthoh I Parad Soso Tham ha *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*, ka la kyrsiew bad pynlong ia ki briew jong ngi ban ñiewkor ia la ki jong. Kumjuh ki jingthoh I Pahep Rabon Singh ki jingthoh I Dr. H Lyngdoh ki la pynkyndit bynriew pat ia u khun Khasi shityllup Ki jingthoh jong I Father G Costa, I Father H. Elias bad kiwei ki nangktih ia ka mynsiem jong kiba bun ban peit sha la ka mynnor bad ban ring mynsiem na ka Kane ka mynsiem ieit la ka ri bad ka jaid bynriew ka ioh jaka ym tang ha ki myllung kum ki jong I Bah Victor Bareh bad kiwei, hynrei ka rung ruh ha ki rangbah nong-

ialam ka ri bad ki longkmie. Na ka thoh ka tar la sei ia ki seng kum ka Syngkhong Jingtip haba la lum la lang bad sei pyithei ia ka jingstad Khasi ha ki bun rukom. La mih ruh ki seng kum ka Khasi National Durbar kaba pyrkhat ban tehsong ia ka jaid bynriew ha ka synshar ka khadar. Haba shu ong shikyntien la mih ki seng bapher bapher kiba pyrkhat kumno ban rah ban kyntiew ia ka ri bad ka jaidbynriew. Ka jingdon kine ki seng ka la sei madan ia ki rangkynsai na kawei ka por sha kawei ka por. Dei lyngba kine ki seng ba ka mynsiem ieit ia la ka ri bad ka jaidbynriew ka paw kham ha khlieh ban ia ka mynsiem khwan shimet Nangne mih ka jingiatylli kaba la kyntiew ia ka ri bad ka jaidbynriew. Ka lyer ka beh " ba uba khlem ka mynnoi u long kum u symbai ba hap halor u mawsiang" uba tang shit ka sngi u shoh samthiah. Kane ka mynsiem ka san bad ka roi lyngba ka thoh ka tar bad ym don ba lah ban khang.

Ka thoh ka tar ka la kyntiew ia ka jaidbynriew jongngi ha ki bun ki liang. Dei hadien ba la roi ka thoh ka tar Khasi ba ka Calcutta University ka la kyntiew ia ka ktien Khasi haduh ban hikai ia ka ha ki College (skul bah) haduh ka kyrdan B A. Ka la long ka burom kaba khraw ia ka jaidbynriew hi ban ioh kum kane ka kyrdan. Kane ka iathuh ia kiwei pat ba ka jaidbynriew jongngi kam long shuh kaba sahdien Kaba nangiaid ki por nangbun ki nongthoh kot bad nang bun ruh ki nongpule Kumta ngim sngewphylla ba la mih ki briew jong ngi kiba kiew ha ki kyrdan bapher bapher ha ki jingtreikam bad ha ki jingpule. Mynta la pynlong ia ka ktien Khasi kawei na ki subject ha ka kyrdan *Honours* bad ngi khmih lynti ba ym slem yn pynpoi shaduh ka kyrdan ba ha khlieh tam, kata ka M A kane ka long ka jingkiew kyrdan jong ka jaidbynriew. Lehse ym don ka burom ba kham khraw ban ia kane na ka bynta ka jaidbynriew jongno jongno. Ia kane la pynlong da kaba mih bun ki kot ba la pynmih da bun ki ryngkynsai ka thoh ka tar. Ka jingroi ka thoh ka tar namar-kata ka wallam ia ka jingkiew kyrdan jong ka jaidbynriew.

HABA KA KTIEN KA IM, KA JAIDBYNRIEW KA IM

— I. M. Simon

Ia kane ka Jingong ngi lah ban pdiang kum kato kaba ngi ju iatip kum ki khynnah-skul-ka Axiom, ka self-evident truth-ka jingshisha kaka paw hi ha lade.

Ka aiu jong ka Mariang hi ka ju long ba kaei-kaei kaba dei ban im ka long kata kaba khih kaba ksaid ban iaid shaphrang. Ban ong ha kiwei pat ki kyntien : kaei kaei ka ba sah hajuh (static) kam lah ban im.

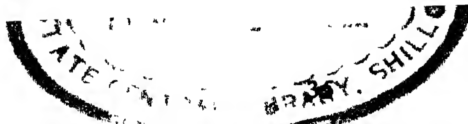
Haba ngi kren shaphang ka Ktien, la ka long kano-kano ka jaitbynriew, ngi ju pyrkhat ia ki artylli ki dur ha kiba ka pynpaw ialade ha ka jingtrei jong ka, kata kum ka 'tien kren (Spoken Word) bad kum ka 'tien Thoh ne jingthoh (Written word *ne* Writting). Na kine ar, kaba ki briew ki kham pyndonkam paidbah ka long ka 'Tien Kren naduh dang khie haduh ban da leit thiah (wat haba ruma iuh) : naduh dang sdang kren haduh ban da duh ia ka bor kren, bunsien ha ban sa iap artat.

Kine artylli ki bsa kawei ia kiwei ban ia pynriewspah markylliang. Kum kajaitbynriew ngi la pyndonkam ia ka 'Tien Kren da ki spah bad ki hajar snem shwa ba ngin nang thoh bad mynta hi ruh, lehse kiba kham bun ki pynlut ia ka jingim jong ki ha sla pyrthei khlem nang ia u A u B. Hynrei ki ruh ki don la ka bynta. Katno ki Myllung ka Ri ha ka juk ka ba la leit, kiba la pynitynnad ia ka Ktien Khasi lyngba ki jingrwai jong ki. khlem ka jingiarap u let u khulom. Uta u nongrwai uba pyrkhat nyngkong ban ai ha ngi ia u 'tiew dohmaw laiphew na ar jingmut" ne uta uba jer kyrteng ia "u 'tiew pathai khubor" ki la leh ia kaei kaei kaba pynlong ia ngi ki nongkitram. Kumta ka dei ban long bad kumta kan iai long.

Ngim don ia ki jingthoh-jingtar ki ban ong khlem bakla mynno ka jaidbynriew jong ngi ka la sdang ban shong ban sah ha sla pyrthei. Ki juk u Sohpetbneng ki long ha ka jingsdang ka por hi. Lada ia rai pat ban hiar khyndew ha ki jingpyrkhat jong ngi ban pdiang ia kaei-kaei ka ba ki stad ki ong, ba ngi sdang na Khyndew hi, la na ki thain Indo-China ne nawei pat kam pher, ngim bakla than haba ngi ong ba ngi la don ha kine ki lum shwa ki Tibeto-Burma, bad ki hi ruh ki la don ha kine ki thain da ki hajar snem.

La ngim da lah ban kren thikna, ia kane ngi lah ban ong ba ka Ktien Khasi, lyngba ki spah bad hajar snem kiba la leit, ka la nang roi-nang roi.

Ngim tip katno spah tylli ki kyntien ki don ha ka Thiar-kyntien (Vocabulary) Khasi ha kaba sdang. Lehse kim bun. Ka ju long ba kano kano ka jaidbynriew ka bat tang ia kita ki kyntien kiba ka sngew donkam na ka bynta ka jingim na ka bynta ka shong ka sah bad ka jingiadei bad kiwei ki paradoh-parasnam. Lada ngi peit sha ki kyrteng

shnong ngi shem bun ki kyrteng ki ba ngim lah ban batai. Nga ngeit ba kine baroh ki don la ka jingmut bad lada ngim lap shuh ia ka dei ban don ki daw : lehse, namar ba lyngba ki por ki kpa ki kmie tymmen jong ngi kim pyndonkam shuh ia kito ki ktien, bad namar bym don ba pyndonkam ia ki ki shu iap la ka iap hi , ne ka lah ruh ban long ba lyngba ka jingtei ki Sound Laws kine ki ktien ki la kylla dur noh mynta. Ngi lah ban kham shu da kaba ngi shim tang kawei ka nuksa na ka ktien English. Mano ban poi pyrkhat ba ka ktien 'lord', ka wan na ka 'tien rim (Old English) 'hlaf weard', 'keeper of the loaf' u nongpeit ia ka bam ka dih, lymda ki linguists ki la wad bin shem ia ka jingshisha Kan long ka jingiarap kaba khraw ia ka Ktien Khasi lada yn don ban wad ia ka thymmei ki kyrteng shnong namar kane k'n iarap ia ka pateng kaba mynta bad ia ka ban sa wan ban iohi kumno ki kpa tymmen bad ki kmie tymmen jong ngi ki pyrkhat.

Katba u Khunbynriew u nang im ha sla pyrthei naduh mynhyndai, ka bor pyrkhat jong u ka nang khraw bad ka jingshemphang ka pyrthei ha kaba u shong u sah ka nang iar. Na ka bynta ki jingshem ba thymmai u donkam ki ktien ban batai bin sam lem ia ki ha kiwei pat namar ban shu pynkhih kti ym lah pynshai. Wat ki sim bad ki mrad ki don la ki rukom pah, kum haba khot bam ia la ki khun ne haba don jingma. Katno tam u Briew u ba shong ba sah lang bad la ka kynhun. Haba um lah ioh ia ki kyntien ban batai na la ka Ktien, u wad na shane shatai bad u shim ia kata ka ba pynhun ia ka jingmut jong u.

Kane ka long kawei ka lynti da kaba kano-kano ka jait Ktien ka pynroi bad pynim ialade. Ka ktien Khasi ruh ka la myntoi ha kaba shim kylliang na kiwei ki jait ktien.

U Otto Jespersen ha ka kot jong u, *THE GROWTH AND STRUCTURE OF THE ENGLISH LANGUAGE*, u ong ba kano-kano ka Ktien kaba kloi ban shim kylliang na kiwei kiwei ki jait Ktien ka long kaba shynrang (masculine). Lehse dei ka English kaba la shim kham palat na kiwei ki jait Ktien ban ia kano-kano kawei pat na ki jait Ktien ka pyrthei bad lehse mynta ki ktien tynrai ha ka English ki long tang kumba 20%. Hynrei la 'graft' ia ki ha u diengbah jong ka Ktien English hi haduh ba ym sngewpher shuh haba kren. Khyndiat eh lehse na ki Phereng hi ki ban tip haba ki kren ia ka bam ka dih ba ka ktien 'curry' ka wan na ka Tamil ne ba ka ktien 'tea' ka wan na ka Chinese.

Khlem artatien, dei kane ka jingkloi jong ka English ban shim ia ki kyntien na kiwei ki jait Ktien kylleng ka pyrthei kaba la kyntiew kyrdan ia ka haduh ban da long kum ka International Language. Ha kawei pat ka liang ka la pynbor ia kiwei ruh ki jait Ktien ba'n shim kylliang na ka kum ka ktien 'futbol' ha South America ne 'bifstek' ha France. Ia myntoi lang.

Dei pat ka jingsngewsang ne jingsngewpoh jong ki katto-katne ki jait Ktien ban shim na shabar ka ba la pynsnai ia ki haduh ba kin da long ki 'dead languages', kum ka Sankrit ne ka Latin.

Sa kawei pat ka rukom ha ka ba kano-kano ka jait Ktien ka pynriewspah iaiade lane kham pynbit ialade ian kit ki jingmut kiba kham iar bad kham bun ka long da ka ba ai jingmut thymmai ia katto-katne ki kyntien Kum ban shim nuksa biang na ka English ka ktien 'silly' ka ju mut happy', ka ktien 'fond' ka ju ma 'foolish'; ka ktien 'deer' ka ju mut 'animal' bad ka ktien 'meat' ka ju mut 'food', bad kumta ter ter.

Ka Ktien Khasi ruh ka riewspah na kitei bad kiwei pat ki daw

Ka la shim kylliang kyllum Katno spah tylli ki kyntien kiba ka la pdiang na ka Sankri, na ka Persian ne na ki jait Ktien ki paramarjan ha Assam bad East Bengal! Hynrei ki thied ki jaw, ki shyieng ki kruh ki dei ki jong ka met tynrai jong ka hi.

La don ki jingpyrshang ban pynriewsp h ia la ka ktien ha ki rukom ki ba pher ba pher. Katto katne ki la iah ban sahthied bad ban neh; don pat k ba la shu jah noh namar bym shym pdiang ia ki da u paid ka ri u ba dei ban pyndonkam ia ki. Ki ba kham bun na kine dei ki ktien thymmai Ka ktien 'lingsuiñ' ka'm lah ieng ha khmat ka ktien 'erophen'. Ka ktien 'kor ring sur na jngai' lei-lei ka la shu iap mar ia kha namar ki ba kham bun ki sngewhun ban pyndonkam da ka ktien 'radio'. Ha kaba ai ki jingmut thymmai ha ki katto-katne ki ktien na ka bynta ki khep ki khep imat kumba la kham iashah bok

Ngi la ioh ia ki ktien kum 'khriang' ne sohtyngkdom' ne 'lapalang', ha ka Khasi Prosody ki ba la pyndap ia ki jingthylli ha ka Ktien ha kane ka liang. Hynrei ka don ruh ka jingma ba ngi lah ban iaid palat ha kane ka liang haba ki ktien kiba ngi pyndonkam ki pynlyngngoh pynban ia u ba iohsngew ne ia u nongpule Ha ka ba khadduh dei u paid nongsngap ne nongpule u ban rai kano ka kyntienthymmai ka ban neh, kano ka ba dei ban duh.

Ha la ka ktien ngi don ka atiar kaba khlain ban pynsan ialade ki, namar kada ngi khein synrum ia la ka Ktien, ngi die hi ialade.

Ngi lah pat ban pyntrioin ia ka Ktien, bad ialade, da kaba ngi lwait noh ha ki jingpyrshang ban pynroi ia ia. Kan long ka jingpynrem ia ngi kum ka Jaitbynriew lada ngin poi ha ka kyrdan ba ngin pyrkhat ba katto la kut bad ym don kam ban dang iaksaid ban pynroi ia la ka Ktien

Mynta lehse ngi la lait na ka jingma kaba ju don mynshwa ha kaba ju ia pyrkhat ne ju ia iohsngew iano-re ka ong ba ngi rit paid bad namar kata ka daw kan poi ka por ha kaba ngin shah klun noh ha ki jait Ktien ki Bun-paid. U Rev. William Pryse ha ka kot jong u, *An Introducti n to the Khasi Language* kaba la mih ha ka snem 1855 u la ong kumjuh Khatei dang iasah du! Te, balei ba ka Lawei kan pher? La katta ruh, ka jingkitkhlieh ha ki ba la nang la stad ka long kaba khia shibun. Ban duh jingkyrmen ym don nongrim ban hun noh ruh ym myntoi. U Sviem Solomon la jan 3000 snem mynshwa u la ong: Ha bym don ka jingithuhpaw, ka jaitbynriew ka

iap". Ka jingshisha jong ka ka sah. Ju don ki por bad ym pat da slem hi, ha ki ba bun na ki ba nang ba stad ha pdeng jong ngi imat kumba ki lehrain ban pule ia ki kot Khasi bad hateng-hateng imat kumba ka don ruh ka jingsngew ba dei haba kren Phareng ba ngi lah ban pyni ia ka pyrthei katno ngi la shai. Don daw ban sngewnguh ba ha kine ki khyndiat snem ngi la iohi ia ki dak ka jingkylla, ki dak ka jingkyrmen.

Ki jingpyrshang ka Khasi Authors' Society; ki jingpyrshang jong kiba bun ki nongthoh ban nang pynmih kot thymmai; ki jingkyrshan u paid nongpule kine ki long lehse shi bynta na kane ka Jingithuhpaw ba dang don ka Lawei ka ba kyrhai ki jingkular ia ka Ktien Khasi bad ia ka Jaitbynriew lyngba jong ka.

Khnang ba ki jingkyrmen jong ngi kin seisoh donkam ia ka jingialeh kaba iaineh. Ba'n shu pyrta ha ki lad bad ki lynti ba ngi leit ia la ka Jaitbynriew bad ia la ka Ktien kam don jingmut lymda ngi kloi ban da phuh svep phuh syar, ban iaksaid dukhi khait ban kyntiew ia la ka Ktien, ban pynjlih pynjanai ia ka da ka ba pyndonkam ia ki lad ki lynti baroh kiba ngi lah ban iohi. Ym don ka kabu ksiar ka ba don burom kat kane. Ka shiah ka dang bun; dang bun ka lad ban pynkhraw ia ka jylli ka Ktien Khasi bad ka jingstad ki nongthoh hi kan kdew ia ka lynti shano kin thom. Lada dei ba ngin thaw ki ktien thymmai, ai ba kan long ryngkat bad ka jingbishar. Lehse kan da donkam ia ngi ban wad ia ki 'tien-kit-jingmut na shabar u pud u sam ka py thei U Hynniew Trep. Don kam ia ka jingtrei shitom bad jingtrei minot. Dei kumne ba ka Ktien kan roi kan par; dei kumne ba kan im; bad haba im ka Ktien, shano ngin leit iap!

I. M. Simon

U RABON SINGH KUM U STAD PYRKHAT

Sondar Singh Majaw

U Descartes, uwei na ki stad pyrkhat bakhraw jong ka France, u ong 'Nga pyrkhat, namarkata nga long (I think, therefore I am).' Khlem da pynrit ne pynkhraw than ia ka kyrdan, lah ban ong ba u Rabon Singh Kharsuka (1840-1910) namar ba u la pyrkhat kumta u la long bad u dang iai long katba dang sah ka history jong ka thoh ka tar Khasi. Lada u briew baroh u dei u jingthaw ba don ka sap jingpyrkhat u Rabon Singh ruh u la dei uwei. Ka jaitbynriew hi baroh kawei, kum ka kynhun jong kiba kum kita ki jingthaw, ka long ka jingtei ba don ka bor ne sap jingpyrkhat. Haba kwah ban pynjot ne pynduh pyndam ia kano kano ka jaitbynriew, ka lad ba kham bha bad kham suk ka long da kaba shu sloit noh na ka suki pa suki, ia ki saiñ-pyrkhat ba ka la don. Ka jaitbynriew ha

kaba ia ka saiñ pyrkhat jong ka la khñoit bor ne iuh roit da kiwei pat ki jaitbynriew ne da ki boi ba na shabar, kata ka jaitbynriew kan nym lah ban ieng sleni bad kan shu jah lngaid noh ha shiteng ka lynti jingiaid jong ka. Kaba kum kata ka jaitbynriew ka ieng ha tmier jong ka riat bah ba sham sham. U Rabon Singh, na ri u ngap bad u lwai, kum u peh syllih jong ka jaitbynriew, u don ki khmat ba nep bha har har kiba lah ban iohi jngai ia kane ka jingma kaba ap ia ka ri bad ka jaitbynriew ha ki sngi jongu. U Rabon u iohi ia kane ba ka long ka jingshisha. Haba ka saiñ pyrkhat khasi ka la nang hiar, ka pyrkhat nongwei pat ka la nang kiew. Haba ka pyrkhat nongwei ka la nangioh jaka, irat pa irat, ha ki thiar ka jingmut jingpyrkhat u Khasi, ka saiñpyrkhat jong u pat ka nangjah nangjah i kumba kan shu um noh syndon ha ki saw lyer jong ka lehnohei U Rabon Singh, khlem da artatien eiei ruh em, u la iohi shai kdar ia kane bad dei namar kata ka daw u duhthiah duhdem haba u iaksaid tyngeh ha ki pad pyithei baiar ka saiñpyrkhat u Khasi, ban sei madan ia ki ha ka thoh ka tar; khnang ban pynneh pynsah ym tang ia ki matti u Barim u Bajah hynrei ia ka jaitbynriew hi baroh kawei. Hato ngi la iohi ia kane ka jingshisha ? U Rabon Singh te lada u dang im mynta, u la kloi eh ban ai ka jubab tang ha ka shikyntien, 'Hooid'. Pynban la kumba shispah snem eiei mynshwa, mynba ki kynjri baskhem bad bakhlain bor ki phareng ki dang teh mraw ia u khun Khasi khara, katei ka jingshisha ka la wan mih paw ha u Rabon Singh Sngewnguh shikatdei ba kato ka juk teh lakam ia u khun Khasi ka la leit noh. Halor kane ka juh ka noi grim jong ka jingkthi, ha ka mynsiem jingieit bad jingsngewkitkhlieh ia ka jaitbynriew, u Dr. R. S. Lyngdoh u ong kumne : "Hynrei katta ka thoh ka tar nang kiew irat ha ka kti ki Missionary, ka pyrkhat Khasi pat ka nanghiar bad nangran dien Kane ka leit long namar ba ki Missionary kim pynshlur bad kim pyrshang ban pynrung ia ka pyrkhat Khasi ha ki kot ki sla. Dei tang ynda la wan mih pyrthei ki jingthoh jong ki tangbah Khasi hadien ka snem 1890 ba ka pyrkhat Khasi ka la sdang ban sneh biang bad ba ka la rung ha ki jingthoh jingtar U Babu Jeebon Roy Mairom, U Pahep Rabon Singh Kharsuka bad u Pahep Radhon Singh Berry jait Dkhar ki long ki Simpah Simpieng jong ka pyrkhat khasi ha ka Khasi Literature. Hynrei dei u Pahep Rabon Singh uba la pyllait nyngkong eh ia u namthang jong kane ka rukom pyrkhat Khasi ...bad to ngin ia buddien ia ka jingtiei baradbah jong u (Rabon Singh) ha ka ban kyntiew ia ka nongrim jong ka pyrkhat Khasi ha ka thoh ka Tar"1.

---

1 Soso Tham birth Centenary Celebration ; sla 35 & 36

II

Ka Philosophy u Rabon Singh

Haba shu kren lyngkot, ka Philosophy ka dei ka kmie jong ki jingstad baroh (Philosophy is the mother of all sciences). Khamtam eh ha kane ka juk ba mynta, la nuh bun bun ki jait tnat Philosophy kapher bapher. Ka don ka *Social Philosophy*, ka jingstad shaphang ka imlang sahlang. Ka don ka *Political Philosophy*, ka sainpyrkhat shaphang ka synshar ka khadar ne ka sain hima sima. Ka don ka *Moral Philosophy* (Ethics), kata ka sain pyrkhat shaphang ka longbriew man briew kat ba Ka don ka *Mental Philosophy ne Psychology* kaba hikai ia u briew ban tip bad sngewthuh ia ki bor-sap jingpyrkhat kiba don hapoh jong u Ka don ka *Religious Philosophy*, ka jingstad pyrkhat shaphang ka niam. Nalor kine ki dang don shibun kiwei pat ki tnat-jingstad jong ka ia kiba ym lah jer lut hangne Nangta ha ka Philosophy la kynthup ia kiba bun ki skit jingpyrkhat bad jinghikai ba pher naduh ka por jong ki Grik haduh mynta mynne. Ha kine ki sngi ngi la tip bad bna shaphang ka *Materialism, Realism, ka Idealism Positivism* bad kiwei kiwei. Ban kren lut ia ka Philosophy u Rabon Singh na kitei ki phang baroh kat kiba lah ban shem, kan shim por slem da ki bun kynta Ha i por ba lyngkot sha ia nga ba ngan plaid tang ia kawei ka phang ha ka sain pyrkhat u Rabon Singh, kata ka long tang ia ka *Relegious philosophy* jong u. Hangne ruh ngan shim tang ia ki mat pdeng bakongsan ki ban pyni hangi ba u Rabon Singh u dei u stad pyrkhat.

III

Kaei ka Niam Khasi

Ban shu kylli 'kaei ka niam' ka long kaba suk eh ban ai ka jubab kaba biang, bad don ruh shibun ki jubab ba la ai da ki nongthoh bapher bapher halor kane ka jingkylli. Kam pher eiei lada u Hegel u ong ba ka 'niam ka dei kata ka jait jingpyrkhat ba paw eh'; kam pher lada u E. B. Tylor u batai ba ka 'niam ka dei ka jingngeit ha ki jingthaw ba kynja mynsiem' (Religion as the belief in spiritual beings), kam pher lada u Max Muller u ong ba ka niam ka dei ka jingiohi ne jingsngewthuh ia uta Uba Bymjukut (a perception or apprehension of the infinite); kam pher ruh lada u Kant, u Hoffding, u Matthew Arnold u Schleiermacher bad kiwei kiwei ki ai ki jingbatai kiba kumno kumno. Hynrei ban buh pat ia ka jingkylli kaei ka niam Khasi. kam long kaba jem ia u o uno wat u Khasi hi, ban ai ka jubab ka ban pynhun. U Rabon Singh te khlem da don kano kano ka jingsngewrit ne jingsngewartatien, u jubab beit phiak 'ba ka niam Khasi ka long ka niam kaba la aiti da u Blei hi ha kita ki "Hynniew Trep" ki "Hynniew Skum". 2 Wat hapdeng ki sngi ka bor synshar ki Phareng, ka bor jong ki kam shym la lah ban khñiot ia ka bor pyrkhat u Rabon Singh. Wat haba ka syrngiew ka niam Khristan ka la sdang ban kah dum ia ka pyrkhat Khasi, ka jingiohi u Rabon Singh ia ki jinglong tynrai ka niam khasi ka khuid bad shai bha. Kum ha ka jingshat sngi baphyrnai bha. U Rabon Singh ha ki kyntien 'kaba la aiti da u Blei hi' u pyni syndon

ia ka mationg ka mane-blei u Khasi. Ha u, ka niam Khasi ka dei ka niam mane wei-Blei. Hangne u Rabon Singh u leit beit beit shaduh ka jinglong ba tynrai jong ka kata baduh ki sngi ba dang kynthong eh ka pyrthei u Khasi naduh ka sngi ka ksaw ka kpong u sohpet bneng. Ha ka saiñpyrkhat jong u, ym don dak eiei ban ong na iathuh ba ka niam Khasi ka dei ka niam mane-riewiap (ancestor worship) ne ka niam mane-mariang (nature worship) ne khamtam eh kata ka niam-mane ksuid (animism) U Rabon Singh u ong: 'Ngi iohi ba don ka jingialeh shitom kaba khiaw ban bah ia u ksuid u khrei, ban pyndem ruh ka pap ka sang' 3 Lada kumta ym don sabut eiei ban ong ba ka niam Khasi ka dei ka niam mane ksuid. Kane ka jingiohi u Rabon Singh ka kdew ha ngi ia kawei ka jingshisha, bad kata ka long ba ia ka niam Khasi lah ban ong ba ka dei ka *Tribal Religion,* hynrei ym ka *Tribal Animism.* Dei kane ka bynta, lehse, kaba la pyrsad mynsiem ia u Homiwell Lyngdoh ban ong ba ka jingmane ksuid u khun Khasi khara ka mih hadien ba u nangjngai nangjngai na la u Trai Kynrad, bad u la nangliat nangliat shapoh ka jingsynshar ka Tyrut ka Smer, ka jingtieng jong u ia ki ksuid ki khrei ka nangjur nangjur" 4

---

2. Rabon Singh, *Ka Kitab Niam Khein ki Khasi*, "Ka Jingiathuh Lamphrang", Sla i-
3. Hajuh, Sla ii.
4. H. Lyngdoh; *Ka Niam Khasi* Sla 25.

Dei kane ruh, imat, kaba la ialam mynsiem ia u Myllung Soso Tham ban pashat ha ngi ia kito ki Symboh kyntien kiba ong: Shiwa ban paw u ksuid u khrei, Baroh ki mane ia u Blei' 5.

IV.

Ka Khein Ka Bishar

Halor kane kajuh ka jingkylli 'kaei ka niam Khasi' u Rabon Singh u ong ba ka niam Khasi ka dei ka 'Niam Kheiñ ne ka 'Kheiñ ka Bishar namar ba ha ka don ka jingthmu u briew ban shem ia ka jingbha bad ka hok da ka jingkheiñ bad ka jingbishar kaba dei, ka bym lah ban bakla ne ban long da kumwei pat, ... haba u la shem kata ka la biang, la poi ha ka lynti ban shem ia ka hok ka jingbha bad ka jingkyrkhu 6 Lada phai sha kane ka liang u Rabon Singh u la kot rynieng ia ka ban ai ha u ia ka kyrteng kaba dei ban ioh da uno uno u *Rationalist* uta u briew uba ngeit ha ka sap bad bor-pyrkhat kaba u Blei u la ai ha uwei pa uwei u briew. Ka jingim u briew ka long ka jingmaian. Ka dap da ki jingshem bad ki jingjia. Kawei pa kawei ka jingjia ka don la ka daw. Ban shem ia ka daw jong kano kano ka jingjia ha ka longbynriew manbynriew la dei ban iaksaid tyngeh ha ka pyrkhat pyrdaiñ da ka khad ka shat bad ka khan. Dei ia kane ba u Rabon Singh u kham shon jingmut, namar ha kane ka bynta jong ka niam ka don, katto katne, kata kaba ki ong ka '*Rationalism*' (a system of belief regulated by reason, not authority).

Ka niam Khasi ka don ha ka ki phan ki kyrpad. Kiei kita? U Rabon Singh lyngba ki khmat ka jingiohi bad jingsngewthuh jong u, u batai ia ki ha kine ki kyntien kumne - "Ha la i jait i jait, ne ha la i kpoh i kpoh, ki ju don la ki phan ki kyrpad, kiba ki buh ban long ki jingkyyshan ia kano kano ka khmat ba ki kwah ban shem jingbha jingroi ne jingkyrkhu eiei na ka . . . . . ki jingphan kim long ki blei kiba kyrpang na ka Blei, ki long kum ki dak jingkynmaw ban pan eiei na ka Blei ban ioh jingbha eiei na kata ka mat bad ban long ka jingainguh na ka bynta kata, . . . "7

U Rabon Singh ha kane ka bynta u iaid ha ka lynti kaba dei haba u ong shai ba ki phan kim long ki blei; katba u P.R Gordon u nongwei ha kane ka ri u da kdat noh bak na kane ka jingpyni u Rabon. Kumta la pynthohbria ei khamakha ia ka rukom ngeit phan ngeit kyrpat u Khasi. U Gordon ha ka kot jong u *The Khasis* haba u pyrshang batai shaphang ki phan ki kyrpad ki dei ki kynja blei-khun (godlings), u da kren kynnoh de ba ki Khasi ki mane ia ki ksuid ki khrei bad ia ki bun jait bun tylli ki blei. Na ka bynta ban pynshisha shai kdar bad khlem da riej, ngan pynwan sha ka Khasi ia ki khyndiat ki bynta ba la sot na ka kot jong u kiba pynpaw ia katei ka rukom kren ne ai jingbatai jong u. Ha ka liang ka rukom jingngeit bad ka jingmane Blei u khun Khasi, u Gordon u shim syndon kat haduh ban ong: "Ia ka niam Khasi lah ban batai ba ka dei ka niam mane Suidiap (animism or spirit worship), lane haba ong da kumwei pat, ka niam kaba pynhun pynsngewbha ia ki Suidiap babha ne basniew, ha ki katto katne ki khep, khamtam eh ha ki por shem jynjar"8 U ong ruh ba "ki khasi . . . ki mane bun jait ki 'leishynrang bad 'leikynthei".9

Haba bishar pat ia ka jingthoh utei u nongthoh ha ka jingiadei bad ki phan ki kyrpad yn shem ba u ñiewtang kum u 'leimuluk, u 'lei-umtong, u 'lei-longspah, u u ryngkew ne u basa-shnong bad u phan u kyrpad ba ki long ki "blei-khun" kumjuh kum kine kiba la kdew. 10.

Une u nongwei, imat u la kum iaid lait na ka jingbatai u Rabon Singh. Kiba kum kine ki jingbatai lada ai lad lane khlem da husiar bha, ki kylla long pynban ka bih ban pynjot ia ka rukom jingngeit babha kaba u Khasi u la da buh da ka hukum jong ka Blei hi. U nongwei u dei tang u nongwei. La u wad katno katno, la u pyrshang ban ïit katno katno, la u ialeh shitom katno katno, un nym lah da lei lei ruh ban leit sha kaba

5. Soso Tham; *Ki Sngorim B Ul Hynntew Trea.*
6. Rabon Singh, *Ka Kitab Niamkhein ki Khasi,* Lynnong 1, sla 1.
7. Hajuh, Lynnong III, sla I.
8. Gordon, P.R.T. *The Khasis* (1907), P. 105,
9. Hajuh; P. 116.
10. Hajuh, P. 106 & 107.

jylliew tam bad ban sei sha lait ia kata kaba tynrai tam jong ka. U Rabon, ha kaba shisha, ha ki ktien kiba shai kum ka sngi, u kdew shai ban pyni ba ki phan ki kyrpad kim long ki blei, hynrei ki long tang ki *dak jingkynmaw*.

V

Ka Monotheism

Shuh shuh lada kylli kaba kumno kata ka jingngeit niam u Khasi ka long, U Rabon Singh u ai ka jubab ba 'ka niam Khasi ka long ka niam kaba ki khun Khasi baroh ki juh tip bad juh ngeit ba ka long kaba la aiti *da u Blei* hi ha kita ki Hynniew trep ki Hynniew skum' 11 Ki kyntien da u Blei ba la pyndonkam hangne, ki mut beit thik ia ka rukom jingngeit ba tynrai u khun Khasi Khara ? ka dei kata ka jingngeit niam kaba tang ha uwei u Blei uba long u Nongbuh Nongthaw ia kiei kiei baroh. U ong ba ka niam khasi ka dei ka niam mane ha uwei u Blei (monotheism). Ha tynrai eh jong ka don tang uwei u Blei, ym don ar ne lai ne shibun ki blei (polytheism). U Rabon Singh, lah ban ong, u la iohi ba ha ka niam Khasi la don lypa ka syrngiew jong ka niam Khristan. La u don bad im ha ka pyrem bad ka step jong ka niam Khristan, ki jingmut jingpyrkhat jong u ki la suhthied bad ngam jylliew shaduh ba pei syndon ka phang sha ki sngi ka aiom ksiar ha kaba ka jingpeit ba tynrai u khasi ka long tang ha uwei u Blei. Kane ka dei ka *Monotheism* u Rabon Singh. Kane kajuh ka jingpyrkhat ka la pyrsad mynsiem ia u myllung jong ngi u Soso Tham ban pashat hangi ia kito ki kyntien: 'Shiwa ban paw u ksuid u khrei. Baroh ki mane ia u Blei' kiba la sot shakhmat. Namarkata, ka niam Khasi katba kum u Rabon Singh ka dei ka *Monoth-ism*-ka jingngeit wei-Blei.

Ha ka jingiadei bad ka jinglong ba u Blei u dei ban long (divine essence) u Rabon u iathuh ba u Blei u long u *Kynrad Najrong Natbian*. Ha ki kyntien jingduwai u nongknia la shem kumne: "Sngew ko Blei Trai Kynrad na jrong na tbian". U Blei um lah ban long tang na jrong ne tang na tbian. U dei ban long na baroh ar. Ban shim ba u Blei u long tang na jrong, ka niam Khasi kan jin da la phai kylla sha ka *Deism* ka (jingngeit ba u Blei u long shabar na ka pyrthei bad kiei kiei). Ban shim pat ba u Blei u long tang na tbian kam iapher na ka *Pantheism* (ka jingngeit ba u Blei u ialong lang ha kiei kiei bad ka pyrthei). U Rabon Singh u shim beit ba u Blei u long na jrong na tbian. Ha ki kyntien English, u Blei u long *Transcendental and Immanent*. Kaba kum kane ka jingngeit ka ieng hapdeng ka *Deism bad ka Pantheism*, kumta la ju khot ia ka da ka kyrteng '*Theism*'.

---

11 Rabon Singh, *Ka kitab Niamkhein ki khasi*, "Ka Jingiathuh *Lamphrang*" Sla II.

VI

Ka Kosmojini (Cosmogeny) U Rabon Singh

Haduh katno ka saiñ pyrkhat u Rabon Singh ka khraw bad ka jylliew, lah ban iohi ha kane ka phang kaba long ka rukom pyrkhat shaphang ka jingsdang ne kata kaba ki ong ka jingpynlong ia ka pyrthei (origin or creation of the world). Kum u briew ha kaba ka sap tipbriew tipblei ka la shong kyrhai bha, ym shym la leh klet ia kane ka bynta jong ka jingiakren. U sngewthuh shai kaba kumno ka long ka jingiadei hapdeng kiei kiei baroh kiba don ha kane ka jingpynlong bad u Blei. Ki kyntien : "...... . hynrei em, kam long kumta, U Blei u nongbuh u nongthaw ia u khun bynriew shityllup ka pyrthei, U Blei uba synshar uba pynlong ia kiei kiei .. .." 12 ki pynpaw ba u Blei u long da shisha u Nongbuh u Nongthaw bad u nongthaw nongbuh ia ka pyrthei bad kiei kiei baroh kiba don ha ka ki long ki jingthaw jong u Nongthaw. Haba ma u, uba long tang ma u hi marwei, u long u Nongthaw, kiwei kiei kiei pat ki dem ban long ki jingthaw jong u. Kane ka long ka jingiadei u Blei bad ka prythei. Kane ka dei ka Kosmojeni, ka jingsdang ne ka jingpynlong ia ka pyrthei. U Rabon Singh, ha kane ka liang, bad khlem da pynkhraw than ia u, u dei u *Cosmogonist*. Lada u Van den Ende u la hikai ban pynrung ha u Spinoza-uba la phet sha Netherlands ban lait na ka jingpynshitom beiñ-ia ki jingthoh jong u Geordano Bruno (u Italian Philosopher) bad jong u Descartes (u French Philopher) ki ba iathuh ba ka pyrthei ka dei ka jingpynlong kumta ruh ia u Rabon Singh namar ki nonghikai jong u kim ju pyniung hapoh jongu ia ka pyrkhat Khasi. Ha ka por kaba kum kata U Rabon Singh, lyngba ki bor bad ki sap ba la ai da u Nongthaw hi, u sei madan ia ka pyrkhat Khasi kaba pyniaryngkat kyrdan ia u bad u Geordano Bruno. U Rabon Singh, khlem da tip ne pule ia ki jingthoh u Bruno, u la lah ban pei phang ba ka pyrthei bad kiei-kiei ki dei ka *Nature Naturata*- ka jingpynlong u Blei. Nangta shuh shuh u ong ba dei u Blei uba synshar ia kiei kiei baroh (God as the governor of the universe). Ia kaba u la thaw ne pynlong uta u Nongthaw u da synshar ruh.

VII

Ka Theodicy U Rabon Singh

Da kaba ong ba ka niam Khasi ka long 'ka khein ka bishar' ne 'ka niam khein', u Rabon Singh u kwah ban tip ia ka tynrai kaba jylliew tam jong ka hok bad ka jingshisha. Kine ar ka hok bad ka jingshisha- ki long kata ka jinglong tynrai ka niam Khasi Khnang ban pynshai ia kane ka phang u Rabon Singh u pyniapher ia ka niam na ki jinglehniam jinglehrukom bapaw tang shabar. U Rabon u ong : Ia kaba shat ba khein, haba shem kano

---

12. Rabon Singh, *Ka kitab Niamkhein ki khasi*, Ka "Jingiathuh Lamphiang", Sla ii.

kano ka jingpang jingshitom, lane kano kano kaba u briew u kylli da kaba shat ba khan, kum ia kata kim ju khot ka khein ka bishar, u briew u lah ban kñia ia la ka met kum kaba tap rwiang, ksanrngiew ne on ksuid on khrei ia u long lyngkhuh u pakhuh u suidlum u suidwah baroh, ia kita kim ju khot ka kheiñ ka bishar naba kita baroh ki jingleh kim long kiba dei ban ia kynduh ia ka jinglong tynrai ka niam ki long ki jingleh kiba tang najrong na sla". 13 Ka kheiñ ka bishar ha ka saiñpyrkhat u Rabon ka long ban shem ia ka hok bad ka jingshisha. Lada buh ia ka jingkylli hangno lah ban shem ia ka hok bad ka jingshisha, u Rabon un jin da la kmen eh bad khlem da pynlat eiei ruh em ban ai ka jubab kaba ong ba ia ki lah ban shem ha u Blei hi Ban shem ia ki ha ka jingim u briew, donkam ban phai khmat sha u Blei u Nongthaw u Nongbuh. Ki jingjia basniew baroh kiba wan lyngshop ha ka jingim, kum ka pang ka jhia, ka jynjar ka jyntrah, ka umspah umphew, kine baroh ki long namar ba u briew u la lyndet ia u Blei. Balei sa mih ka on ksuid on khrei ka daw ka long ba u briew hi u jingthaw jong u Blei u la lyndet ia la u Nongthaw. Ha ka jingpeit bad jingiohi u Rabon Singh, ka jingsniew haba khraw tam na ki jingsniew baroh ha ka jingim u briew long kaba phai lyndet ia la u Nongthaw. Ha ka por ba shat pylleng ban wad ia ka daw, u nongshat nongkheiñ u ju kylli kumne- "Ko lengsam khun ka Blei ko banang ko batip, ko baioh ka hukum ka kular na khmat ka Blei na ka ktien ka Blei, nga pynthiah nga pyndem ha ka diengshat ka diengkheiñ ba ngan kylli ngan bishar ia ka shitom ka lanot katne ba ka long ka jot ka sniew, nangno ka lynti jot, Trai Kynrad; **pleng nga la lait nga la let ha phi hi ka Blei (u Blei) mo, nga la lait ha ka nguh ka dem ha u klong u u skaw,** ngan sa tai ha ban da pliah ka nia ka lynti mo Blei" 14 Ha kane pat u Rabon Singh kum u riewpyikhat u iakot tyrpeng bad uta u St. Augustine- u stad pyrkhat ka Tageste- uba la ong ba ka jingsniew ba sniew tam dei kaba phai noh na u Blei (the worst evil is *Privatio Dei*, the turning away from God). Kumba u St. Augustine hadien ba u la sngewthuh ia ka *Privatio Dei* kum ka jingsniew bakhraw tam jong u briew, hangta keiñ lah ban ong ba u la shem bad mad ia ka 'Nongbah u Blei (The City of God); kumta khlem da kah dum eiei, u Rabon Singh ruh kumjuh u la bam kwai ha ing u Blei namar ba u la shemphang ia ka "phai lyndet ia bad na u Blei"

Bun bun ki stad-pyrkhat jong kane ka juk riewshai ba mynta haba ki peit ki bishar ia ki bor jingsniew kiba pynsohsat ia ka jingim u briew ki kren kynnoh ban tei pop ia u Blei hi kum uba thaw ia kita ki jingsniew. U Rabon Singh hi um dei uwei na

---

13. Rabon Singh; *ka Kitab Niamkheiñ ki Khasi*, Lynnong I, sla 2
14. Hajuh, Lynnong XXIII, sla 48.

kum kita. Ha u ka hok ka sah ka hok bad ka jingshisha ka sah hi ka jingshisha. Barabor u ieng ha ka liang u Nongthaw ban pynksan ia u, da kaba phai sha ka longbriew manbriew, ban ong: 'pl ng nga la lait nga la let ha phi ka Blei mo'. Hi u briew ka shong ka lait ka let, ka tam ka duna, ym ha u Blei. Ha ka lynti ka jingim jong u briew ha ka pyrthei u hap ban da kamai ia ka hok bad ban shem ia ka jingshisha. Kane ka dei ka *Theodicy* u Rabon Singh. U pynskhem shuh shuh ia kane lyngba ki kyntien jingduwai, ba ka Blei kan map sngewsynei, kiba ong- "Te sngew ho Blei Tiai Kyntiad kumba nga la shem ia ka daw ba sngewsih ka bijar ma phi ka Blei ka Tiai Kyntiad, te ba nga la lait ba nga la let, nga u khun u ksiew nga la ioh ka jot ka sniew namar kata ka lynti la im u siar u shan la im ka pep ka sang la iohdong u ksuid u khrei ka tyrut ka smer te Kyntiad hajan nguh map sngewsynei..." 15

VIII

Ka Estachelogy

Ka jingiap u briew ha ka met kam dei kaba kut (terminus) jong ka jingim. Ka pyrthei ha kaba ngi im ka long tang ka pyrthei shong basa shiphang sngi. U briew kum u jingthaw jong u Blei u dei la kumno kumno ban leit phai pat sha Ing U Blei. Ki 29 tylli ki lynnong ha ka *Kitab Niam Khein ki Khasi* kim kren ei ei shaphang ka ing u Blei ne ka jingim lawei (future state of life). La kumta ruh u Rabon Singh, ha ka Lynnong II: Kaba pynlong Suidnia, Iawbei bad Thawlang bad ha ka Lynnong XVI. Ka rukom thep Mawbah ne Pepbah, u la buh ia ki phngit jingpyrkhat kiba pynpaw ba ka mynsiem jong u briew ka dangim wat hadien ba u la iap, kata ka mynsiem ka leit sha kawei pat ka pyrthei ne ka jaka. Ha ka thep mawbah ngi ioh ia ki kyntien kiba ong, 'Ko mei ko iaw, ko ñia ko ma, ko suidnia ko nongiap ba oh shikhrum ka maw to khie to khie ba la wan u khun u ksiew hapoh ka niam ka rukom sngew ko'. Kane ka long tang ka dak bapaw shabar, kaba ha ka jingmut ka sha lyndet pat ka thew ia ka jingim ha kawei pat ka jaka ha lyndet kane ka jingim. Naloi kata, ki kyntien- "Ia kine lai ngut (Suidnia, Iawbei bad Thawlang) u kni ka kiaw bad u khaw tymmen ki kwah ba kin long ki nongri nongsumar, ia la ka jaid, kumba ki la ri la sumar ha pyrthei ia la ki khun ki ksiew, kumta ruh ki kwah ba kin ri kin sumar na kawei pat ka pyrthei ia kiba im ruh ha pyrthei bad ia kiba la iap ruh kiba la poi sha ki" 16 Ki iathuh bad wanrah ha ngi ia ka tusbir jong kata ka pyrthei kawei bad ka mynsiem ba im junom (immortality of the soul) hangta. Kane ka jingpyrkhat u Rabon Singh kan ialam jingmut ia ngi ban pyrkhat ia ka jingthoh u Miner Raymond, u Professor ka

---

15. Rabon Singh, *Ka Kitab Niam Khasi ki Khasi*, Lynnong XXIII sla 49.

16. Hajuh, Lynnong 11, sla 3.

Garret Biblical Institute, Evanston ; kaba ong kumne - "Philosophical speculations have in all the historic ages questioned it. The idea is as universal as religion". 17 U Rabon Singh khlem da tih nia ne kylli ei ei shuh, u ngeit beit ba ka mynsiem u briew ka iai im sha ki bymjukut. Ynda la wai ka jingim ha ka pyrthei shong bynda, ka bor jingmutdur ka iathuh ba, ka mynsiem u briew kan sa leit bam kwai ha ing u Blei. Kumta ha ka saiñ pyrkhat u Rabon Singh, ka jingiap kam long ka jingkut jong ka jingim hynrei ha kawei pat ka liang ka long ka jingsdang jong kawei pat ha kawei ka pyrthei sha lyndet.

IX

Ka Jingpynkut

La u Rabon Singh u lakhlad noh na kane ka pyrthei ha ka snem 1910, la u la jah noh napdeng ka pyrthei u Khasi mynta la kumba 70 snem eiei, la ngim iohi shuh ia ka dur ka dar, ka rynieng ka rynioi ne ka ngoh ka ian jong u; hynrei kumba ong mano-re ka rngiew jong uno uno u briew u babha bahok bad bakhraw jinglong ka iaisah junom. Da kaba bishar ia ki jingthoh jingtar jong u Rabon Singh ka phalang ha ngi ia ka dur ka jingkhraw ka pyrkhat ka pyrdaiñ jongu. Hangne ngan pynbud lem ia ki kyntien jong u R. S. Lyngdoh kiba ong : "Hangne ngi peit ngi bishar ia ka jingim jingman ka longbriew manbriew, ka pyrdaiñ bad ki jingthoh jingtar jong u, ngi shem ba u Pahep Rabon Singh um long tang u nonghikai banang, u tymmen-Basan bahok, u Rangkhasi nylla bad u nongthoh bakhraw; hynrei u long ruh u Khraw pyrkhat Khraw jutang - u Lyngwiar Pyrkhat - jong ka jaidbynriew Khasi. Ka khasi literature. ki rim ki dustur bad ka pyrkhat Khasi ki la roi haduh katne mynta namar ba u la seng ia ka nongrim ha u mawsiang baskhem jong ka pyrkhat khasi". 17 Ban shu ia'oh haba um shym la long u badei, bad uba da dei hok shisha, ban ioh ia ka jingiaroh kata ka jingleh ka lah ban pynpaw pynban ia ka dur ka jinglong arsap jong u nongiaroh. Ban shu pynkiew shong than pat ia uno uno u briew ka lah ban long, khamtam eh, ka jngma ia uta uba pynkiew bad kumjuh ruh ia uta uba shah pynkiew. Ai ba kin long kumta lada ki shonghok ban long. Hynrei ym shym la don kano kano ka jingsngewsheptieng ka ban pynsngew syier mynsiem ia ki jingmut jong ngi lada ngin ong ba haba la thew tarajur bha ia ka jingim bad ka jingtrei u Rabon Singh yn shem ba ka Pansara ksiar ka jingim jongu ka khia katta katta bad u long namarkata, uba bit eh ban ioh ia ka nam kum 'u Kpa ka pyrkhat Khasi'.

---

17. Miner Raymond : *Systematic Theology* Vol II, Book Fifth, page 430.

18. *Soso Tham Birth Centenery Celebration, sla 40.*

"KA SYRWET U KHASI BAD KA CHRISTIAN ERA" JONG I SIDNEY THAM

—L. Gilbert Shullai—

Haba nga pule ia ka kot jong I Kong Sidney Tham ba la jer kyrteng KA SYRWET U KHASI BAD KA CHRISTIAN ERA, nga sngew la kumba ia shongkai lang khrui talawiai ka lyngwiar dpei bad kiba bun ki paralok ha kaba I Kong Sidney Tham kum i 'riew tymmen ruh i ia don lang, bad ia thuh khana khadeh ryngkat bad ki 'tien siat pha shi, hooid ki biria dei por bad la ka bam kwai bam pathi bad ia tan khri pathi khari-khari ; bad talawiar ka lyngwiar dpei, teng-teng ki nia ki pyrkhing, teng teng ki jynsur bad kham bun sien ia kren lwet bad ia-lap ia-pur shaphang ki jingjia kiba pher, bad shaphang ka Jaitbynriew Khasi ryngkat bad ki 'wai-dong jingpyrkhat ba la pashat hateng-hateng , bad ka shong ha nga ha phi ban duriap ban puson, ban muidur ban pynwandur khlem da don kano-kano ka jingpynbor ban pdiang lane ban kyntait ; bad ka sur sawa ba thiang ka beh, ba ia kaba dei yn ia bat ia kaba lait yn ia bret.

I Kong Sidney Tham I ong "Ngi ki Khasi, la ong da ki para-marjan ba ngi long ka Jaitbynriew ba la jah noh , shisha ka pyrthei hi baroh kawei ka la sngewlyngngoh bym lah pyuthikna ba ngi dei klei bad ngi la wan na ei ?". Da kaba sngewburom ia I Kong Sidney tham, bad ia kiwei-kiwei de ki longkmie bad longkpa kiba la ju shah ialam ha katei ka rukom pyrkhat jong ki para-marjan, nga sngew ka por ka la dei ba ngin lawad hi noh da lade bad ngin kylli hi noh na lade. Ha kane ka bynta ngi kynmaw ia ki kyntien jong u Sain Phawar lane u Myllung Soso Tham ba donnam jong ka Jaitbynriew uba la ong -

"Na khadhynriew ba don ha jrong,
Hynniew ki hiar hangne ban shong,-
Ban paw ka Hok na khmat U Blei,
Hapoh ka Tdem ka Sain-pyrthei ;
Ban phaid ka khmat u Shrieh u Tngaw,
Ba kan kren briew ka Dieng ka Maw.
Shaphang jong ki mano b'am tip
Ka Nam jong ki lano kan lip,
Ha Ryngi ne hapoh Dymmiew,
Kin tip pateng ki Khun ki Ksiew.
Naduh bamih haduh basep,
Ngi dei ki khun ki Hynniew Trep".

I Kong Sidney tham i ong "Ha ki sngi mynshuwa haba nga iai pyrkhat bniah ba ngi dei kiei, nga la long kum kito ki riewbeit kiba wad ia kaei-kaei kaba la jah noh, ka mar kaba kordor kaba la jah noh na ka kti jong ki ; ki da ong lada don mano mano kiba shem te ngi'n da ai ka nong kaba jur, bad ynda ki la shem ia la ka mar ki la ia ialeh sngewbha bad la ki para-marjan. Bun snem nga la im hapoh ka ri khlaw ba dum tliw-tliw, nga da iaid hapoh ka jingdum, bad miet bad sngi , ki dieng ba heh kito, kiba da itynnad kito Hynrei namar ba nga wad ia u 'tiew dieng-ngai, ngam lah ban shem satia, ba ym pat dei ka por ba'n hap ki sla ; lada tang ki sla ruh, nga'n shu wad antad da kaba iaid lamwir sharum shaneng arted arsut ia ka khlaw ba dum, nga sa lap ia kawei ka buit kaba ong, na u soh jong ki phi'n ithuh ia u briew. Kumta kumta nga la mih noh napoh khlaw ba'n wad ia ka jingshisha, ynda nga wad shane-shatai ha ka por ba phuh syntiew ki dieng. nga sa lap ia u syntiew ba u phuh kyrhai Ba'n iied ia u tynrai jong uta u syntiew hapoh kata ka bniap dang bakla pa dang bakla ; la dei ia nga ba'n da antad na ka jaka ba don uta u syntiew, ba'n da kiew ia uta u dieng uba na pyrshah uta u syntiew, ka long arted arsut. tad ynda uta u syntiew u iasoh ne em bad u dieng (namar uta u dieng u long uba kordor ha ka jingdonkam jong nga)". Kine ki long ki kyntien kiba shong-sbai, bad kiba ktik ia ngi ban pyrkhat, ban wad, ban thoud, ba i lap ia kaba shisha, bad ban ym shkek lane shaniah tang ha ki jingbatai jong kita ki para-marjan. Ngim lah ban shongthait khlem dei por, bad ka pynkynmaw ia ngi ha kane ka por ia ki kyntien jong u Tennyson ha ka 'poem' jong u, ULYSSES-

"Tho' much is taken, much abides ; and tho'
We are not now that strength which in old days
Moved earth and heaven ; that which we are, we are ;
One equal temper of heroic hearts,
Made weak by time and fate, but strong in will
To strive, to seek, to find, and not to yield "

I Kong Sidney Tham I la im ha kata ka juk ha kaba ka Iyer kaba heh halor ka Jaidbynriew jong ngi ka long kata ka Iyer kaba pynrit mynsiem bad pynsngew-poh-ia ia ngi ba ngi long tang ki kynja 'riew khlaw I Kong Sidney Tham i ong "Kumta hi thik bad kham palat ia kata, dei kane kaba nga wad ia la ka jaid ka kynja kaba ki ong ka Jang'i (ki 'riew khlaw)".

U Dr Homiwell Lyngdoh ha ka jingthoh jong u KA THYMMEI RI U HYNNIEWTREP kata long ka bynta jong ka jingkynthoh jong u halor ka kot KI SNGI BARIM U HYNNIEWTREP jong u Babu Soso Tham u ong "Na kine ki ktien ki thylliej kiba iadei kur bad ka ktien Khasi ki la long shisien, shuwa ba ki jait A-yan ki wan jop ia ka Ri India baroh kawei naduh Punjab haduh Assam". Ka paw kumba u

D. Homiwell Lyngdoh u pynkut nia ba ngi kiba don ha kine ki lum mynta ngi long tang i kynhun iba rit eh jong ki nongkyndong Khasi bad ki nongrep Khasi na thain Assam ki ba iait ban phet rieh na ki nongshun bad ki nongjop kiba kham khraw bor ban ia ngi.

I Kong Sidney Tham i don la ka rukom ring nia, bad i pynpaw ba u Thawlang jong ka Jaidbynriew jong ngi u dei u Patsha Ahaseros jong ka Hima Persia, bad ka dei ka Esther ka kynthei Isreal I Kong Sidney Tham i kyrpad da kaba ong "Ap khyndiat ba ngan da ring ia ka lain ba ngi dei sh sha ki khun ka Esther" I Kong Sidney Tham i la iathuh ba ka Esther kaiba ka dang shong lem bad u Patsha Ahaseros, ka shong bad la ki khun ha iing u Patsha, hynrei ynda umdon shuh ka la poi ha ka shaiong-shangit Hapdeng kane ka shitom, kloi lan ka la dei ban pyrkhat ia la ki khun ka da ong ha la ka mynsiem, lada ngan ai ia ki khun ha ki kur u kpa ruh, kin ong sa ia ka khun mraw lah ba shu pyniap noh" Namar kine ki ar jait jingpyrkhat khuslai, kloi lan, hamar ka jingkhynwin iam bad ka khih ka Hima, ka, bad ia ki um-mat ba iai jaw, bad la ka pait mynsiem namar ka jingduh ia la u kynrad. ka la shim ia ka jain-ir. la i rit eh, da kata ka jain it ka la bah halor ka met, bad la u khaw shira, ba tieng ioh iap thngan ki khun, ka song ha la ka jain kyrshah. Kumta hi kein ka kit la ka jait ka kynja, ka da ong, ban ia ka ban duh ia la ki khun, lah kaba duh ia ka Iing Patsha bad ia ka burom jong ka Hima Persia. Ka Esther, ha ka jingiadei bad ki khun, i Kong Sidney Tham i ong Kumne :-

"Ynda ki la ia san ki dei ban ia khie khynraw ia bud, te yn leh kumne ; khroi lada yn ia shong kurim shipaia ruh ka bud ka sang. Hynrei ka Esther kam sngewbabe ei-ei lada jia ba ia ki khun jong ka yn ia poi da ki nong Persia, namar ia lade ruh ka ioh lok da u nongwei, u da wan ai spah bad jingstad bad burom de Kaba ngi iohi ba ka wan long haduh mynta, ba ki Rang samla nongwei ki tang shu iohi ia ki Thei Samla Khasi kim lah khlem da ieit. Lada jia ba leit poi shong-kha ha kata ka iing, ki theh lut bad met bad mynsiem. Lada jin ba ki dei leit noh sha la ri ruh, ia ki khun kim lah ban kit ; la kumta ruh ki da buh bad ia ka bam, ia kaba ki lok bad ki para marjan ruh ki ia tip lem ba kane ka long ka Raibi haduh kine ki sngi".

Katei ka long ka jingiohi jong I Kong Sidney Tham, bad la kata ka jingiohi jong i ka neh kumjuh kumba i iohi ne ka la kylla mynta ? namar ia ka kot jong i ba la jer KA SYRWET U KHASI BAD KA CHRISTIAN ERA kaba don laiphew san peiij, kynthup lang ia ka 'TIEN LAMPHRANG, kaba ngi iakren ha kane ka por, i la thoh ia ka kumba arphew hyntiew snem ei-ei mynshuwa kat kum ba ka paw na ka 'TIEN LAMPHRANG hapoh ka ,heading KHASI STAND ba la ai tarik-22 tarik February 1955. Ka paw ba I Kong Sidney Tham i sngewthuh ba ka Jaidbynriew Khasi kam lah

ban long ka Jaidbynriew kaba yn tuid noh shawei, hynrei kaba kiwei, na kiwei pat ki Jaidbynriew ki wan sha ka. I Kong Sidney Tham i ong "Shisha kaba phylla shibun ba ym don jait ha ka pyrthei ka ban sumar ia la ka jait da ka kynthei ; ym don kawei pat ka jait shynrang kaba lah ban rung hapoh jong ki da kaba ia khleh jait lang, hynrei tang ha ka jait Khasi. Kane ka jait ka long kum ka duriaw ia kaba ym lah ban pynjngut da kiwei pat ki jaidbynriew, ia kaba la wan long ka Raibi haduh kine ki sngi". Ka rukom pyndonkam jong I Kong Sidney Tham ia ka ktien "Raibi" imat ka long ruh ha ka jingmut kum ka "riti" lane "dustur".

I Kong Sidney Tham i la pyrshang ban batai ia ka jingiaid lynti jong ka Jaidbynriew Khasi na kawei ka por sha kawei pat. I ong "Nga te mynta nga la dei ban shu mih noh na ki rai-eh raidam ba dei ban shu bud katba lap, namar ka khnap ka lam shata. Ka iapaw iadam ; teng teng kane ha u shyiap, teng teng ha kane ha ki nur um, teng - teng ka poi sha ktieh Te nga la dei ban shu iaid mareh namar ba tieng ioh ki khnap, tang hap u slap un pyndam doh ia ki syrwet" I la bteng ia ka jingiathuh jong i bad i la ong "Kumta ki khun Khasi ki la iaid ter shi ter na khap ki lum Mikashang (Himalaya) bad ki la poi sha ka ri Ahom" Tip kein, haba i ong ka ri ki Ahom, i mut ia ka Upper Burma bad ka jaka shong ki Karen ?. Don kiba iathuh ba ki Karen ki don bun kiei-kiba ia la syriem bad ngi ki Khasi. Ka jingpule jong I Kong Sidney Tham ia ka Old 'Testament' imat ka don ruh ka 'influence' ia ka rukom pyrkhat bad rukom thoh jong i, bad i ong "Nangta U Blei u la wan ialam ia ki sha ka ri ka jingkular" . I Kong Sidney Tham i iathuh, ba ki la poi ha Nartiang. Ki por ki la nang iaid bad ki la nang ia khrih. I Kong Sidney Tham i iathuh ba ki la poi haduh (uba ngi ia khot paidbah mynta) u Lum Shillong, hynrei i te i ong u Lum Shyllang (kaba mut kum ka jingbatai jong i, Shyllang khmat pyrthei).

Ha ka kot KA SYRWET U KHASI BAD KA CHRISTIAN ERA, i Kong Sidney Tham i la pyrshang ban lum ban lang bad ban pyni katto-katne kiei-kiei kiba pynlong ia ngi ki longdien ban hap durlap bad puson bha. Hateng-hateng ki lah ban pynmih ia ki jinglyngngoh bad hateng-hateng ia ki jingsngew-sammut, hynrei hapoh kine kiei - kiei ki lah ban don ki lyngkhot ki lyngkhai, ki saphred ki saphrong kiba don dor bad kiba kordor. I Kong Sidney Tham i ong "Kino-kino kiba iaid pyrthei haba ki leit iohi ia ki briew kiba knia syiar ne pylleng bad kiba buh mawbynna bad ba shim jait na ki kynthei, to tip ba dei kito kiba sah teng na ka jingiaid - wir ki khun Khasi. Namar na ka por ba ki leit thma hyndai, ki la ia shong slem ha ki rud ka duriaw ba khraw (Mediterranean Sea) kumta hi na kine ki daw ym lah tip, ki la don ha Greece, ynda ki la mih nangta

ki la ia kit ia ka diengsong Stock ba la thaw ia ka dak ka jingjah burom ia u dakait".

I Kong Sidney Tham i batai ruh katto-katne shaphang ka jinglong jongki ki Israel Haba i phai sha ka Jaidbynriew Khasi i ong "Ki Khasi ruh, ha kajuh ka rukom ki donnam eh ha ki jingduwai". Ban pynshisha ia kane i ai la ka jong ka nuksa, bad kata ka long kumne kat kum ka jingiathuh jong I-Ila ka por ba ka Mem Doctor Griffiths bad I Miss William ki wan phai na ka shuti na Bilat sha Ri Khasi, katba ki dang don ha shiteng lynti, la khie ka eriong kaba jur, bad kata ka jhad kaba ki shong ka la shah pynshad kynting ha ki jingat-phyllung. Kata ka jhad ka leit tur la khmut sha ryngkew bad ka la sangeh hangta U shyiap u bat ia ka jhad katba pat ka khih dui-shi dui, bad ia ka met jong ka la shoh da kata ka jingat-phyllung ba sngewtriem kum ba kan pait Ki paidbah ha kata ka jhad ki la ia lynniar bad sheptieng shikatdei eh. La iathuh ba ka Mem Doctor ka la ieng bad ka la ong "Wat ia sheptieng ngan ai khubor sha Ri Khasi ba kin ia duwai na ka bynta kane, namar ki Khasi ki dei kiba donnam ha ka jingduwai"

Ha katei ka kot KA SYRWET U KHASI BAD KA CHRISTIAN ERA, i Kong Sidney Tham i la pynrung ruh ia kawei ka 'poem' ba la ai kyiteng TO NANG IAID SHAPHRANG. Ki kyntien jong ka dkhot kaba saw jong katei ka 'poem' ki long kumne :-

"Mynta ka ud ka ri umsnam, ki
pud bad ki riti ;
Ko khun Khasi phi dang shong-
suk, kumba bet khaw tyndep.
Ko Rang samla ba don burom
Voluntiar ia ka Ri,
Wat kyrngah khlieh, wat thap kti
ruh, wat ong ka mat ia dep".

Lyngba KI SNGI BARIM U HYNNIEWTREP, u Sain Phawar lane u Myllung Soso Tham u pynkynmaw ha ngi ki longdien shaphang ki longshuwa kumne :-

Haba ki mut ha Lum ha Khlaw,
Ia la ki Jingpyrkhat Bakhraw ,
Mynba ka riew ha Tangmuri.
Mynba ka iam ka Sharati.
Kylleng ki thung ki Mawbynna.
'Ban sah ka Nam u Kni u Kpa.

Don artylli kiei- kiei kiba dang paw tyngkrein ha khmat jong ngi ki longdien mynta, bad kita ki dei ki Mawshyieng ki Mawbah, ki Mawjra ki Mawkan. Bad kiwei pat ki Mawbynna ki Mawnam kiba don kylleng sawdong hapoh KA BRI U HYNNIEWTREP, talawiar u Sohpetbneng. Kine kiei - kiei ruh imat ki shoh ia ka jingmut jingpyrkhat jong I Kong Sidney Tham

Shuwa ba ngan pynkut nga shu buh tang ar tylli kiei-kiei kiba I Kong Sidney Tham ruh i la pashat ha ngi ki nongpule ban ioh ia pyrkhat kham bha Kawei ka long ba i pynkynmaw ia ka jingrah ia ki shyieng jong u Joseph na Egypt sha ka Ri ka jingkular Kane lehse ka don ei-ei ban ktik ia ki jingmut jong ngi ki longdien, ban nang ia lum jingtip shuh shuh shaphang

la ka Jaidbynriew bad shaphang kiei-kiei kiba iasnoh bad ka rukom lum bad buh ia ki shyieng jong ki para kur ha la ki jong ki jong ki mawshyieng mawbah, bad ruh ban wad jingtip shuh-shuh shaphang ka rukom pyndep ia ka niam haba iap sha jngai na la iing, na la ri, bad shaphang kaba "kynting sbai" kaba donkam ban leh kumta.

Kawei pat, I Kong Sidney Tham i pynkynmaw bad i ong "Ngi ki Khasi haba ngi buh kano kano jingkynmaw ngi buh da ki maw, namar ki maw ka mut ki jingkynmaw ki bym duh shuh, ki bym pyut shuh", bad i bteng da kaba ong, "Shisha nga la ioh! ia ka jingbun ki mawbynna ha baroh kawei ka Ri Khasi kaba ym ju don jingkynmaw ei-ei ha kiwei pat ki ri".

'KA JINGIM BAD U SYNNIANG U BRONATH THANGKHIEW HA KA THOH KA TAR KHASI'

—Phrangsngi Kharlukhi—

U Bah Bronath Thangkhiew lane u Bah Bro (kumba la ju khot ieit ia u) u long u dap-shynrang uba la wan sha kane ka bynriew lyngba u sohpet ka syngkai jong i meirad Shabi Thangkhiew bad i Parad Sabir Khyriem. La ngam pat lah ban iathuh ia ka khyllipmat kaba thikna mynno u Bah Bro u la wah long-soh, l long-syntiew sha kane ka pyrthei, ka jingkhein-por kaba nga la ioh na ki para ki pyrsa jong u ka pyni ba la kha ia une u rangbah la kumno kumno ha pdeng ki snem 1904 bad 1909, namar la iathuh ia nga ba ha ka por ba u syntiew ka jingim jong u u tlor bad iap-stai noh ha ka snem 1974, ka rta jong une u radbah ka la long hapdeng 65 bad 70 snem ei ei.

U Bah Bro u la pass ia ka Class VI hapoh ka jinghikai bakyrpang jong uwei u *Swian* ka jingnang jingtip-U Lo Lyngdoh na Mawphlang. Tangba imat u Bah Bro u la kyriaw bha ka rta ha ka por ba u shong skul, namar la iathuh sammut ia nga ba u Bah Bro hana u ju iadih duma lang bad la u nonghikai ha jaa man la ki khep bad ki khen U Bah Bro u la pynkhreh ruh ban ialeh ia ka Matric hapoh ka jinghikai u Babu Ondiomuni, tangba ngim pat lah ban tip thikna la u la pyndep ne-em ia kane ka thong ha ka jingim jong u

Na ka jingtip ba nga la lum na ki para ki pyrsa bad na ki tymmen ki san kiba long shisien ki paralok jong u. U Bah Bro u long ruh u jingthaw kyrpang uba don ka sap ka phong kaba kham pher na la ki parabriew. La dang iai khanaparom sawdong ki lyngwiar-dpei ha Mawlai shaphang kata ka *theatre* ha Nongkwar ha kaba u Bah Bro u la pynialeh-kai ia kawei ka drama ha kaba u la pynmih ruh ia kawei ka "Rakot" kaba ma u hi la thaw bad kaba la pynthylliew ia ki kynthei ki khynnah bad

kaba la tyllep-sohsan lut ia u rangbah u rangsan uba iohi ia kata ka jingialeh - kai *theatre*. U Bah Bro u la thaw ruh kawei ka kor dungkba na ka bynta la ka ing ka sem ha ka por ba ka Sor Shillong bad ka Ri Khasi salonsan kam pat da tip bha ia kiwei pat ki rukom dungkba lait na u thlong u synrei bad ka dyngkhi. Hato kine kim dei ki dak ki shin kiba kdew ia ka sap une u rangbah kum uwei na ki *Amorkha* jong ka Ri bad Jaidbynriew? Wat ki dkhot ka Seng Khasi ruh ki kubur ia ka sap kaba phylla kaba don ha une u rangbah Uwei na ki Kongsanj ka Seng Khasi u la iathuh ia nga ba ka jingthmu jong Bah u Bro naduh ba u dang khynnah ka long ban nang lut ia ki kam baroh. U Bah Bro u la pynpaw ialade kum u nongdro-dur uba tbit bad katta katne na ki *Scene* ne ki *Dhara* jong u ki dang pynphuh pynphieng ia ka rynsan ialeh - kai jong ka Seng Khasi haduh kine ki sngi; kum u nongshna jingput jingtem u bym kai bad ka Kaitar (Guiter) jong u ka long kaba la pynshongshit bha ia ki sanla samboi ka Seng Khasi ha ka por ba u nairupa ka jingim jong u u dang pyllun bha U Ma Heron na Lumparing, iba la ju long shisien u Manager bakynsai jong ka Ri Khasi Press, i la nang bynrap jingtip ba u Bah Bro da la ka jong ka sap ka phong, u la shra ia ka *punching machine* na ka bynta ban pynpei thliew ia ki thup tiket kiba ka Ri Khasi Press ka ju shon shisien ha ka por ba ieng rasong bha ka Shillong Gymkhana Race; ia ka kor shut-wait shut-tari kaba la long ka jingphoida kaba khraw ia ka Ri Khasi Press ha kito ki por; bad ia ki *blcck* ruh (hadien ba u la ioh jinghikai na Calcutta) kiba la iarap shibun ban kyntiew ia ka Ri Khasi Press ha ki kam bani baroh ha ki sngi ba la leit noh. Te hynrei ka sap kaba phylla eh jong une u rangbah ka long kaba u la pynpaw ha ki snem kiba khadduh shwa ba u moina-hai jong u un kynting ia lade sha kata ka Ri Bajngai La iathuh ba u Bah Bro u la lah ban pyniaid ia la ka kali kaba da ka Ford Engine da kaba pyndonkam da ka Indane Gas ha ka jaka jong ka petrol. U la pyniaid kumta ia kane ka 'Kali kaba ka Registration Number jong ka ka long MLS 1712 kumba hynriew bnai ei-ei, bad u la pynduh noh pat ia ka hadien ba ki bor kiba halor ki la sdang ban wan tohkit ia kata ka jingshem jong u.

Une kein u long u sawar - rupa ka jingim u Bah Bronath Thangkhiew ba la shu pruiddak tana tani namar ka jinglyngkot jong ka por. La u Bah Bro u la sdang la ka jingim kum u shakri barit bad ba jar-jar jong ka Ri Khasi Press da ki bun bun snem, pynban kum u riew-shynrang ka Ri donnam u la tur pyrshah ia ka um bad ka ding jong ka longbynriew kumta ba ryngkat ka jingangnud, ka jingminot, ka jingiasyllok parabriew bad ka jingnang ban shim ia ki lad bad ki kabu - ksiar baroh, khadduh u la

long uwei na ki khun *Sadakor* khraw-spah jong ka Ri. Ngim lah ban len ia ka jingshisha ba khlem ka jingtbit bad jingtrei-shitom une u rangbah, ka *Distillery* ha Umjajew kan ym, jin da la long kumba ka long mynta. Nga nud ruh ban ong ba khlem ka jingmait lynti jong une u rangbah, ka kyntien tymmen kan ym jin da urlong ba 'ka por kan poi ha kaba u riewspah un kitnong ia uba duk". Tang kane ngin ia kynmaw - tympang ba ki artylli ki bus u Bah Bro ki long u budlum uba nyngkong jong ki binong ki bishon ka Ri Khasi ban kitnong ia kiba duk ha kane ka shibyndar jong ka pyrthei.

U Bah Bro u la long shisha ka nongmuna ia kiwei pat ban bud-dien, bad khnang ba kiwei pat ki para - doh para - snam kin ia ioh mad lem ia ki salam - duriaw jong ka jingim, une u rang - bah u la jehnoh hadien jong ngi ia kine ki kyntien :-

Ki atiar trei mynta ha phi ki shong,
Ban wad ia la ka kuparmat la jong ;
Ha la thapniang bakhlain sha jngai ban piar,
Shano ka don ka them jong ki para - ksiar.

Shwa ba ngan iehnoh ia ka jing-im jong u Bah Bro kumba ka long ngan kdew sa tang kawei ka phang bad kata ka long ba une u dap-shynrang ka Ri lum Khasi um shym la duh noh ia la ka kyrteng - U Bronath - kumba la jer la thoh ryngkat ka niam ka rukom wat la u la ring mynsiem ia kane ka lyer pyrthei hapdeng ki 65 bad 70 tylli ki snem. Ngam tip la phi sngewthuh ne - em ia kine ki kyntien jong nga ! 'U Bah Bro um shym la duh noh ia la ka kyrteng' Ki long ki kyntien Khasi khynnah kiba don la ka riti ka dustur hadien jong ki. Ia phi kiba sngewthuh bad shem-phang, to nang san irat ha la ka bynriew. Ia phi ki bym tip, pyr-shang mynta ban wad ia la ka tynrai

Ngan kdat noh sa sha ka bynta kaba ar - u synniang jong u Rang-bah Bronath Thangkhiew ha ka thoh ka tar u Khasi. Ngi la iohi-sngew myntan ia ki sap ki phong kiba don ha ka longbynriew u Bah Bro Kine baroh ki kdew ba u Bah Bro um dei tang u *sharatin* uba pnah ha ki kam baroh lane kumba ong mano-re 'Jack of all trades'. Hynrei ki long pynban kum ki maw - sakhi ban pyni ba une u rangbah u dei u Amorkha ba dap biang pura. Hajar katta ruh, ngam bikla lehse ban ong ba ka sap ka phong kaba phylla bad kaba la kyntiew ia u sha ka kyrdan jong ki Akhia bad ki Khraw-Pyr-khat, sha ka tympha jong ki Hali-khlieh bad ki Khraw-Jutang, ka shong tylli eh ha ki tienrwai bad ki khana - tympang kiba paw pyr-thei ha ki katto katne ki kot ki sla kiba une u Tiewdohmaw ha shi-teng-riat u la pynmih madan lyng-ba ka *kupai* jong u Patsha ka pyr-thei lane ka por kumba ngi ju kren ma ngi. La ka long ha ka dur jong ka *poetry* ne ka *prose*, u Bah Bro u la pynpaw ialade kum uwei pat u *Hah* bad u *Snai Kohlar* ha ki thom bniar jong ka *Khasi Language* bad *Literature.* Haba

nga pule bad bishar bniah ia ki katto katne ki kot ki sla jong ure u rangbah, nga shem ba u Bah Bro u don ka sengkhan pyrkhat kaba jylliew, ka tipthuh kaba tynrai, ki kyntien bad ki jingmut kiba long ki mawkordor ha ka pyrha jong ka ktien Khasi shisnieh ka pyrthei. U pynpaw ruh ialade kum u Myllung kynsai jong ka Ri uba nang ban thain halai ki ktien bad ki kyntien kiba thiang bad uba lah ruh ban pynwan ia ki sha ki sur phawar kiba bang U Bah Bro hi u thoh kumne shaphang ialade : "Naduh ba nga dang kham khynnah, nga la long uba ju ieit ban thaw bad ban rwai ia kino kino ki kynja jingrwai . . . kiba la don bad shongkun hapoh ka mynsiem bajylliew jong nga".

Na kine ki kyntien bad ki jingthoh jong u Bah Bro hi nga shem ba une u rangbah um ju sngewtynnat ban rwai ia ki sur bad ki jingrwai ba la thaw da kiwei pat, hynrei u kham sngew sarong ban pyndonkam ia ki sur bad ki jingrwai kiba u la *thain japri* kat kumba shong ka sap ka phong la jong. U long namar kata u Myllung kynsai jong ka Ri u bym ju sngewbha ban pyrthuh-bud iano iano lane ban shim kylliang nangno nangno, hynrei uba ieng rangah ha la ka jong ka thymmei La i lieh ne i jong, la i lyngkot ne i jrong, u Bah Bro u ia rwai lang bad uto u nongrwai uba ong 'i jong te la i jong' Ka iapan jingriam kum ka tyngab ka kut barabor ha ka iain ka rem bad ka shah kynha-sbrieh.

To ngin ia jurip khyndiat ia ki matti lyngksiar u Bah Bro kumba ki paw ha ki kot jong u kaba u ai kyrteng *Ki Tien - rwai Khasi* kaba la pynmih nyngkong ha ka snem 1936 bad kaba long kawei na ki kot - khasi ba ngi pule mynta ha ka Khasi Honours bad Elective Papers. Ha kaba rwai shaphang u nongrep, u Bah Bro u kren kumne haba u batai shaphang uwei na ki tiar bakongsang jong ki khun ka Ramew :-

Mohkhiew u pah da lynniar kliang.
Kumta ruh phin iohsngew ;
Kata, u ong, ka sur bathiang
Haloi ka mei Ramew.

Haba u phai pat sha '*Ka pyrthei u men-dih*' kaba long kawei na ki poem kiba la shon nyngkong eh ha Ri Khasi Press ngin lap ia kine 'ki kyntien :-

Hapoh ka ktieh lyngknep jabher,
Tyngam pat ka nang jur ;
Rangbah rangsan um ju sngew pher
Ban ong, dem blodi phur.

Ka jingrwai jong u shaphang la ka jong ka kmie ka pynpaw ia ka jingieit lungmynsiem kaba kyrsoi na ki niamra bakyntang tam ka dohnud briew :

Nyngkong kylliang ia phi ngan pha, ko nei baieit tam eh jong nga,
Tyrpeng ngan kieng, budlum ngan bah, shitom jynjar nga suk ban shah ;
Ruh ha lynti sur im pyrthei, shibun nga dei ban mad :
Hynrei ia phi KO MEI KO MEI, nyngkong nyngkong ngan wad.

Shuh shuh u Bah Bro u pyniasyriem ia ka jingbhabriew kum :

Ka syiem ba shong ka dur samla,
Jingthew jong ki maw mon ba khia ;
Ba dem ki dieng ki sieij te lin,
Ban um ban tuid ka pyrthei hin.

Nangta u peit sha ka jingim pyrthei kum 'Ka kper ki lang jyrngam' kaba 'kumta ka ieng ba kan ngam jar,' bad kum 'u tiew - lyngksiar iwbih ba paw kum jingphohsniew, li - li tang shiphang - sngi.

Kine ki long tang khyndiat eh na ki symboh - ksiar ba nga la sot na ka thup *Tien - rwai* U Bah Bronath Thangkhiew. Ha nga hi, kine ki jingrwai ki pynpaw ia ka *Imagery* kaba long u Maw - jabieng ia ka *art* ka poetry, kaba iaiaid ryngkat ryngkat ruh bad ka jingshemphang u Bah Bro ia ka *metre*, ka *accent* bad ka *rhyme* ; hooid ruh ia ka *Prosody* bad ia baroh ki *figures of Speech* kiba pynlong ia ka *Rhetoric*.

Ngam lah ruh ban khlem da niewtang hangne ia ka lyngnong '*U Nongtem Duitara*' kaba pynpaw bad sakhi shisha ia ka jingiapher jong une u rangbah na kiwei pat ki myllung jong ka Ri shikhrum ka Bneng. Dei ha kane ka lynnong ba u Bah Bro u ieng kynshreng kum u Myllung kynsai uba don ia ka ka bor pyrkhat kaba khynnah, uba tip ia ki ktien bad ki kyntien khasi kiba nylla, bad uba nang ban ai ia ka rukom phawar pharshi kaba phylla bad kaba long ka snap-tynrai jong u Longshwa jong ngi.

Ha kane ka lynnong, U Bah Bro u la pynpaw shisha ialade kum uta u nongtem duitara uba lum lang ia ki para ki pyrsa bad ki kur ki jait baroh bad nangta ban sei ia ki halai ki rukom phawar pharshi kiba shongkhia bad shongbsai shisha. Kum myllung uba dei ban ktah-mationg naphang lin khlem reij kaba shah hapdeng bad nangta ban pynbud-ryngkhi da ki tiensneng ki tienkraw bad ki *lana* ki *lahon*, u Bah Bro nyngkong nyngshap u pyniasyriem ialade bad u raid khyndai-muluk u ban shang laiphew ki tyngkong - iing khnang ban - it dorbin ia ka lup ka liem baroh.

Haba u siat pharshi shaphang ki kam khyllah - sngi jong kane ka pateng kaba mynta, u Bah Bro u pyndonkam ia kine ki ktien :

Khmut shiluin kum u narpuh ki nongshatei,
Shyllang kyndup kum ka synrang rieh silap ei ;
Phi nud kumno ban shong pyni la nongmuna ?
Ban jirong ryndang kum ut ba lait sikhep.
Hynrei tap ei khop khop kyndong ia nep.

Kum u nongtem duitara, u Bah Bro u phai pat sha ki thei - samla bad ki *Latara* jong ka Ri baieit ki Blei, u da sneng da kraw ia ki kumne shaphang ka mangkarong jong kane ka pyrthei - sngi :

Hynrei da kham husiar ho phi ki thei donburom,
Ioh phi shoh beit ioh sah ha ka lyngngoh lyngngain,
Ba hangne don ho phi ki men airong timain.

Haba u kren pat shaphang ka rong kaba per nalor tang kum u pushara, kine ki kyntien pharshi kiba paw ha *"U Nongtem Duitara"*:

Shisha kongbah phi shu iapeit ia phiang luta
Kyrpet bilei bym don jaka ia ka jynrein,
Ka lyngkinot bad kum ba da jiliah bisein

Kine ki kyntien harum pat ki pyni ba u Bah Bro ruh u iabynrapnia lem halor ka puriskam shaphang U Klew bad ka Peityrso kaba ki kyntien - puramit hadien jong ka ki long ban hikai ia ngi ki longdien ba ngim dei ban brai bad kwah awria nalor kaei ba ngi la kam kynti kum la ka jong namar kiba kum kine ki jingmlien ki ialam ia u briew sha ka babe - kylla dier por bad ka longjot ka longpei ha la ka bynriew.

Wa! Kipa u khyllung ngam lap ba peit biha,
Jireng kum u masi pyllait bilei kisah rupa;
Hato shano kumne? Ted ted kum u reit - pah,
Shano kimie u khyllung pat, im don i jah?
Nga i sor sor phi peit ban ithain piwei piar,
Hei ho ioh shah khang taug hapoh syngkud si-iar.

Kine kein paralok ki kyntien shongsbai shongrupa kiba mih na ki thwei ka pyrkhat pyrdain u Bah Bronath Thangkhiew.

Kiei kiei kiba phi la iohsngew shaphang u Bah Bronath Thangkhiew ha ka jylli jong ka thoh ka tar u khun Khasi ki long lehse kiba thiang bad kiba kordor. Hynrei ki dang don shuh sa kiwei pat ki syrwet - ksiar une u rangbah kiba long ruh ki Spong - Jainkhor bad ki Pathai - khubor ha ka Persara jong ka *Khasi Language* bad *Literature*. Ngan kdew hangne tang ia ki artylli kiwei pat ki kot kiba une u, rangbah u la pynmih ha ki snem 1971 bad 1972. Kita ki long *Ka jingshisha jong kane ka pyrthei* bad *Ka jingiathuh - khana shaphang ka Lyngngai sngi* Khlem da kynthoh ei ei halor jong ki, nga shu iathuh ia phi baroh hangne ba lah ban ioh ia kine ki kot na i para-kbadduh u Bah Bro hi, i Duh Trin iba shong ha Mawlai Iewrynghep. Wat artatien ban thied ia kine ki kot bad ban pule ruh ia ki namar ha ki phin shem ia ka ksiar - phylla lada phi mut ban wad ia ka ksiar - nylla u Khasi.

Nga ngeit phin iamir - jingmut bad nga lada ngan ong ba imat dei ia ki briew kiba kum ki jong u Bah Bronath Thangkhiew ba u myllung Soso Tham u rwai:

Ki dei ki syiem baphieng ka main,
Balei ia ki ngin sngew lehrain?
Lada ia ki baroh ngin klet,
Ka Ri junom kan sah khun - swet.

★ ★ ★ ★

U SYNNIANG U AMJAD ALI SHA KA POETRY KHASI

— *Dewi Singh Khongdup*—

Ha kaba nyngkong nga shu kwah ban pynkynmaw ia kaei kaba don ha lyndet jong ka kyrteng jong ka kitab ba u Amjad Ali u la pynmih, kaba ngi la lah ban tip. Kata ka long ba u Amjad Ali u la thoh shi song ki jingrwai kiba u la phah shon bad pynmih pyrthei ha Calcutta ha ka snem 1888, u da jer u da thoh ia kata ka kitab KA MYNTOI U pynshai ruh ba kane KA MYNTOI ka dei ka KOT BOIT ne ka poetry kaba nyngkong, kaba mut ba un dang thoh bad pynmih shuh shuh, ne ba u la thoh tangba um pat pynmih, ia kiwei pat ki kot boit ne ki jingrwai Khasi. Na ki khana ba u Masaddar Ali, u khun uba ar jong u Amjad Ali, u iathuh pateng ha la ki khun, u Amjad Ali u la dep thoh ia ka KOT BOIT *Kaba Ar*, bad u la mut ban phah shon bad pynmih ia ka. Hynrei don kawei pat ka bor kaba la khang lad ia u ban ioh pyndep ia kata u thmu. Ha ka 12 tarik u Jylliew jong ka snem 1897, ka iing rit ha phyllaw jong u kaba u shait pyndonkam kum ka ophis bad ka kamra thoh bad pule ka kyllon bad jot thiaw ha u jumai uba shyrkhei eh. Bun ki kot ki sla bad ki tiar ki' tar ba la buh ha kata ka kamra pule ki la jot haba ka iing ka la kyllon bad ka la pra Bad kawei na ki tiar ba u Amjad Ali u la duh ha kata ka por ka long ka *manuscript* jong ka KOT BOIT *Kaba Ar*. U Amjad Ali u la khuslai jur haba u la duh noh ia ka *manuscript* jong ka *Kaba Ar*, katba u khein kordor eh. Bun sien u thmu ban thoh biang ia ka kaba u dang lah ban kynmaw; hynrei ngi tip pat ba ka jabieng u briew, la ka bha katno katne, kam don ka *Memory Bank* kum u *computer*, bad kumta kam ju kham ai lad koit ia u ban ioh biang thik ia kito ki khyllipmat kiba phylla mynba u lah ban pynlong ktien bad pynsah jingkynmaw ia ki jingmut jingpyrkhat jong u. Ka la long kumjuh ia u Amjad Ali: um shym la lah shuh ban iohi bad iakynduh pat sa shisien ia kito ki khyllipmat kiba phylla. Shuh shuh don ruh bun kiwei pat ki jingkit khlieh kiba u la shimti ha kata ka por kiba la pynlong ia u ban ym lah shuh ban pynleit jingmut tang kumno ban ioh thymmai pat ia ki *poem* kiba u la duh

Kaba nga kwah ban ai kum ka jinglam khmat ka long ba ka North Eastern Hills University ha la ka jong ka jingsngewthuh ka la ibit ban kynthup ia KA MYNTOI ha ka *syllabus* ia ka Khasi kum kawei na ki kot *poetry* kaba ki samla Khasi ki hap pule ha ka B.A. *course*. Nga la ioh sngew hangne hangtai ba don kiba la kylli balei ba dei ban ia pule ban ia hikai ia ka kot kaba thoh da u briew

ubym dei u Khasi, bad ubym dang ruh ban thoh Khasi? Hato yn iabud kren yn iabud thoh Khasi kumba kren kumba thoh ma u? Kane kam dei ka por ba ngin iatai ia kane ka bynta. Ngan shu ong tang katne. Kito kiba shim *honours* ia ka English ha B A. & M.A. ki hap pule ruh ia ki nongthoh kiba nyngkong eh jong ka English Literature, bad ia ki kot ba ki la thoh, kum ia u *Chaucer* bad ka *Centerbury Tales* jong u. Ki tip shai ba ym don shuh mano mano ha kane ka juk mynta kiba kren ne kiba thoh kum u Chaucer; sngewthuh ruh ym sngewthuh shuh hi u mut u kren iaei lymda bun uba iarap pynshai ia ki jingthoh jong u. Hynrei kam mut pat, bad kim ju kylli hi ruh, ba haba ki pule ia ki kot jong u la kin hap thoh ka rukom kren English kaba pher bak lybak na kaba ki thoh ki kren mynta. U Walter De La Mare bad u George Bernard Shaw ki dei ki Irish; kim dei ki English ne ki Phareng kumba ngi ong. Hynrei u Phareng u kmen u sngew sarong ba don ki nongthoh kiba kum u Walter De La Mare bad u George Bernard Shaw, ym dei eh namar ba ki thoh ha ka ktien jong u, hynrei namar ba ki jingmut ki jingpyrkhat ba ki pynpaw ha ki jingthoh jong ki ki nang pyniar pynsan ia ka English *literature*. Shuh shuh, ki ju ong, "Shakespeare and the Bible have made England". Ym don koit kiwei pat ki kot ha ka pyrthei jong ka literature ki ban kham khraw ban ia ka *Authorised* (*St. James*) *Version* jong ka Bible bad ia ki *drama* u Shakespeare; lehse ym don ruh kiwei pat ki kot na kiba ki briew ki kham ieit eh ban shim nuksa ne, (kumba ki ong ha ka ktien Phareng) ban *quote*. Ki ktien bad ki kyntien kiba don ha ki ki long da shisha ki mawkordor ha ka rukom kren ka rukom pyrkhat u briew. Hynrei mano te mynta uba thoh uba kren kumba la thoh kumba la kren ha kitei ki kot kiba donnam tam? Ia ka Bible kaba kiba bun ki briew ha ka pyrthei ki bang eh ban pule, la donkam ha kine ki snem ban thoh biang ia ka ha ka rukom kumba ki kren ki thoh ia ka ktien Phareng mynta, khnang ba ki Phareng bad kito kiba nang ia ka ktien Phareng, kin kham suk ban sngewthuh. Ngi lah ban iohi ia Kane ha ka *Bible In Todays English Version*. Namar kata, haba ngi kylli, ne haba don uba kylli, kum kitei ki jingkylli shaphang u Amjad Ali, kan kham iarap lada ngin pyrkhat shuwa shaphang ka jingim jong u, (kaba ngim pat tip bniah), bad khamtam shaphang ki kam ba u la leh na ka bynta ban iarap ia ki Khasi ha ki bun ki liang, (kiba ngim pat shym la tip lut); namar, lada ha kajuh ka por ngi pule da pyrkhat de ia KA MYNTOI, kum ki Khasi kiba sngew sarong ia la ka ktien, ngin ym lah, lehse, khlem da kylli shuwa ia lade shimet shimet: *Hato nga nga la leh aiu na ka bynta la ka Ri!*

Ngan ai mynta khyndiat shaphang ka jingim jong u Amjad Ali. La kha ia u ha Shillong ha ka snem 1861; ym pat shym la lah ban tip ia ka tarik ha kaba la kha ia u.

U dei u khun jong u Nawabjada Shiek Md. Abid Ali uba na Murshidabad ; i kmie jong u i dei iba na Sylhet. U shong kurim ia i Smti. Marium Begum iba na Shilot. Ki ioh san ngut ki khun, ar ki shynrang bad lai ki kynthei. U khun uba nyngkong u kyrteng u S. Ashraf Ali, bad u long u member jong ka Bengal Civil Service ; u la shong thait na ka kam ha ka snem 1947 kum u District Judge. Uba ar pat u kyrteng u Masaddar Ali ; u long u member jong ka Indian Audit & Accounts Service, bad u shong thait noh na ka kam ha ka snem 1964. U la khlad noh ha Shillong ha ka snem 1970.

U Amjad Ali u pass ia ka Entrance Examination na ka Shillong Government High School ha ka 1887 haba u la dap kumba 19 snem ka rta. Nangta u leit pule ha Presidency College, Calcutta bad u la pass nangta ia ka B.A. Examination bad kumjuh ruh ia ka B.L. Examination ha ka snem 1892. U rung ha ka kam sorkar kum u Upper Division Assistant ha ka Office jong u Director of Land Records ha ka snem 1893. U kiew sha ka kyrdan Superintendent ha kajuh ka Office ha ka snem 1901, bad u leit sha Dacca ha ka snem (1905 ?) mynba la pynkynriah noh shi por ia ka nongbah na Shillong. Khadduh la kyntiew ia u sha ka kyrdan jong u Assistant Inspector General of Registration. Ha ka snem 1920 katba u dang don ha Comilla, u la hap ban shong thait noh na ka kam khlem pat biang por namar ba um da shait da khlain bha ka met. Ym slem nangta, u la wan phai pat sha Shillong, bad u la sah ha kane ka nongbah haduh ba un da khlad noh na kane ka pyrthei ha ka 14 tarik u Nai Kyllalyngkot jong ka snem 1926.

U Amjad Ali u long u briew ubym ju pynsep ei ia la ka por kaba u khein ba ka long kaba kordor eh. Ha kito ki sngi ki snem kiba nyngkong ba ka Shillong ka sdang ban san ban heh, u long uba la kloi ban shim ia ki bynta kiba kham ha khmat. U kit ia ki kam kiba khia bad kiba bun jait. U long u Executive Member jong ka Queen Victoria Memorial Fund (1901), u President jong ka Shillong Taxpayers, Association, u Executive Member jong ka Shillong India Club, u Member jong ka Board of Trustees of Quinton Memoriall Hall, u Member-Secretary jong ka Shillong Muslim Union, u President jong ka Islamia High School, police Bazar. Nalor kitei, katba u dang trei ia ka kam sorkar, la thung ia u kum u member jong ka Shillong Station Committee ha ka snem 1895, bad hadien kata kum u member jong ka Shillong Tonw Committee. U long uba trei shitom shibun na ka bynta ka jingbha jong ka shnong Shillong. U la ia don kti ha kaba tei ia ki surok, ia ki jingkieng, bad ha ki kam kiba iadei bad ka jingai um bad jingring ding electric ha Shillong. U la trei shitom ruh ban pynioh ia ka Laban Dispensary ha ka snem 1905, kaba long ka dispensary kaba nyngkong eh ha Shillong, bad ha kaba pynlong ia ka lew miet ha Laban khnang ba kito kiba leit trei lyngkha bad kiba leit bylla sngi kin

ioh lad ban leit siew leit tda ynda ki wan phai na la jingtrei. Namar ki kam ba u la leh, u Mr. J.C. Arbuthnott, CIE, ICS, Commissioner jong ka Surma Valley & Hills District, ha ka shithi jong u kaba 31st August. 1906 sha u Secretary to the Government of Eastern Bengal & Assam, Municipal Department, u iaroh eh ia u Amjad Ali kum uwei na ki Municipal Commissioner kiba tbit tam ha Assam, wat la ha kata ka por ka Shillong kam pat dei ka Municipality. Ka shnong Shillong kam shym la klet ia ki kam kiba bha bad kiba ai jingmyntoi jong u Amjad Ali. Bad kum ka dak ka jingsngewnguh, ka pynsah jingkynmaw ia ka kyrteng jong u da kaba jer ia kawei ka surok ha Laban ka "Amjad Ali Road" kaba dang neh haduh kine ki sngi. La ai ha u ia kane ka burom katba u dang don ha ka kam ha Surma Valley. Ynda u Amjad Ali u wan phai pat sha Shillong hadien ba u la shong thait noh na ka kam, ngi lah ban antad haduh katno ka mynsiem jong u ka dap haba u leit sha la ka iing na ka surok kaba u la iadon kti ha kaba tei ia ka mynshuwa, bad kaba kit mynta ia ka kyrteng jong u. Hynrei um suk tang ha kaba ioh burom. U sngewthuh ba ki Syiem Khasi ki donkam ia u. Kumta ha ki sngi hadien ba u la shong thait na ka kam Sorkar, u la pdiang ban long u Legal Adviser ia u Syiem Mylliem, u Syiem Khyrim, bad u Syiem Sohra. Ynda la pynlong ia ka Shillong ka Municipality kat kum ka Assam Municipal Act, 1923, ha ka Municipal Election kaba nyngkong jong ka Shillong Municipality ba la pynlong ha ka 27 tarik u Iaiong jong ka snem 1925, u Amjad Ali u la jop na ka Laban Ward. Ka sorkar Phareng ka ithuh bad ka burom ia ki jingtrei jong u kum u shakri uba bha jong ka, bad ruh kum u shakri uba trei shitom na ka bynta u paidbah, bad kumta ka ai ha u ia ka khusnam *Khansahib* ha ka snem 1911, bad ia ka khusnam *Khan Bahadur* ha ka snem 1923.

Na kiei kiba la kdew myntan, ka pawshai ba u Amjad Ali u dei u nong Shillong paka, uba pynlut uba pyndonkam ia la ka por bad ia la ka bor na ka bynta u paidbah uba shong ym tang ha Sor Shillong hynrei ha ki nongkyndong ruh. Wat la nga dei ban kren tang shaphang u synniang jong u sha ka peotry Khasi, ngam banse ban kdew khyndiat ia ka jingim jong u kum tei haneng khnang ba ngin ioh kem kham kloi ia ki jingmut ki jingpyrkhat jong u kiba u la pynpaw pyrthei ha ki sla jong KA MYNTOI.

Nga da kwah eh ban tip kumno Amjad Ali u nang ban kren ban thoh Khasi ; hynrei ha kane ka liang ym pat lah ban ioh ka jingtip kaba biang. Katba lah ban tip na kiba ha iing ha sem jong u, bad na kito ki rangbah Khasi kiba ithuh bha ia u bad kiba iasan ryngkat bad u, u Amjad Ali u long uba da tbit shisha shisha ban kren Khasi, khamtam ynda u la rangbah. Don kiba ong ba u nang ban kren da ki ktien nongkyndong *dialect* kiba pher ba pher ; bad katba u nang rangbah, katta ruh u nang tbit nang tbit ha kaba kren da ki ktien

bad ki kyntien bad ki sur nongkyndong. Kane, lehse, ka wan jia long ha u namar ba u la ioh lad ban *edit* ia ka *Anglo Khasi Dictionary* kaba nyngkong; bad ha kaba *edit* ia ka, la iathuh ba u la ju leit sha ki nongkyndong kiba jan bad kiba jngai ban kylli ban wad jingtip ia ki ktien bad ki kyntien ha ki pyndonkam, bad ban sngap thuh ruh ia ka sur ba ki kren. Ngi iohi hangne ba u Amjad Ali nalor ba u kwah ban kren Khasi, ne ban kren da ki ktien bad ki sur nongkyndong, haba donkam, u da pyrshang shisha ruh ban kren kumta haduh ba, don kiba ong, ki Khasi na ki shnong kiba pher ba pher kin kam ba u dei u trai shnong jong ki. Ha kane ka rukom u ioh ia ka jingshaniah jong ki Khasi baroh kiba u la iakynduh, bad la iathuh ba ha kito ki snem, don bun ki Khasi kiba phah bat lem ha u ia la ka spah namar ba ki sheptieng ban buh ia ka ha la ki iing. U briew uba naduh ba u dang khynnah samla u pyrta, "Ka jingpynkhein kular ka long ka jingpynkhein burom, phin bteng pat da kaei? Wat long shymprong kynriah da dien, bad wat nguid ia la ka prie!" u dei shisha ban long ka nuksa jong u briew uba bat ia la ka juban, ka hok shikyntien, uba ki briew kin ym lah khlem da shaniah.

Ngan kren mynta shaphang u synniang jong u Amjad Ali sha ka poetry Khasi. Ha kaba kren shaphang une u synniang, nga kwah ban ong ei ei tang kum u briew uba iohi ngut nget ia ki jingmut jingpyrkhat jong u nongthoh kumba ki paw ha ki jingrwai jong u, bad ym kum u nonghikai ne u *critic* uba da bishar bniah bad uba da thew turajur ia ka ryngieng ka ryniot, bad ia ka shrong ka shrop jong ki. Kiei kiei baroh kiba paw ha ka KOT BOIT *Kaba nyngkong*, kum ki jingmut jingpyrkhat, ne ki jingsneng jingkyntu ki long ka nt-khmih ia ka jinglong (*character*) bad ia ki rukom im *ways of life* jong u nongthoh hi. Ha u ym don kata ka leh mynleh, ka bud tynneng, ne ka jingmut arsap. Kum ba u kren, kumta u leh; bad kumba u long, kumta ruh u pynpaw. Kaba phylla ka long ba kine ki jinglong jingim jong u baroh kiba u la pynlong doh da pyrsad mynsiem ha KA MYNTOI shuwa ba un dap arphew snem ka rta ki iai neh khlem kylla ha u hi haduh kaba kut ki sngi ka jingim jong u.

U Amjad Ali u la pynmih pyrthei ia KA MYNTOI mynba u la dap tang kumba 20 snem ka rta. U la thoh ia ka mynba u dang pule ha Shillong Government High School lehse mynba u dang don tang kumba 17-18 snem ka rta. Tip katno ngut kein ki myllung Khasi kiba la thoh poetry ha kane ka rta! Ynda u leit sha Calcutta, bad katba u dang pule ha Presidency College, u la phah shon bad pynmih ia ka ha ka snem 1888. U khynnah samla uba dang shu pass Matrik kumba ngi ju ong mynta, u bym dei u Khasi, u bym shym la shim ia ka Khasi kum kawei na ki sobjek jong u ha Skul ne ha College, pynban u pah kaitor ha ka ktien Khasi bad u ieng rangbah de jwain ha pneh ka Mariang

Khasi ban mait phang mait lynti lyngba ka khlaw kaba rben jong ka jingartatien bad ka rieh ka raidam jong ka jingsah dien jong ka jaidbynriew Khasi, khnang ba ki myllung Khasi ha ki sngi ki snem ki ban dang wan kin lah ban bud-dien na kajuh ka lynti; bad ym tang ba kin bud-dien, hynrei ba kin pynlong ruh ia kata ka lynti khlaw ka surok bah kaba khuid kaba itynnat, ha kaba u khun Khasi ha ki pateng kiba hadien un leit ban iaid.

La ong ba u Amjad Ali u long u nongthoh poetry Khasi uba nyngkong eh Haduh mynta, imat kumba ka long shisha kumta. Te, kum u myllung Khasi uba nyngkong, uba phla ba u long uba duna ha ka rukom thoh, u bym dei u Khasi bad uba bun ki Khasi ki ong ba um nang ban thoh Khasi, ka dei hi kein ba ka dur jong ki *poem* ha KA MYNTOI ka long kaba duna! Ka rukom spel, ka rukom kren, ka rukom kynnoh, ka *metre* ka *rhythm*, ka shrong ka shrup jong ki, shi synpeit, shi synsngap, i sngew kumba ki pher na kaba ki dei ban long. khamtam lada ngi bishar bniah bad nujor ia ki bad ki rukom kren ka rukom thoh kaba nynta. Mar iapule ia ki, ngi lah shisyndon ban sngewthuh ba uba thoh ia ki um pat janai bha ha ka rukom kren Khasi, bad um pat da kam bha ruh ia ka Grammar Khasi, kata lada ha kito ki por, ki Khasi ki don Grammar! Hynrei ka jingduna ha ka dur ne ka rynieng kam da mut ba ka snieh doh ka long kaba khriat kum u thah uba ki briew kim mon ban ktah, ne ba ka dohnud ka suda kum ka dong khlem mat, ne ba ka mat hi baroh kawei ka long kaba iap. Lada ka long kumta, ka jabieng kaba proh bad kaba trei kam bha ka dei ban shong tang ha ka shynrong khlieh jong ki rang ki thei bha briew! Hynrei ngi tip ba kam long kumta. Ka samla briew la ka sniew dur ne duna iynieng katno katno ka lah ban don ka dohnud kaba khlain kum ka doh thang; ka lah ban i jwat, nuuma, hynrei kumno re, i bang i kwah hi ban ioh pajait! U briew uba shatweh ka shyntur u lah pynban ban long uba jlih u ryndang bad uba nang ban kynud kum u simpah u sim karo; ngi lah ban bein ia ka sur ba u ring, hynrei kumno kein ngin pynsngap jar ia u! Kumta ha ka KOT BOIT *Koba Nyngkong*, la ka dur jong ki *poem* hangta ka long kaba i duna, pynban u myllung u paw ha ki ym kum u Lur Mangkara uba ki theilud ki theisamla ki ang muid haba ki khmied sha u, hynrei kum u Tiew Dohmaw Laiphew Na Ar Jingmut uba ki rang samla kin iohi ia ka dur itynnad jong u tang lada kin pynshitom ia lade ban leit wad ia ka jaka ha kaba u long. U Amjad Ali u da bishar u da pynshong nia ia kiei kiei kiba u iohi ne u iakynduh ha ka jingim jong u kaba man ka sngi, bad na kum kita u wad ia ka jingshisha da kaba u lah ban sneng ban khraw, ne ban pynshlur, khnang ba ki khynnah bad samla Khasi kin san kin roi bad kin man bha, ba ki lah ban ieng skhem ha ka hok, ha ka jingshisha, bad ha ka jingtip briew tip Blei-

ki jinglong kiba bha, kiba dei iaroh, bad kiba dei ban iabud, namar, ba u Amjad Ali, ki long da shisha ki symboh jingstad.

Nga hi ngam tip katno tylli ki *form of poetry* ki don, bad kino ki *form* ne ki dur poetry ngi dei ban iabud ha kaba thoh ia kata kaba ngi ong ka Poetry Khasi. Haba ianujor bad ka poerty u Wordsworth, u Coleridge, ne u Oscar Wilde, ka poetry u Walt Whitman shi synpeit i kumba kam don dur ; hynrei ka poetry jong u ha ka "*The Leaves of Grass*" la niew ba ka long kawei na kiba khraw eh ha kata kaba ki ong ka *modern poetry*. Kumta nga sngew ba ym dei eh ban bishar ia ka poetry u Amjad Ali na ka dur jong ki *poem* jong u kiba long, lada ngi peit bha, tang kawei ka dur. Ki poem "KA JINGIM" bad "KA JINGALHIA" ki don tang mar saw lain ; hynrei ha ka jingpeit jong nga, ka dur jong ki kam shym da pher na kito kiba kham jrong, kum ka "SYNSHAR RIW KHASI" bad ka "JINGSHAD KHASI". Kumba i Bah H.W. Sten i la kdew ha ka jingkynthoh jong i ia ki *poem* "SYNSHAR RIW KHASI" bad "IENG RIW KHASI" bun na ki *poem* ha ka KA MYNTCI lah ban phiah ia ki mar mar saw lain. Ia kane ka bynta ngan ieh noh shuwa tang katta ha kane ka por.

Kawei na ki khubor ba u myllung Amjad Ali u pyrta ha ka poetry jong u ka long ka khubor jong ka jingshlur ne ka jingshynrang. Ha ki ar tylli ki *poem* jong u - "SYNSHAR RIW KHASI" & "IENG RIW KHASI" ngi iohi haduh katno ka ktah ia ka jingsngew jong u haba u iohi pyllein da la ki jong ki khmat ba ki Khasi kin sa shah rong ha ka umsaw jong ka jingstad nongwei. Ka mynsiem jong u ka dap ba um banse shuh khlem da kyang kum kapten ha la ki shipai

> Synshar, synshar, ko riw Khasi,
> To synshar hi ia phi.
> bad
> To ieng to ieng, ko Riw Khasi !
> To ieng na la jingshong ba dum ;
> Da ka jinghok pannoh lade,
> Rah u ding duh rah u sum

Lada ngi pyrkhat ia ka por ha kaba la pyrta ia kine ki ktien, bad ia ka rta jong u nongpyrta ha kata ka por – ka por ha kaba kawei ka kam ne ka kyntien kaba ka Sorkar Pharong khraw bor ka khein ba ka long kaba pyrshah Sorkar, ka lah ban pynlong ia ka ban kyrhuh kum u sing - ngim lah khlem da phylla ia ka jingshlur jong u myllung Amjad Ali haba u kyntu ia ki khynnah bad samla Khasi ban iabeh ban ioh ia kata ka jingshlur ban synshar hi ia lade. Lada ka poetry ka long "*the spontaneous overflow of powerful feelings*", ym lah ban len ba ka jingkyntu jong u Amjad Ali ia ki Khasi ban synshar hi ia lade, kaba mih na ka dohnud kaba shlei bad ka mynsiem kaba dap, ka dei ban long ka poetry jong uwei pa uwei Khasi, ba u lah ban synshar hi ia lade tang lada u don ka mynsiem kaba shlur bad kaba shynrang

U Amjad Ali, haba u kyntu ia ki khynnah Khasi ba kin ioh ia ka mynsiem kaba shlur, u pynpaw pyrthei ia kawei na la ki jinglong. Don ka

khana ba haba ar tylli ki shong hajan Mylliem ki thap ban iarah wait, u Amjad Ali u leit ban pyniakhlad la ki, u da ong, "Lada phi shipara phin ialeh thma, pyniap shuwa ia nga; sa ialeh pat hadien katba phi iamon" Ki rangiapom na kita ki artylli ki shnong ki iahun ban iapra noh namar kim sngew don daw ban pyniap ia u Amjad Ali, bad u Syiem u sa lah ban rai pynsuk pat ia ki. (Ia kane ka khana la iathuh da i Bah Jismot Chyne, bam kwai ha ing U Blei) Kane, lehse, ka la jia ha ka por ba u Amjad Ali u long u Legal Adviser ia u Syiem Mylliem. Lehse ngin ym phylla ia kane ka jingshlur jong u Amjad Ali lada ngi tip ba u kpa jong u, u Nawabjada Sheik Md. Abid Ali u long uba la ialeh pyrshah ia ki Phareng! Kaba ngi pyrto ka long ba u Amjad Ali u la pyrshang ban pynlong ia kata ka jingshlur ka poetry Khasi kaba srgew tynnat ban pyrkhat. Namar, haba ngi pule ia kitei ki *poem* ar tylli, bad ngi da wad bniah bad pyrkhat ia ka jingmut kaba don ha ki, ngin iohi ba ka jingshlur ban synshar hi da lade ia lade kam mut kata kaba kloi ban ieng ialeh da ka wait bad u sum ban ioh ia ka jinglaitluid na ka bor synshar jong ki nongwei, hynre ka dei kata ka jingshlur ban ialeh pyrshah ia ka jingstad pyrthei kaba la sdang ban wan suh thied ha Ri *da kajuh ka jingstad*; bad ha kaba iawad iabeh ia kata ka jingstad, u Khasi u dei ban long uba shlur ban synshar ym tang ia la ka jinglong, hynrei ban ri ban bat ruh ia ki dustur ki riti la jong ha ka jingiadei jong u bad la ka jait ka kur, ki kha ki man, bad ban ym pdiang thala de ia ki jinghikai jong ki riew niam nongwei.

"Wat leit shabar, neh ha jylli" ong u Amjad Ali. Haba pyrkhat jia kine ki ktien, ym lah khlem da jam sha khmat kumno u Babu Soso Tham kumba sanphew snem hadien u kyang jam (ha ka pharshi ?) :

Jingshai ngi wad sawdong pyrthei,
Jingshai ka Ri ngim tip ei ei.

Kawei pat ka khubor kaba u Amjad Ali u pyita ha ki sla jong KA MYNTOI ka long ka jingshisha Ngi kynmaw ia ki lain jong u Keats :

Beauty in truth, truth beauty;
That's all ye know, and all ye
need to know.

Ha u Keats, ka jingshisha ka long ka jingitynnat ne ka jingbha briew; kata ka dei ka poetry jong u U Amjad Ali u ong ba ka jingshisha ka long ka *jinglong ba icit.* Lada u khun patsha um don ka jingshisha yn ym don mano mano uban shaniah ia u. Da ka jingshisha u ong.

Kiba bha kin sa ialoh
Da ka mynsiem umjer.

Jai jai, hin hin, um ka non, bad kin ialong shimynsiem, namar sawdong jong ki ki iohi tang ka jingitynnat suda. Kum kine ki jingmut jingpyrkhat kiba dei ban long salonsar, kiba mih na ka mynsiem kaba sngew skhem jong u samla u bym dei u Khasi, ki pynitynnat shisha ia ka peotry Khasi. Ka duna ka khmut ka khmat kam da wan dur bha met ka phad, niuma; hynrei yn lei ka mo? Haba ka kup ia ka dohnud jong ka jingshisha, ha khmat jong ka ym don kawei pat ka dur kaba kham bha briew !

Kawei pat kaba u Amjad Ali u ban ha KA MYNTOI ka long ka jingngeit Blei. Ha kane ka liang, u ithuh bad u sngewthuh ba u Khasi u long uba ngeit Blei, bad haba u rwai shaphang ka "BYNENG", ne shaphang "U BLEI" ne shaphang ka "NIAM", u Amjad Ali um shym ong ba Uta U Blei (ne kata ka niam) U long U Blei (ne ka long ka niam) jong ki Musalman, ne jong ki Khristan, ne jong ki Hindu. U kren beit shaphang U Blei Uba ki Khasi ki ngeit bad ki mane Kiei kiei baroh, ha bneng bad ha pyrthei ka Sngi, u Bnai ki Khlur, bad ki Sim ki Doh.

Kine baroh U Blei iaroh,
Bad ki pynpaw ia ka jingkhraw
Jong U Nongthaw U Trai Kynrad ;

bad ha u briew uba bat hok ia la ka niam, -

Alhia, Lyrni, Sarong, Bishni,
Lamler Jingtuh, Jingihok,
Ban leit hajan kim ioh lynti.
ong u Amjad Ali.

Kane ka dei ka jingim kaba tip briew tip Blei

Ka khubor kaba khatduh ba u Amjad Ali u pyrta ha ka KOT BOIT *Kaba Nyngkong* ka long ban ia beh ia ka jingstad Kumba nga la kdew mynran, u Amjad Ali u iohi shai kyndiang ba ka jingtip ka jingstad thymmai kaba wan poi ha Ri Khasi kan sa teh mraw lut ia ki Khasi baroh lymda ki ruh ki panpoh kloi ia la ka syngkai bad ieng rangbah jwain ban iabeh khlemthait haduh ban da iaioh lem ia kata kajuh ka jingstad. Lymda u briew u don ia kata ka jingstad, un ym tip shaphang U Blei un ym iohi ia ka burom, ne ia ka spah, ne ia ka jingsuk, un ym tip ia kaba sniew, un ym lah ban shai ne sngewthuh kumno ki bor ka Mariang, kum ka lyer, u slap, ne u jumai, ki wan jia long, bad un ym lah ruh ban shemphang naei u briew u wan Ki tiar ki tar kiba u briew u shna bad u lap thymmai na ka por sha ka por, kum ka jhad, ka ding elektrik, ki jingkieng, ki kali, bad kumta ter ter, ki long ki soh jong ka jingstad jong u, bad dei ruh tang lada u don ka jingstad ba u lah ban pyndonkam ia ki kum ki shakri kiba bha eh jong u Dei lyngba ka jingstad ba u briew u lah ban ioh ia ka jingsuk. Ong u Amjad Ali.

Ko nongpule ! ma phi baroh
Hikai, hikai, hikai jingstad,
U soh jingim hangta phin ioh,
Bad phin suk mynsiem artat.

Kine ki dei ki kyntien jong u nongiathuh lypa, uba la iohi shai kyndiang ba ka im ka iap jong u Khasi ka shong ha ka jingstad jong u hi, ym ha ka jingstad jong kiwei pat ki jaitbynriew Lada haduh kine ki sngi u Khasi um pat ioh ia kata ka jingsuk mynsiem, kan ym ch ia ngi ban sngewthuh ba ngim shym la iabeh, ne ba ngim pat shym la ioh, ia kata ka jingstad ia kaba la pynshong nongrim, kumba la ong kham sha khmat, ha ka jingshlur ka jingshynrang, ka jingshisha, bad ka jingtip briew tip Blei, ym dei eh ha kata kaba ngi sngewthuh kum ka jingstad pyrthei.

Ki *poem* ha KA MYNTOI ki don tang kumba 19 sla ; hynrei ka ktien bad ki kyntien kiba dun ha kita ki sla ki mih na ka dohnud kaba shlei, kumba nga la ong bad ki riew ki tied ha ki tyndong shkor jong u khun Khasi ban ym buh teng shuh, hynrei mardor ban ieng bad ban wad haduh ban da ioh ia ka jingstad, namar ki jingma jong ka jingsah dien kin waliam shisien ka sngi, kumba u la iathuh lypa ha ka *poem* "JINGSHISHA", la ka 'jinglehrain' bad ka 'jingshitombah'. Ngam lah khlem da pyrkhat ia kine ki jingiohi jong u myllung Amjad Ali ki la sdang urlong ne em ha kine ki sngi !

Shuwa ba ngan kut, nga kwah ban kynthoh ia kawei ka bynta. Nga la ong kham sha khmat ba u Amjad Ali u long uba da nang bha ban kren Khasi, bad uba tip ruh shibun ki ktien bad ki kyntien nongkyndong Haba ngi pule ia ka 'BYNENG" ha kaba jer kyrteng ia ki khlur bad batai ia ka jingmut jong ki, ym lah khlem da lyngngoh haduh katno u da wad bniah ia ka jingmut jong kawei pa kawei ka ktien ne ka kyntien. Nga hi ngam ju tip ba don uta u *Lur lai pateng* ia uba pynshai ba u long u briew uba sngew meng sngew sarong ia la ka jingup da kaba u lah ban shim bynta ha ki kam shnong kam thaw. Nga tip ba don u Lur-dih-duma, hynrei ngam ju tip ba la shait pynsyriem ia u bad u briew uba khong khong bad uba sarong, uba dih duma marwei marwei khlem da ia ai dih lem ia la ki lok. La ka dur jong ki *poem* kam shym pher eh na kawei ka *poem* sha kawei pat, kumba la kdew kham sha khmat, hynrei lah ban iohi katto katne ia ki symboh bad ki sur jong ka *lyric*, ka *ballad*, bad ka *ode*, kiba ngam lah ban batai ne pynshai ha kane ka por. Haba nga pule ia U LOB-LI-

Ka pluh ka iing u nongiapom -
ne

Ka ding ka bui ha neng ka kiw -
nga kynmaw

ia "*U Casabianca*" jong u Dr. John Roberts ba u la thoh ha ka snem (1891 ?). Haba nga pule ia u "TOPU", nga poi kynmaw ia "U TROT" jong u Babu Soso Tham. Ngam tip lada nga la ioh ban pule ia ka 'JINGSHAD KHASI' shuwa ba ngan pynmih ia ki *poem* jong nga NA LUM KHASI la ngan jin da la lah ne em ban thoh kham bha ia "KA SHAD WEIKING !"

I Bah H W. Sten ha ka 'Foreword' jong i ia KA MYNTOI ia kaba la pynmih biang ia ka mynshem snem da ka Khasi Authors' Society i ong ba ka dei "*the pioneering work in secular poetry in our language*". U Bah Ata (Mr. Ataul Haque) ha ka jingthoh ba u ai ha ka Shillong Centenary Celebration Souvenir u ong ba ka long "*a collection of non sectarian poems*". Ngam tip la ki kyntien *secular* bad *non-sectarian* ki kit ne em ia kajuh ka jingmut haba pyndonkam ia ki bad kano kano ka jait poetry. Ka bha ba ngan ieh noh ia kane ka bynta ha ka jingstad bad ka jingsngewthuh jong ki nonghikai bad ki *critic*, kiba lah ban batai bad ban pynshai kham bha ka poetry jong u Amjad Ali ka long shisha

kaba kumno. Ha kaba leh kumta, kin kham lah ruh ban pynsngewthuh ia u synniang uba shisha jong u Amjad Ali sha ka poetry Khasi, uba long ha ka jingiohi jong nga halor kiei kiba ia kien myntan, ban kyntiew ia ka Ri bad ka jait bynyiew Khasi.

Ngan pynkut ia kane ka jingkren da kaba iathuh ia kawei ka jingjia. Ka don kawei ka dur ia kaba la shon ha ka por mynba u kmuin Manik, u Syiem ka Hima Mylliem, u pdiang burom paidbah ia u Amjad Ali kum ka dak ka jingsngew kmen lem jong u bad ka hima Mylliem na ka bynta ba u la ioh ia ka khusnam *Khan Bahadur* na ka Sorkar Phareng. Haba nga peit ia kata ka dur, bad nga iohi ia u Amjad Ali ba u long tang marwei hi ubym dei hagnta u Khasi, bad ba u shong sha ka kti kamon u Syiem, bad nadien bad na krung jong ki ki ieng ki myntri bad ki bakhraw batri jong ka Hima Mylliem, ym lah khlem da pyrkhat jylliew haduh katno u Amjad Ali u la leh bha ia ka Hima Mylliem kum u Legal Adviser jong ka, ba u Syiem jong ka u la iohsngew dei ban pdiang burom paitbah ia u. U Syiem Khasi, ha kito ki por, um ju kham ai burom ne pdiang burom paitbah koit iano iano. Kawei pa kawei ka kyntien ba u sei, ne kano kano ka kam ba u leh, ka long kaba u la da pynshong nia shuwa thik pa thik; namar kum uba bat ia ka iktiar, kata kaba u kren ne u leh ka dei ruh ban long kaba da ka iktiar. Haba nga bishar ia kata ka dur, ka jingmut jong nga ka her sha ka *poem* jong u Amjad Ali, ka "JINGSHAD KHASI". Mynba nga pule nyngkong ia ka "JINGSHAD KHASI", nga da lyngngoh shisha ngin kumno u Amjad Ali ba ka por ba u long tang u khynnah skul ha Mawkhar u lah da tip ia ka kyrteng jong kawei pa kawei ka jnit ka jnat jong ka riam Khasi. Ngam lehrain ban phla ba nga ngam tip ia ki kyrteng jong ki kumba u Amjad Ali u tip. U kren shaphang ki bajubon, ki tat, ki shanryngdang, ki saikhyllong, ki lyngkyrneng, ki konopad, ki siar shrong, kiba pynbha briew ia ki theisoiti haba ki mih ha lympung shad; u kren kumjuh shaphang u kynjri syngkai, u kynjri tabah, u mynjli, u thuia, u rynniaw, u symphiah, ka jamdor, ka ryngkab, u khnam, bad kiwei put ki jingkup jingdeng ba ki shynrang ki riam ha ka por ba ki shim bynta ha ka shad ka kmen. Hadien ba nga la iohi la kata ka dur, ngam phylla shuh ba pleng u Amjad Ali, u bym dei u Khasi, u tip shisha ia ka ktien Khasi kham palat ban ia kaba nga, u Khasi, nga tip.

U Amjad Ali u la ai ia la u synniang na ka bynta ka poetry Khasi; hynrei ka khubor jong u ka dang iai sawa haduh mynta. Hato ka Ri kan sngap ia ka?

* * *

KA BYNTA JONG U RADHON SINGH BERRY JAID DKHAR HA KABA KYNTIEW IA KA KTIEN KHASI.

Bajubon R. Kharlukhi

KAEI KA KTIEN? Ka dei ka dohnud jong u khunbynriew shi byndar ka snieh pyrthei. Lyngba ki aiom bapher jong ka por, ka ktien ka la trei la ka kam. Lehse ki kam kiba kongsan tam kiba ka la trei bad ka dang iai trei haduh mynta ki long ban pynpaw ia kiba shapoh ne COMMUNICATIVE bad ban tehsong lane INTEGRATIVE.

U sawar uba don jingmut tam da uba ngi lah ban thew ia ka rynieng ryntiot jong kano kano ka ktien u dei u sawar uba padat ha ka WRITTEN LANGUAGE kaba long kum ka jingtei ba la pynshong ia ka nietbah jong ka halor ki mawkhrum jong ka SPOKEN LANGUAGE. Kine ki la ia byrshem ban ai ha ka ktien ia ka jingim bad ka jingim ruh kaba nang iai san irat lyngba ki at ki them jong ka por. Tip ha ka juk jong ka S.L. ka la don ne em ka ktien Khasi? Tang kane te ngi tip ba ia kaba u nong Sohra u PHI WAN MYNNO SHANE? u Bhoi pat un ong MYNNOO MARAE PHI CHANI?

Ka bha ruh ban iakynmaw ba ka jingroi bashisha jong ka ktien kam shong tang ha ka rong hynrei ngin ruh ban peit thuh ia ka rup de lymda kumta te, ka LAW of EFFECT ne ka LAW of CAUSE kin nym ioh ia ka jaka kaba ki dei hok ban ioh.

Ban kham snah ka jingkren, nga la dei ban phngoid shwa na ka *kner* jong ka nur duriaw sha ka ri jong ki syiem ki patsha ia kaba da kumno re, u Khasi mynta u khot ka hima Bilat. Ki khrawpyrkhat kiba la duriap bha ia ka ktien jong kane ka hima ki ong ba ka la dei ban iaid lait ia ki laitylli ki khet - ka OLD ENGLISH, ka MIDDLE ENGLISH bad ka MODERN ENGLISH. Katba ka ksaid lyngba kine ki aiom, ka la shim ram na kiwei pat ki elaka jong ka pyrthei tangba ka dei ka jaid ram ka bym donkam ia ka bynda bad ka bym donkam ruh ia ka sut. Namarkata ka la shu kylla long kha - makha, ka trai. Namarkata, ha ka shi lain ka jingong - MY MOTHER RECEIVED A GOOD TELEGRAM, ka jingsawa ka sma japulaw hi hak namar ia ka MOTHER la khlong na ka Indo - European, ia ka RECEIVED na ka Latin, ia ka ktien GOOD na ka tynrai TEUTONIC bad ia ka TELEGRAM pat na ri Greece. Ha ki jaid kam baroh, la buh pynap lypa ia ka japulaw ka ban ia dei dur bad ka jingthmu jong ki. Haba uta u nong Bilat u rwai u kham sngewtynnat ban ber mluh 'da ka Italian, haba u kren

samla iano re u kham sngewbang ban airong da ka French bad haba u khai pat u wad ia la ka English.

Halor kitei ki mationg ba la kdew lyngkot haneng, to ia bishar lang mynta ia u ba seng uba u Pahep Radhon singh u la pashat mynba u dang im Ngin ia jynhaw shuwa ia ka nepbah neptung bat hadien pat ngin sa ia jngi ha ka sohmyndur jong ka salam duriaw

1. Lada la shim tang kat ba ka paw na kaba la thoh, imat une u rangbah u dei te phi u riew thlew lyndong ne uta u CONSERVATIVE uba ngi ong? U kwah eh ban sumar kyndong ia u sohpet u ksai ne ka *Originality* jong ka ktien khasi. Ban pyrkhing than ha kane ka hang ka don ka jingma na ka daw ba ka ktien hi ka long kaba ngi lah ban ring kum ia ka jri bad haba ngi lah ban leh kumta, ngi ioh lad ban pyllait ia ki myllon shaduh symper kiba ka thei bhabriew jong ka Jingkylluid mynsiem ne *Liberalism* ka shong. Lada ka la jia kumba une u rangbah u pyrkhat, tip hadien ki 1930 ka *Old Khasi* pat kan kynther sner ne em ban ai jaka sa ia ka *Middle Khasi* tad haduh ba ngin da ioh lad ban ialeh samla sa ia ka *Modern Khasi*? Lada ong da kumwei pat, ka ialam ia ngi ban pyrkhat ba u Pahep Radhon u kwah ban kynshew spah tang na ka trai. Kane ka jingong ba u Pahep Radhon Singh u kwah eh ban bat pyrkhing ia u sohpet u ksai jong ka ktien Khasi ka thew ne em sha ka khun ranab tang ha ki taphah ka riat Mawiew? Ban da ka dei tang ha ka pyrthei jong ka *Old Khasi* te ngi ong *ka bha hi* Hynrei ka ktien ka dei ban san ryngkat ryngkat bad ka jingsan jong ka jaidbynriew bad ka jaidbynriew pat kam lah ban san tang ha ka jinglong bakyrpang U khunbynriew na ki saw lyer ka pyrthei u la dei ban kynshew ktien da kiba u lah ban pynngam sha ki khuin jong ki hynniew duriaw ne ban pynher sha lyndet jong ki lyoh. Haba ka la jia kumne, hato kan biang ia ngi ban shu hun tang na Twa sha Pom u Dei. La kumta ruh, ngi la lah ban shem ha ki kot jong u Pahep Radhon ia kawei ka dur kaba pynphalang pat ha ngi sa ia ka dar Ha ki 169 tylli ki *dhara* jong ka sneng ka kraw, kiba kham bun ki thad shniuh ha Nohsngithiang tangba ki khongdongjat pat ki iaid kynjing ha ki surok jong ka Shilot Hato ngin ia sngap bha ia kine ki ktien

"Kin ong, 'Shi kato ka briew
khurup jaid.
Ba kan shad king kato ka brieu ym lait

Ki don ruh sa ki rukom thoh kiba sngew thamula kumno re haba pyrkhat bha ia ki Kum kane-

"Hangno ma ba phi shong
phi iashem,
To ieng, ai la ka *jingshong* wat
sngew rem".

Ki khynraw thrang jingtip kane ka juk ki ia pynran la ki khmut kum ki jakoid ha Nan ka Brin haba ki pule ia kine ki lain. La katta ruh, nga sngew ba kam bit iangi ban khynra ia ki. Ieh, kin sah kumto kumba la thoh namar da kata ka rukom, ka histori jong ka ktien Khasi ruh ka don kyrhai ki skit

ba pynbangja ia ki bngem ne ka panryndang.

2. U Pahep Radhon Singh um shym lah ruh ban iohi ba ka ktien ka don ha ka ia ka dwar sha ka *Scientific interpretation* U Noreen, kumba la sot na u Jespersen, u ai ka jingkynthoh ba ka ktien *Bachelor* kam mut *a man who has not married.* Kane ka jingkynthoh ka mih na ka jingshem ba ka ktien kam dei ka *national unit.* Kiba bun, namarkata, ki shem jingeh ban ai jingbatai ia ki katto katne ki lain na KI JINGSNENG TYMMEN kum kine :-

Ka sharak ka long ka Lukhimai

....

Ka sharak ka long ka jingim ka ing,
Tang khie maka kumba deng kumba kieng.

Ki nongsngap kiba long *scientific* kim lah ban pdiang lada ong ba ka sharak bad ka Lukhimai ki long ki juh ne ba ka sharak bad ka jingim ki long kijuh U John Locke ha ka ESSAY jong u u ong, 'One may observe, in all languages, certain words that, if they be examined, will be found, in their first original and their appropriate use, not to stand for any clear and distinct idea." Lada ka leit jia ba ki nonghikai Khasi ki shu long li li-pen pen, ka kamram ban COMMUNICATE ia ka IDEA kan long lynruh lynram bad ka jingsngewthuh, kaba mih nangta ruh ka dap da ki khohruh khohram.

Kine ki jingshem ba la kdew haneng ki pynpaw pat ba ki thymbrong jong u Pahep Radhon kim dei kiba tyrkhong rit rit-rat rat bad ki kitab kiba u la ai pateng hangi ki long ki kitab ki ba im. Wei la ong ba ka jingthoh ka long kaba paka nadong shadong, kaba kum kata ka jingthoh ka shu iap stai noh na madan ha madan bad kaba mih nangta ka long nemsniew ha ka longing longsem jong ka *Literary Criticism.* Ym ju don ka matti jong ka thoh ka tar kaba leit beit sha ka khlieh hali jong ka jingjanai. Katba ngi nang iaieh ban pynjanai khraw katta ruh ba ki nang man bun ki *theores* Ha ka jingshisha, ka jylli jong ka ktien bad ka thoh ka tar ka dei kaba bun kam eh na ki jaid jylli bapher bapher Kiba kham tip kin ia mynjur lehse lada ong ba tang ia u Pahep Radhon Singh ka la biang ban pynmih kawei ka lynnong bapura kaba ia snoh kti bad ka *Literary Criticism,*

3. Ha KI JINGSNENG TYMMEN shaphang KA AKOR KHASI ki bun byllai ki nuksa ba iai im jong ka *Provincialism* bad ka *Barbarism.* Na ki khun ki ksiew jong ka *Barbarism*, u Pahep Radhon Singh u kham sngewtyunat, haba shu bishar tang na *kper*, ban jngi ha ki thwei jyndong jong ka *Archaism* bad ki la don shibun ki ktien kiba la pyndonkam ha katei ka kitab kiba ki samla ba nang ba tip kane ka aiom ki la klet ia ki ne wat lada kim shym la klet, ki la weng noh ia ki na kaba kren ne kaba thoh. Ban leit don ba ong 'kane ka *khurab jait* ka mar' ki nongsngap kiba nang tang ban woh kjat (criticise) kin ia ong, khlem nep, ba kata ka lain ka sawa samprie na ki tyndong shkor. La katta

ruh, kan bha, kumba la kdew shakhmat, ban ieh la ka ieh ia ki kumto namar da kata, ngin iohi ia ka dur bashisha jong ka ktien Khasi kumba ka la long ha ki spah snem kiba naduh mynnor.

La ka long kumno kumno ruh, ka shai bha pat kum ha pyrshah ka sngi bad 'nai khatsaw synnia ba ki thymbrong jong u Pahep Radhon ki la pashat waidong ha nga ha phi ia ki ktien kiba la lah ban kyrsiew thiah ia ngi da kiba ngi lah ban sngewthuh shai ia ki jingmut jong ka tynrai long briew ki khun u Hynniew Trep kaba la shong syngngeit bha ha ki ar tylli ki lyngkhot-KA TIP BRIEW KA TIP BAD BLEI Ban shu ia tip briew khlem tip Blei, kata ka jingtip ka long kaba suda; ban shu tip Blei pat khiem da tip ia la ki para briew, ngi lah ban long pynban kiba shukor noh, na madan ha madan, ia la ka long rymieng. Te nangne ngi iohi ba ka ktien, ha u Pahep Radhon, ka don ha ka ia ka JINGIM bad ka JINGIM ruh kaba kyrhai U pahep u la sngewthuh imat ba ka ktien kaba don JINGIM ka bta ia ki khmat jong u thapbre, ka kyniong khlein ia ki khohsiew ba la sator bad ka kyrsiew thiah ia kito kiba khapbrip rot ha ka sohpadoi jong ka len-len pen - pen. Ym don ka jingshakri ba kham bha ban ia kata kaba u nongthoh u ialeh ban pynlong ia ka ktien kaba don ia ka bor ban pynim. Na ka bynta kane, u khun Khasi shi byndar ka ri lum un iai kynmaw tympang ia ka kyrteng jong u.

Te ka nguh syiem jong nga mynta ka sngi ka long kumne harum :-

Shi hajar nguh ia me
Ko Lurstep ka thoh ka tar;
Namar kyntien kordor
Un ngam kynphad, un per u nar;
Me bsuh kata jingim ba mynta -

Ka sah tyrkhong,
Bad sha ki khuin dohnud
U khulom jong me u phiong;
Akor Khasi mynnor
Ba la sdang ban baketha,
Ngi tang shu phngoid ki khmat
Sha ki symper ka pyrkhat,
Ban iohi ruh nangta
Ba me khot ia ki ia nga,
Ale, wat shah ho ksiew -
Ba kin shu kylla lengra.

— — — -

KA JINGIM I KONG SIDNEY THAM

Kitbor W. Nongrum

La kha ia i Sidney Tham ha Nongsawlia, Sohra ha u Jaiong (April) 1882, kata ka long ba ha u Jumai Bah i la dap 15 snem ka rta. La kha ia i ha ka niam Khristan.

I dei i khun nyngkong jong i Kong Lymphuin Tham bad U Rev. Morkha Joseph Chyne I Lymphuin Tham i dei iba shipara bad u Myllung Soso Tham. U Rev. Morkha Joseph Chyne u iadei shipara bad ki jong u Rev Amirkha Chyne, u Dr Benoni Chyne, U J. Lovely Chyne bad u kynri Chyne. Kiba shipara bad i Sidney Tham ki long kine :-

U Nathaniel, U Shamaia, I Mary Sattee, U Gedion, u Joshua, u Seraiah, u Melkhais, i Anesattee, U Hilkaia James bad i Alis.

Kiba ha ting hasem jong i Sidney ki la wan shong wan sah pat shane sha Shillong. I la leit pule ha ka Skul Mission Kynthei (Welsh Mission Girls' High School), Shillong. Ynda i la pyndep ia ka Klass - VIII ha kane ka skul, i Sidney Tham i la leit rung ha ka kam hikai skul Mishon. Nyngkong eh, i la leit hikai sha Laitlyngkot. Na Laitlyngkot i sa leit hikai pat sha Lushai Hills (ha Lungleh bad Aijal).

I Sidney Tham i la poikha ha ka por ba i dang hikai skul ha Lushai Hills. I don lai ngut ki khun - i Rosali Tham, u George Tham bad i Freesili Tham (iba la khlad noh ha ka por ba i dang rit). Ia kine ki khun baroh lai ngut la kha ha Lushai Hills. Hadien ka jingiashong khlad noh bad u kpa ki khun, i la wan phai biang sha Shillong. Ha ka por ba u kpa jong i, u Rev Morkha Joseph Chyne u dang trei ha ka kam Balang sha ka thain Mairang, i Sidney i la leit hikai skul sha Mairang. Na Mairang i la wan phai biang sha Shillong bad i la shong la sah ha Jaiaw. Ha kata ka por i la leit suhjain sha ing ki phareng. Nangta i la leit pule Nursing ha Civil Hospital (ha khyndai-lad, Shillong). La ong ba i dei iwei i na kiba nyngkong napdeng ki Khasi ban leit pule Nursing. Kata ka long ha ka por ka Thma - Bah Banyngkong. Ynda i la pyndep ia kane, i la leit trei kumba saw snem ha ka Municipal kum ka Midwife. Hadien kata i la leit trei Nurse Private ha Sor Shillong bad sha nongkyndong kumjuh. Ka Mawsynram ka long ka jaka kaba i juh eh ban shong ban sah.

Ha ka por ba i Sidney Tham i dang shong ha ka iing - shongwai kaba ha Jaiaw - pdeng, u kpa jong i, u Rev. Morkha Joseph Chyne u la ioh ka jingpang iapshiliang. Kumta u la wan sah lang bad ine i khun nyngkong ban shah sumar ha i. Hynrei ka dei ha ka 6 tarik u Risaw (October) 1921 ba u kpa

jong i, u la khlad noh na ka pyrthei. Ha kata ka por i khun nyngkong jong i, i Rosali I dang dap kumba 10 snem ka ita.

I Sidney Tham i don ruh ka sap ba thoh kot, I la thoh ia ka kot niam Khristan kaba i jer kyrteng - *Ka jingplied ia ka kitab jingpynpaw jong u Ioanis* ia kaba la pynmih ha ka 6 tarik u Jymmang 1934 La pynmih ia kane ka kot khnang ban pynroi ia ka Ktien U Blei. Ha ka bynta kiba shadien jong kane ka kot i la buh ruh ia katto katne ki jingrwai niam Khristan ia kiba la thoh da u kpa jong i, u Rev. Morkha Joseph Chyne

I Sidney i la thoh ruh sa kawei ka kot kaba i jer kyrteng - *Ka Syrwet u Khasi bad ka Christian Era* ia kaba i la pynmih ha ka 22 tarik u Rymphang 1955 La iathuh ba ia kane ka kot i la phah shon tang khyndiat tylli bad im shym la die paidbah ia ka, hynrei i la shon sam sngewbha tang sha kito ki lok ki jor kiba i sngewicit.

Na Mawsynram, i Sidney i la leit shong leit sah ha Laban bad khyndiat por ha Jaiaw.

I Rosalin Tham, i khun nyngkong jong i Sidney, i long i nonghikai ha Khasi Jaintia Presbyterian Girls' High School, Shillong bad mynta i la shongthait na kane ka kam. I shong i sah ha Jaiaw-Karikhana. I don shiphew ngut ki khun - i Deidora, I Ibora, I Balmora bad i Antidora (kiba la kha synrap), i Mosmora, u Robinson, Lasidora, u Bordonson, u Ferinson bad u Roiboringson. U George Tham, u khun ba ar jong i Sedney u shong u sah ha Laban : Na i lok iba nyngkong, u don iwei i khun iba kyrteng i Syria Wanshai Marbaniang La iathuh ba la pyn kyrteng ia ine i khun namar la kha ia i ha ka por ba u George u dang don sha thma ha Syria : Ki Khun na i lok iba ar ki long kine - Mamina, u Armrington bad u Marchington Kharshiing.

La ong ba i Sidney Tham i don ka met ka phad kaba koit bakhiah bad bakhlain. Hynrei, tang ha ki sngi bakhadduh ka met ka phad ka rew na ka daw ka jingtrei shitom ka jong i. I long iba bha mynsiem bad iba pariah ia ki kha ki man bad ia ki lok ki jor. Kum ka Midwife i ju leit kylleng ban shakri ia ki briew kiba wan khot.

Ha ki sngi ba khadduh, i Sidney Tham i la don ryngkat bad la i khun kynthei ha Jaiaw - Karikhana. I la kem pang ha ka 8 tarik u Rympharg (February) 1964. I la khlad noh na kane ka pyrthei ha ka 20 tarik u Rymphang (February) 1964. La tep ia i ha u Lum jingtep ka Balang Jalaw hajan Weiking.

Ka kyrteng jong i Sidney Tham kan iai sah kynmaw kum iwei na ki nonghikai skul, i nurse (Midwife) bad kum i nongthoh kot Khasi.

— — — —

KI BRIEW KIBA DUNA : KI HOK JONG KI BAD KA KAMRAM JONG NGI.

— *Webster Davies Jyrwa*

Ka snem 1981 ka long ka snem kaba la jied kyrpang da ka United Nation ban rakhie shityllup ka pyrthei salonsar kum ka snem na ka bynta ki briew kiba duna ne ki bym biang ka kti ka kjat, ka jingiohi, ka jingiohsngew, ka jabieng bad kumta ter-ter. Don kiba ong, ia kum kine, ba ki dei kiba 'ana' lane kiba khot ia kane ka snem ha ka Khasi. 'Ka snem kiba ana'.

Nga hi shlmet ngam sngewtynnad ban buh ia kane ka ktien 'ana' namar ka khor than eh bad la sngew kumba kren iohmet ia kine ki briew kibapli Imat dei na kane ka daw ba kine ki briew kim sngew iadei kyrdan shuh bad kiwei kiba ki i kumba kim don jingduna ei ei ha ki dkhot met ne ka jabieng jong ki ; kim nud ban iajan bad ki bad bun na kito ki bym don jingduna ruh ki ibein ia ki bad kim sngewbha ba kin wan iajan eh bad ki

Nga ju pyrkhat ba ki briew kiba ngi lah ban khot 'ana' ki dei pynban kito kiba ngi iohi kum ki bym duna ei ei hynrei kiba pynlong jubor ialade ban 'duna' ha ka rukom im, ka rukom pyrkhat bad ka jingiadei jongki bad ki parabriew Kum ia kine toi la dei ban khot kiba 'ana'. Ki 'ana' namar ha ka jaka ba kin long kiba pyrkhat lem ia kiwei ki pyndap ialade da ka jingbishni ka jingpihuin, ka jingsarong bad ka jingsngewdonbor Ha ka jaka ba kin peit isynei ia kiba duk kiba shitom, ki kiar pynban na ki ha ka jaka ba kin kren ia ka jingshisha ki kren bein pynban da ki ktien khor. Tang ban bit ia ka shimet ki kren ki 'tien lamler 'tien shukor bad ktien jler, ktien lorni bad ktien thok suda. Ki 'ana', namar kim kwah ban sngap ia ka jingud u paramarjan ne ka jingiam ki kup-shillang semshiliang bad 'riewkynthei. Ki 'ana' haba ki pynlyngkot ia ka kti ka kjat bad ka mynsiem ban iarap ia kito kiba donkam ia ka jingiarap jong ki. Ki 'ana' namar la snur thapbawa pynmatlah jubor ia ki da u sbai rupa. Ki thlun ne kim nang ban kren bha ia la u parabriew ioh ki duh noh ka kyrdan jingsngew babha ialade.

Kane ka snem ba la buh kyrpang kan pynpyrkhat ia ngi haduh katno kiba dkoh, kiba kyllut, kiba matlah, ki bym nang kren bad kiba duna janor ki lah ban iaid lyngba ia kane ka jingim kaba kordit bad ban kit ia ka lyngkor ki jingshitom ym tang ha ka met hynrei ka jingshitom ha ka jingmut jingpyrkhat khamtam haba kiwei kiwei ki parabriew kim sngew shuh ba kine ki iaryngkat briew bad ki bad ba ki kiar ban iajan ne ia iaid ia ieng, iaim iasah ryngkat bad ki. Ym don lehse kano kano ka ban kham pynpangnud nalor ka jing-

shah kyntait ne ka jingbymioh shuh ia ka hok ban im bad iaid ne ban shong ban sah kum parabriew

Katkum ka jingkhein kaba thikna bha, shiphew na ka shispah ki nongshong shnong ha kane ka pyrthei ki long kiba duna ha ki dkhot met, ha ka bor iohsngew, ha ka jingiohi, haba kren bad bym biang ka bor pyrkhat ne jabieng Kane ka mut ba kum kine ki don hapdeng sawspah sanphew bad san spah million ha kane ka pyrthei.

Bun na kine ki briew ki long kiba lah ban trei kam lada ailad ia ki wat lada halade hi ka long kiba duna. Namar ba la shu khot ia ki, kumba la ong myndhuwa - kiba 'ana', ym ju don ba pyrkhat ba kine ki long kiba lah ban trei ia ki kam kiba iadei bad ki. Namar ban shu ong kat kum ka jingkhein ba shiphew na ka shispah ki long ki bym larkam ka long ka bym shongnia

Ha ka kam kaba iadei bad ka jingpeit ia kum kine ki briew, kata kiba matlah, kiba kyllut, ki bymnang kren, kiba dkoh ka kti ka kjat ne ki bynta ha ka met bad ki baduna ka jabieng ne bor pyrkhat, ka Central Social Welfare Board ki la sdang ia la ka kam naduh ka snem shihajar khyndai spah sanphew. Ha kata ka por ym pat shym don kano kano ka jingpyntrei kam ei ei da ka Sorkar India ne da ki Sorkar Jylla. Ka jingsdang ia ka kam ban peit ia kine ki briew kiba duna ka la long da ka jingiohi jngai jong u Pandit Jawaharlal Nehru, u Myntri Rangbah banyngkong eh jong ka ri India bad ka jingshit rhem jong ka Durgabai Deshmukh, ka Chairman jong ka Central Welfare Board bad ka jingiasynrop ka Indira Gandhi, ka Myntri Rangbah ba mynta bad bun kiwei pat kiba la iasci bor iasei mynsiem na ka bynta ban leh ei-ei ia kine ki briew kiba duna Ha kine ki phew snem kiba hadien, ka Central Social Welfare Board ka la plie ki shnat trei kam na ka bynta ka jingpeit ia kine ki briew kiba duna da kaba ai jingiarap ia ki Seng trei mon sngewbha kiba trei ia kane ka kam. Kine ki seng Sorkar bad ki seng trei mon sngewbha ki la trei shitom ban pynsngewthuh ia ki parabriew shaphang ki jingeh jong kine ki briew kiba duna Mynta ha kane ka snem ban kynmaw ia kiba duna, la lah ban pynsngewthuh ia ki nongshongshnong baroh shaphang kumne ban nym niew bein ne kyntait bein ia kine kiba duna

Ka jingeh ka long kaba khraw. Kam biang ban shu plie ki jaka ban peit ia ki hangne hangtai lane ban shu iarap ia kito kiba shu shang shnong bad kiba ngi shu iakynduh ia ki. Ia kane ka jingeh la dei ban da pyrkhat sani bha bad ban da peit na baroh ki liang khnang ban lah ban pyntreikam ha ka rukom kaba skhem kaba thikna kum.

(1) Ban iada ia ki briew ban hap ha kane ka lanot ka jingim.

(2) Ban sumar ia kito kiba la hap ha kane ka lanot.

(3) Ban plie ki lad ki lynti ia kiba ki lah ban iarap i ialade bad ia kiwei ruh.

(4) Ban ai ki jaka shong jaka sah kiba thikna ia ki, hajan ki jaka

trei kam ba la plie na ka bynta jong ki.

Na ka bynta kane, donkam mar-mar ban thaw ki lad ban hikai ia ki paidbah ban tip ia ki jingeh bad ruh ia ki sap ne ki bor barieh jong kito kiba duna,

Ia ka jingeh kito kiba duna lah ban pynduna lada ngi pynkhlain ia ka jingai iarap kum ki dawai dashin bad ka bam ka dih kaba tei ia ka met ka phad jong ki bad ban pynioh ia ki jaka shong jaka sah kiba thikna.

Ban plie ki jaid kam kiba kito kiba duna ki lah ban trei da kaba pyndonkam da kiwei pat ki dkhot met kiba kim duna kum kaba ai kam ia ki ha ki ophis ne ki jaka trei kam ne sorkar ki kynja iing treikam ba la pynkhreh da kino kino ki seng trei kam bad da kaba ai ki jingiarap ban pynlah ia kine kiba duna ban poi sha ki jaka jong ki, ka'a ki diengduh ki juti ba la shna kyrpang, ki kor pyniohsngew, ki kynja shuki kali ba lah ban shu pyntyllun na kawei ka jaka sha kawei pat bad kumta ter ter.

Ia kitei baroh lah da kaba jem ban leh lada ki paitbah ki ia trei synrop synrop bad ka Sorkar bad ruh bad ki Seng pyntreikam bad pynduh noh ia ka jinghym shaniah jong ngi ia ka jinglah jong ngi ia ka jinglah jong kito kiba duna.

Ha ki ri ka pyrthei baroh kawei bad ha ri India jong ngi ruh ki la mih bun ki seng trei mon sngewbha kiba trei ia kane ka kam badonburom bad ba pdiang hun hakhmat U Blei Trai Nongthaw ban ai ki jinghikai pule, ki jinghikai treikam bad ban ri ban kdup ia kito kiba duna. Ngi tip bha shaphang ka Helen Keller kaba matlah hynrei kaba trei shitrhem na ka bynta kiba matlah ban pynioh ha ki ka lad ba kin pule da ki rukom pule kiba pher. Ki Syiem Khasi hyndai ruh ju ri ju kdup ia kum kine ki briew kiba duna. U Syiem, nalor ba u dei u Nongsynshar bad nongpeit ia ka it ka bima, u dei ruh 'u kmie' uba ri uba kdup ia u kup shiliang u semshiliang, u rangli u juki bad ia kito kiba dkoh, bakyllut, bamatlah bad bym nang kren U Syiem u pyntrei ia ki kam kila ki lah ban trei. Kito kiba la kham san kham rangbah ki dang kynmaw ba ha iing Syiem phin lap ia u bymnang kren ba u dung kwai ne pynthep duma ia i 'Pa'iem, u kyllut u leit ap masi, u matlah u dung kba ne u tem duitara ban pynsngewbha ia u Syiem bad kiba ha iing ne paralok jong u bad kito dkoh ba ki jlep kba ne ap ia u kba na ki syiar ki sim da kaba bat ia u siej kaweh da ki kti ne da ki kjat bad kumta ter ter. Nangta ngi dang kynnaw ia u Bah Sib matlah katno ba u rwai ki jingrwai kiba bang ban pynshngain bad pynsngewbha khamtam ia ki khynnah kiba ieit ia u bad phah ba un kyrkhu kyrdoh ba kin pas ia ki Examin jong ki I Babu Soso Tham iba hikai ia u Bah Sib i thoh -

Nga dei u Sib matlah bapli,
Ki jain bajot nga phong ;
Nga phawar te phi rkhie maphi,
Nangta phi ai bainong.

Ka jingai ki paralok ia u Bah Sib da u khaw ne pisa kam dei ka

bainong, hynrei ka jingleh icit la u. Kumjuh ruh u Plisterwell u khynnah matlah uba la long uwei na ki nongtem duitara uba bang tam lehse ha kine ki khyndiat snem bad uba la pynsngewbha la ki nongsngap Radio da ki sur bajem bad ba bang jong u. La kha matlah ia u bapli ha ka shnong Rangthong. Hynrei wat la u la matlah u don ka jingsngewthuh bad ka bor-pyrkhat kaba lehse, kan kham palat ban la kiwei pat ki bym don jingduna Ngam lah khlem da kynthoh khyndiat hangne shaphang u Dominion Agent ki Khasi States u Sahep Jarman ha kito ki por ka jingkylla jingsynshar - shuwa ba ki Khasi States kin lasoi ia ka Instrument of Accession ne ka jingpyniasoh ia ki Hima Khasi bad ka Sorkar India kaba la ioh ia ka jinglaitluid. Une u Sahep, ym tang ba u la isynei ia u Plisterwell hynrei u la leh ia la ka kamram kum u briew uba don ka jinglong briew kaba shisha - kata ka jingieit ia la u parabriew U la phah wan ialam ia u Plisterwell sha Shillong ban phah peit ha ki doktor kiba stad da kaba kular ban siew ia baroh ka jinglut. Kane ka jingrwai kaba nga la shna hadien ba u Plisterwell u la khlad noh na kane ka pyrthei, namar nga la leit lang bad utei u sahep, kan iathuh iaphi shaphang kane ka jingjia :-

Ha sngap laphi ba ngan iathuh
Khana ba sngewsynei ;
Shaphang matlah u bym don shuh,
B'la poi sha dwar U Blei.

Kat shaba iaid katba shang,
U kieng l'i duitara ;
Ting-ting ting-ting, dong-dong, dong - dong,
Baroh ki ia sngewbha,
Ka shnong jong u dei na Rangthong,
Ha lynti sha Nongnah ;
U tip ki hep, ki bah ki kong, -
Bad paralok khynnah.

Tang poi Sahep bishar ha shnong,
Ki tuid najan najngai ;
Sawdong i trep Sahep b'u shong,
Ban sngap ki sur jingrwai.

U Plisterwell suki u par.
Khadduh u poi hangta ;
Ki iathuh ba ka don ka tiar,
Jingrwai ki mih nangta.

Weibriew u rakhie u ang shahe,
"Kaei kane" ? u ong
"Khlem briew, phi ong, ka shu rwai hi ?"
La dum u nongkyndong

Katba ka *grammophone* ka rwai,
U, hajan khop u shong ;
Sha ka, ia ka shkor u pynphai,
U tem artad dong dong
Mar lah pyntem kyndit u ong,
"Sahep ngan rwai sa nga ?"
U tan u bsiat dong dong-dong-dong,
Ki ksai ka duitara
Kano ka sur ba um lah bud,
Wat la matlah u long :
U rwai hi thik nasdang hakut,
Baroh ki ia shaiong

"Kumno Plister phi sngew haba,
Ei-ei phim lah iohi ?"
"Phim tip Sahep Kynrad, hanga,
Ka shai kumjuh ka sngi"

"Ia nga la kha matlah kumne,
Ha kane ka pyrthei,
Ym dei ka pop u kpa ka kmie,
Dei jingleh jong U Blei".

Ki ktien synei haba u kren
Dohnud jongno bym um ;
Ia ki khynnah, samla, tymmen,
U wiat samrkhie rymmuin.

Ia phi sha Shillong ngan ialam,
Lehse ka dang don lad ;
Ki don ki stad kiba donnam,
Lehse phin ioh imat"

U Plisterwell shahe u rkhie,
"To koit Sahep" u ong ;
"Pyrthei ianga ka biang kumne,
Ngan leh aiu ka rong".

Khadduh kiba ha ing iong u,
Ki wan shaduh Shillong ;
Ka jingiarap ki lok ki jor,
Baroh ei ei kin long.

Ia U la kha matlah U Blei,
Ka sap phylla U ai ;
U tip mano, shano, uei ?
Lah miet ne ka dang shai.

Ha ki surok bun lad kham sor,
U nang ban iaid weibriew ;
U tip kumno ban kiar motor,
Ban hiar ne iuh ban kiew.

Ki ktien ba ih ki sur myllung,
Tid, nangno sha u sei ;
U jer la nusib jot la jong
U ai burom i'U Blei

Ia u mano ba lah ban klet,
Wat mot ym don ban tei ;
Ki sur myllung kin im putet,
Bam kwai ha dwar U Blei.

Kumjuh u Bah Nam ruh la um don kti baroh artylli hynrei u nang bha ban ialeh marble ne sait khnam da kaba pyndonkam ia ki kjat.

Kine ki briew kiba duna ki don ka sap kaba palat ban ia ngi kiba ngi khein ba ngi biang. Ngi pule shaphang u Beethoven, uwei na ki nongshna jingrwai bakhraw tam wat la u kyllut, u John Milton uba la thoh ki kot kiba don nam hadien ba u la matlah bad kumta ter ter. Ngim lah ban leh ia kawei ka jingshisha ba ki briew kiba duna kawei na ki dkhot met, ki khlain palat ha kiwei pat.

Ki don bun ki briew kiba ter kum kine ki kam babha ha lyndet ka jingiohi jong ngi bad kiba ka bainong jong ki ka long na U Trai Nongbuh Nongthaw hi. Kine ki ai ka jingkyrmen bad ka jingtngen ia kito kiba la hap ha kum kine ki lanot.

Ha kane ka snem jong kiba duna, ka Sorkar ka dei ban ialeh ban pynmih ki rukom trei kam kiba bun jaid ban plie lad khlem da khmih shiliang khmat ia ki Nalor kitei baroh, ban pait ia ki kum ki briew kiba shu don ka jingduna ha ki dkhot met, ki briew kiba angnud la ka jingieit bad ka jingsngewjan na ngi bad kiba, ha kano kano ka rukom, kim shym long kham duna ne kham poh ban ia ngi.

Ha ka jingshisha, ha ki bun ki khep, ki kham lah ma ki ban ia ngi. Ia ka hok tynrai jong ki kaba ki la duh da ki 'rtabah dei ban pynioh pat ha ki namar ym dei ma ki kiba thaw duna ialade, dalade, hynrei U Blei Trai Kynrad u la thaw duna ia ki ban pynpaw ia la ka jong ka burom. Kine kim donkam bad kim dei hi ruh ban dawa la ka jingsngewlem ne jinglehisynei na ngi namar ka long ka kamram jong ngi hi ban leh ia kata hynrei ki donkam ia ka jingialong paralok, ka jingiajan bad ka jing-

ieit na ngi. Kumta ngi dei ban ia khleh bad ki bad ngim dei ban iehbein ne pynkyrpang ia ki. Ki ling, lada shna kyrpang na ka bynta jong ki, lehse, kin pynsngewsih ia ki namar kata ka lah ban mut ka jingpynkhlad syndon na ki parabriew bad ban wanrah pynban ia ka jingsngew ka jingbym-ia-ryngkat briew ha ki.

Ha ka jingrakhie ia ka snem kiba duna kaba la pynlong ha Polo ha ka shitarik u bnai May, 1981 da ka Social Welfare Department jong ka Sorkar Meghalaya, haduh palat 200 ngut ki briew kiba duna na East bad West Khasi hills ki la iawan ban iashim bynta. Ka long kaei kaei kaba pynpang ia ka dohnud ban iohi ia ki bad kaba pynkhih ha kajuh ka por ia ka jingmut jingpyrkhat ban iohi ba kine ki briew ki don ka Jingkyrmen - ka jingkut jingmut kaba skhem ban ialeh. Kumta ki la iashim bynta ha ki jingialehkai bad ha ka rwai ka siew. Kaba pynlung mynsiem eh ka long ban iohsngew ia iwei i khynnah samla kynthei i bym lah shuh ban ieng ban iaid ba i ong, "Lada iohlad nga kwah ban pynbit ialade khnang ba nga lah ban hikai ia kine kiba duna kum ma nga" Don ma kiba dang lah ban pyrkhat ia kiwei haba ialade ki don ha ka lanot? Kane lehse kan pynkhih jingmut ia ngi.

Kine ki briew kiba duna ki don ka hok ban ioh ia ki jingdonkam jong ki khamtam ban ioh ia ka jingieit jong ngi bad ban im kum kiwei pat ki parabriew. Hato ngin pynkohnguh ia ki ia kita ki hok?

